EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

„Dacă veţi continua să credeţi... că sînt într-adevăr un om sfîrşit, va trebui cel puţin să recunoaşteţi că sînt sfîrşit pentru că m-am apucat de prea multe lucruri, şi că nu mai sînt nimic pentru că am vrut să fiu totul".

GIOVANNI PAPINI

Lei 5,75

104

1969

GIOVANNI PAPINI ● UN OM SFÎRŞIT

GIOVANNI PAPINI

UN OM SFÎRŞIT

COLECŢIA MERIDIANE

Coperta: *H. Mavrodin*

GIOVANNI PAPINI
UN UOMO FINITO

Giovanni Papini

Un om sfîrșit

Traducere de *Ștefan Aug. Doinaș*
Prefață de *Edgar Papu*

Editura pentru Literatură Universală
București — 1969

PREFAȚĂ

Vechea glorie a Florenței și a Toscanei — de la Dante la Michelangelo — apusese de mult. Acum un veac, însă, toscanul Giosué Carducci, aflat printre primii laureați ai premiului Nobel (1906), pare s-o reînvie. De atunci Florența este iarăși prezentă în cultura italiană, aducînd un suflu de energie și împrospătare, care vrea să ne amintească de cel de-odinioară. Nu ne putem totuși sustrage de la consemnarea unei distincții importante față de ceea ce a fost. Identificăm — e adevărat — natura vechiului suflu creator, dar nu-i mai recunoaștem intensitatea și eficiența. Trecuta dominație florentină asupra spiritului italic este grevată acum de forme aleatorii, decurgînd parcă pe un plan mai inconsistent și mai caduc. Alte regiuni, care mai-nainte contribuiseră prea puțin sau aproape de loc la cultură, cum ar fi, bunăoară, Sicilia sau Triestul, acum o întrec vizibil, în ciuda superioarei lor discreții. Florența modernă împrumută, ce-i drept, o pîlpîire vibrantă și patetică culturii italiene, îi aduce un vînt purtător de germeni vii ; dar într-însa vom căuta zadarnic acea soliditate nezdruncinată, acea pondere rezistentă la timp, pe care o aflăm, de pildă, în operele sicilienilor, de la Malavoglia *lui Verga pînă la* Ghepardul *lui Lampedusa.*

În această ultimă perioadă florentină — perioadă de argint sau, mai curînd, de bronz —

unul din locurile cele mai de seamă este ocupat de personalitatea lui Giovanni Papini. Născut în 1881 la Florenţa, dintr-o familie modestă, urmează numai puţini ani de şcoală. Împins însă, aproape din copilărie, de patima lecturii şi a cunoaşterii, Papini devine cu timpul un erudit autodidact. Natură dinamică şi impulsivă, intră curînd în publicistică. Oscilînd mereu între filozofie, istorie, istorie literară, beletristică şi erudiţie religioasă, el se manifestă mereu ca un spirit agitat, nemulţumit, acaparat de veşnice căutări. A debutat prin scrieri polemice, în care se arată a fi unul dintre pamfletarii cei mai corosivi ai veacului. L-au ilustrat, în această privinţă, îndeosebi paginile revistei Leonardo, *întemeiată de el împreună cu un grup de colaboratori, revistă care s-a bucurat de un larg răsunet. Pe plan filozofic a aderat un timp la pragmatism, căruia a urmărit să-i dea o întipărire personală, iluzionîndu-se că a revoluţionat filozofia prin deplasarea unghiului de privire, din afară, înlăuntrul realităţii. Combate cu vervă satirică idealismul, începînd de la Kant, şi totodată şi pozitivismul, oficial pe atunci (în* Crepusculul filozofilor — *1906). Expune mai tîrziu toată istoria intimă a frămîntărilor şi căutărilor sale în* Un om sfîrşit *(1912) care a rămas cartea sa cea mai reprezentativă. Se ataşează apoi la mişcarea futuristă pe care o susţine cîtva timp. Ateu convins, se converteşte în cele din urmă la catolicism, de unde a rezultat* Istoria lui Crist *(1921) şi apoi* Sfîntul Augustin *(1929). Convertirea sa nu-l împiedică totuşi de-a se manifesta*

ca un spirit sceptic şi deziluzionat, aşa cum dovedeşte mai tîrziu ciudatul roman Gog *(1931). Numit în 1935 profesor de literatură italiană la universitatea din Bologna, pentru a ilustra şi el catedra ocupată, printr-o recentă tradiţie, de poeţi (Carducci, apoi Pascoli), Papini scrie şi o* Istorie a literaturii italiene, *unde predomină însă criteriile subiectiv-morale asupra celor ştiinţifice. După ce continuă să publice o serie de cărţi care cuprind polemici, proză narativă, poezii, el scoate în 1953 opera năzuită drept capitală, un fel de* Divina Commedia *a sa. Suferă însă o decepţie, fiindcă această lucrare, intitulată* Diavolul, *este condamnată de Vatican ca eretică. Suferind, aproape orb, scriitorul moare după trei ani, în 1956.*

Papini întruneşte o sinteză tîrzie, crepusculară, a Florenţei, sinteză doar virtuală, a germenilor, a tendinţelor, a înclinaţiilor ei, dar nu şi a marilor sale realizări. Fenomenul apare însă extrem de interesant, fiindcă, în trăsăturile amintite, el n-a mai fost cuprins niciodată de o unică personalitate. Prin raccourci-*ul lui Papini, putem înţelege însuşi marele eveniment al Renaşterii europene, ca o expresie tipic şi original florentină. Cetatea Crinului Roşu — laolaltă cu cele învecinate — a întipărit spiritul, forma mentală, temperamentul ei întregului fenomen renascentist al Europei. Toată complexitatea pămîntului toscan şi-a universalizat virtuţile într-unul din cele mai mari momente istorice ale omenirii. Florentinii,*

oameni energici, activi și totodată vizionari, violenți și melancolici, nemulțumiți de trecut și de prezent, ambițioși, voluntari, înverșunați împotriva a tot ce este inerție, rutină, amorțire, veleitari către înnoiri revoluționare, nutriți de planuri și proiecte grandioase, setoși de perfecțiunea lucrului încă neîntîlnit pe lume, poartă — în înclinațiile, în frămîntările, în ritmul și în temperamentul lor — germenii întregii Renașteri. Și această fizionomie complexă se surprinde încă de la Dante și de la prietenul său Giotto. Un asemenea florentin era și Papini. Numai că el se naște post festum, *cu mult după ce peste soarele Renașterii și al spiritului modern trece umbra problematică, mizantropică, șovăielnică la faptă, a lui Hamlet. Acea contopire unică între înflăcărarea activă și demonul melancoliei — care dă o întipărire tulburătoare, inefabilă și inimitabilă Renașterii florentine — îl făcuse încă din veacul al XVI-lea pe Giordano Bruno să surprindă la baza artei un „entuziasm melancolic“, formulă ce cuprinde, de fapt, expresia geniului Florenței. Acest geniu, difuzat în întreaga Renaștere, se vede disociat și destrămat de îndoiala hamletiană, cînd cele două calități contopite se desfac într-un iremediabil contratimp. Așa pătrunde el în lumea modernă. Amintitele coordonate florentine reapar acum tot atît de vii, însă trunchiate ca frînturile de șarpe, și nu se mai pot conjuga în eficiența creatoare. În felul acesta se explică poate decalajul dintre noua Florență și cea veche.*

Dar explicația cea mai clară ne-o dă însuși fenomenul Papini, așa cum se oglindește el în Un om sfîrșit.

Omul *care se califică astfel este un toscan modern. Putem aprecia distanța imensă ce se deschide între florentinul Pico della Mirandola, care, în veacul al XV-lea, scrie* Despre Demnitatea Omului, *și florentinul Giovanni Papini, care, în pragul veacului nostru, scrie* Un om sfîrșit. *Și totuși, Papini seamănă cu toți florentinii Renașterii la un loc, purtînd inclusiv acel „entuziasm melancolic“, care, însă, acum rămîne disociat și inoperant. La el totul este un perpetuu contratimp : cînd fapta se dezlănțuie nudă, nehrănită de reflecție și visare, cînd reflecția și visul se sting, fără faptă, în propria lor cenușă. Ele nu se pot conjuga în* creație. *Papini este o colecție sintetică de frînturi și de scheme, desfăcute din ansamblul imens al Florenței renascentiste, fără forța acelei epoci de a-și închega constructiv virtuțile.*

El însuși surprinde că de la Dante are „pornirea aprigă și plebeiană a unor avînturi generoase“. O asemenea pornire se consumă numai în explozie de temperament și în invectivă, dar moare pe drum pînă să ajungă la poezie. De la Petrarca are rîvna grandoarei și a faimei. „Și eu, și eu“... repetă obsedat Papini. Îi lipsea totuși răbdarea lui Petrarca pentru a atinge temeinic adevărata glorie. Ca și tipul de uomo universale *a Florenței, promovează și el principiul unui frenetic activism creator. În această privință poate fi stabilit un elocvent paralelism ; anume revolta vechiului florentin împotriva unei scolas-*

tici în decadență devine la Papini revoltă împotriva rutinei și inerției pozitiviste. „Așadar, să faci *ceva, să transformi — nu numai să cunoști, să descrii, să contempli."* *Asemenea cuvinte ar fi fost subscrise și de Leon Battista Alberti și de Benvenuto Cellini și de Leonardo da Vinci. Totuși, pe cînd aceștia au dispus de obiectul unei pasiuni sau al unor pasiuni* statornice, *care să le polarizeze multipla energie creatoare, Papini n-a avut decît pretexte — repede improvizate și repede abandonate — ale acestei energii. Ca și Pico della Mirandola, a ambiționat către o uriașă cunoaștere, către cunoașterea a tot ce există. N-a avut însă discernămîntul de-a o subordona unui principiu — așa cum făcuse vestitul învățat florentin — și nu și-a dat seama că patrimoniul universal al culturii din veacul nostru nu mai poate fi cuprins de un singur om, așa cum încă se lăsa cucerit cel din veacul al XV-lea. Ca și Michelangelo, este profund dezgustat de realitate și de oameni ; ca și acesta, întrevede o altă lume ideală, de extracție platonică. Pe cînd însă Michelangelo năzuiește precis către ea, pe calea* perfecțiunii *artistice, Papini nu știe cum să și-o apropie, și o are doar vag în minte. Ca și Savonarola, urmărește să extirpeze viciul și să-i ardă vestigiile. Dar încearcă acest lucru fără să-și fi cucerit în prealabil autoritatea morală de care dispunea vechiul fanatic al virtuții. În sfîrșit, ca și Machiavelli, crede că oamenii sînt „proști și răi". Și aci nu e vorba doar de o analogie, ci de transcrierea aproape directă a unei idei. Afirmația că „oamenii sînt canalii, atunci*

cînd nu sînt imbecili", ni se prezintă ca o perfectă parafrază machiavellică. Pe cînd însă realistul „secretar florentin" urmărește, pe calea unei metode discutabile dar riguroase, să-i facă doar educabili, *Papini urmărește nici mai mult nici mai puțin decît să-i transforme în zei desăvîrșiți. Pentru a nu-ți expune eșecului o tentativă atît de pretențioasă, trebuie, însă, să fii tu însuți cel puțin zeu.*

Iată o patetică zbatere a vechii Florențe de a se reînchega în cea nouă. Titlul de Leonardo, *dat celebrei reviste amintite, rămîne ca o emblemă simbolică a acestei năzuințe. Iar Papini apare ca una dintre figurile cele mai reprezentative ale reînviatei Florențe. El îi realizează sinteza de odinioară, însă numai* în efigie. Un om sfîrșit *înseamnă* o Florență sfîrșită, *a cărei dramă se surprinde în decalajul dintre reactualizarea extrem de vie a giganticelor sale aspirații renascentiste, și neputința accesului către vechile realizări, deopotrivă de gigantice. Spre sfîrșitul destăinuirilor, Papini speră totuși că evoluția sa viitoare va putea să dezică titlul atît de dezolat al cărții sale. De fapt, n-am ști să spunem dacă* speră *cu adevărat, sau numai* dorește. *El termină cu aceste cuvinte : „Dacă veți continua să credeți... că sînt într-adevăr un om sfîrșit, va trebui cel puțin să recunoașteți că sînt sfîrșit pentru că m-am apucat de prea multe lucruri, și că nu mai sînt nimic pentru că am vrut să fiu totul". Dar „de prea multe lucruri" s-au apucat* și oamenii universali *ai Renașterii florentine, și le-au realizat cu strălucire ; și ei au vrut să fie*

„totul" şi au şi fost „totul". Cuvintele finale ale lui Papini arată peremptoriu că puterea magică a Florenţei — demonia ei creatoare — a murit; ea nu mai poate săvîrşi „imposibilul". Nu-i mai rămîne decît să se integreze cu moderaţie în ordinea obişnuită, normală, a înfăptuirilor omeneşti, aşa cum au şi început să se manifeste mai recent unii artişti şi scriitori florentini. Natural că rezervele încă neştiute ale viitorului ne-ar putea contrazice. Dar jurisdicţia ideilor noastre nu se extinde şi asupra eventualităţilor, ci numai asupra datelor efectiv constatate, pe care ni le-au oferit îndeosebi fenomenul Papini şi momentul său.

*
* *

Fiindcă am menţionat şi acest „moment", al său, adică al Italiei din primele decenii ale veacului, trebuie neapărat să adăugăm că şi el constituie una din raţiunile care au derutat procesul de deplină realizare a omului, dincolo de florentinismul său tardiv. Este perioada de climat nefavorabil, cînd un fel de filistinism italian seconda, în ideologia artistică, experienţe riscante, cu aparenţă de noutate, de avînt şi de energie. Negreşit că acesta nu reprezintă nici pe departe aspectul integral al Italiei culturale din acea perioadă. El circumscrie, însă, o serie din aspectele ei spectaculoase cu sorţi de succes şi de oficializare rapidă, tendinţă de care nu era străin nici tînărul Papini.

În cultură, o Italie hegeliană, în sens liberal, începînd cu De Sanctis, trecînd prin Bertrando Spaventa, culminînd în Croce, s-a văzut, la un moment dat, interceptată de o Italie nietzscheană. Acum cîştigă suprafaţă literaţi ce încep să exalte cultul vitalismului, al „supraomului", al afirmării personaliste, tendinţă deviată mai tîrziu într-o erudită apologie a tiraniei, pe care, cu iz spenglerian de profet şi de iniţiat, o va propaga J. Evola în Rivolta contro il mondo moderno. Primul impuls în această direcţie, provenită iniţial de la Nietzsche, a fost dat de D'Annunzio, care, cu incontestabil talent, a pregătit în Italia climatul unei ideologii primejdioase. Încă de la primele sale versuri, poetul se întreabă, dar numai retoric, avînd răspunsul apodictic într-însul: „Nu sînt eu, oare, o zeitate?" Supraomul lui D'Annunzio, dezvoltat ca „zeitate" într-un cadru de vitalism, de panteism, de naturism mitic, se vede extrapolat ceva mai tîrziu de către futurism într-un registru opus, însufleţit însă de aceeaşi prezumţie frenetică. Pentru Marinetti, omul modern frînge suveran orice limite posibile, prin dinamismul atotputernic al civilizaţiei maşiniste. În vederile sale, tehnica nu este un instrument al progresului, ci o expresie a dezlănţuirii brutale, prin care fiinţa umană îşi afirmă supraputerea. În fond, pe aceeaşi derivaţie nietzscheană, Marinetti contribuie la îngroşarea atmosferei primejdioase pe care, cel dintîi, D'Annunzio a difuzat-o în Italia.

În ceea ce-l priveşte pe Papini, cu toate că el prezintă o diferenţiere de nuanţă, se cunoaşte

totuși aderarea sa temporară la futurism. Ceea ce a decis asocierea sa la cunoscutul curent de avangardă a fost acea tendință personalistă, de proprie afirmare, recunoscută în mediul de la suprafața unei părți din intelectualitatea italiană, care se înstrăinase de adevăratul umanism. Papini constituie un caz special în această conjunctură. Coordonatele nietzscheene au părut să-și găsească un teren favorabil în ambiția demiurgică a omului care a năzuit să reînvie într-însul tradiția și geniul vechii Florențe. De aceea, la „supraomul" naturist al lui D'Annunzio și la „supraomul" tehnicist al lui Marinetti, Papini adaugă, în acel cadru prezumțios, tipul de „supraom" cu veleități de cucerire totală a culturii și a spiritului.

Desigur că această variantă este mai puțin facilă decît cea dannunziană și decît cea futuristă. Natura și tehnica erau cu anticipație existente, și omul „providențial" n-avea decît să se cufunde în mediul lor, și să le devină exponentul predestinat. Cultura, însă, în sensul de cunoaștere totală, trebuia obținută printr-un penibil efort. La D'Annunzio „zeitatea" umană se afla dată de la început, fiind recunoscută în el însuși. La Papini, dimpotrivă, se cere o străduință asiduă de perfecționare în spirit, în cultură, în cunoaștere, pentru ca oamenii să-și depășească fireasca treaptă ontologică și să devină „zei". Este tot un ideal al „supraomului", însă nu imediat, ca în mediul fabulos al spontaneității mitice, ci realizat prin trudnică elaborare, ca în coordonatele activiste ale Renașterii florentine. Eșecul

moral rămîne același, numai că i se mai adaugă și actul efortului zadarnic, ceea ce creează nota specifică de dramatism a lui Papini, care surpă iluzia de reușită victorioasă, existentă la ceilalți doi contemporani mai vîrstnici.

Acest eșec este explicabil prin conjunctură și prin atmosferă. Ce însemna, oare, cultura și spiritul pentru tradiția Florenței renascentiste, sintetizată în ilustrul titlu de Leonardo *al publicației însuflețite de cel ce se dorea un neo-titan? Însemna invariabil un efort către lumină și către mișcarea omenirii înainte. Or, prin Papini, noua Florență își relevă tragic lipsa marelui mesaj, negîndu-și singură orizontul creator, pe care și-l deschisese odinioară. În baza unor puncte de contingență pur formale, ea se asociază și se lasă promovată de acea concepție vădit înapoiată, care se infiltrase în climatul nietzschean al culturii italiene.*

Este adevărat că cele amintite mai sus își pot afla și o infirmare, dar numai aparentă; ne gîndim anume că, încă în Crepuscolo dei filosofi, *Papini îl atacă violent pe Nietzsche. Dar această critică nu atinge nicidecum caracterul inuman al ideilor postulate de către presupusul „Zarathustra"; ea se adresează numai faptului că el nu exprimă adevărata „forță", ci doar succedaneul forței, care, în fond, ascunde complexele unui om obsedat de propria slăbiciune. Cît privește caracterul factice și iluzoriu al originalității lui Nietzsche, care s-ar mulțumi doar „să spună* nu *unde alții spun* da, *și să spună* da *unde alții spun* nu*", îl recunoaștem*

adesea exact la filozoful german, dar tot atît de exact și la scriitorul italian, care-l critică, dar care-i adoptă mecanismul paradoxelor.

În această privință, chiar în Un om sfîrșit, Papini se trădează o dată el singur. Mărturisește anume că, în politică, a adoptat o atitudine polemică anti-socialistă numai pentru că opinia curentă italiană era, în mare parte, favorabilă socialismului. Gustul paradoxului, în sens de scandal și de sfidare a sensului comun, se poate urmări pînă mai tîrziu, în Gog, unde se insinuează, din nefericire, cinismul unor reflecții cu caracter inuman și întunecat. Această ușurătate din partea unui scriitor care se știa cu largă audiență nu numai în publicul italian, releva dezvoltarea firească a acelei atmosfere stridente de la debutul său, care marcase atît de vizibil spiritul lui Papini. Într-un context de epocă, în care se pregătea o ideologie nefastă, este fatal ca resursele reînviate ale vechii Florențe, care se asociază la această conjunctură, improprie lor, să nu-și mai poată găsi lumina și să-și piardă adevăratul mesaj. Totodată faptul arată cum un om dotat poate genial, ca Papini, n-a fost în măsură să-și înscrie activitatea, cu adevărat torențială, printre realizările efective ale veacului nostru.

*
* *

Să căutăm în momentul de față a strînge mai riguros cercul înțelegerii. Papini nu reprezintă numai un caz tipic, în sensurile discutate mai sus.

Acestea, la rîndul lor, se grefează pe un caz individual ireductibil, de unde rezultă reala însemnătate documentară a Omului sfîrșit. O dată, în cursul expunerii, Papini însuși precizează că lucrarea sa nu este o operă de artă, ci documentul unei vieți, privită în ipostaza aventurilor ei intelectuale. Recunoaștem că are dreptate. Un om sfîrșit nu este decît un document, dar el cuprinde unul din cele mai vii adausuri la tezaurul documentar autobiografic, pe care-l posedă de veacuri literatura italiană. De la Vita Nova, în partea ei explicativă de proză, la dialogurile introspectiv-morale ale lui Petrarca, la scrisorile lui Michelangelo, la Viața lui Benvenuto Cellini, apoi la aceea a lui Alfieri și la Memoriile lui Goldoni, recunoaștem peste tot un asemenea tezaur. Dacă nu comparăm în mod deplasat Un om sfîrșit cu creațiile majore ale literaturii italiene, și o integrăm în această firească filiație a sa — datorită, în cea mai mare parte, tot înaintașilor florentini — recunoaștem că nu este cu nimic inferioară amintitelor expresii autobiografice. Ba chiar aduce, în acest cadru documentar, o contribuție palpitantă, dinamică, un ritm zbătut cu violența și viteza zilelor noastre. Aci se deschide zona de interes pentru ireductibilul caz individual al lui Papini.

Refrenul cu care începe și termină primul capitol, „eu n-am fost niciodată copil" sau „n-am avut copilărie", se identifică drept nod tematic fundamental, de la care pleacă firele evoluției sale lăuntrice. În primii săi ani, Papini n-a rîs,

n-a plîns, nu s-a distrat în nici un fel. Singurele sale izbucniri din copilărie au fost destul de echivoce ca acelea ale unui bătrîn acru, maniac, ursuz și mizantrop. Porecla de moșul, dată de cei din jur copilului, s-a dovedit cît se poate de exactă. Identificarea se arată valabilă nu numai sub aspectul comportamentului său exterior, ci și al resorturilor intime care-l făceau să reacționeze acidios în raporturile umane. Bruschețea și lipsa de urbanitate, la unii bătrîni solitari, provine, în parte, din ostilitatea naturală față de aceia cărora știi că nu le poți fi decît neplăcut. Exact aceeași era și rațiunea care decidea manifestările posace ale lui Papini-copil — desigur, cu un anumit indice diferențial al punctului de plecare. Disprețul față de viața din jur — simțită ca mediocră — acest dispreț feroce, se arăta mai puternic decît el, devenind o stare de natură din care nu mai putea ieși, așa cum nu mai poate ieși nici bătrînul din decrepitudinea sa fizică și mentală. Conștiința unei superiorități contrariate, incerte, nevalorificate și nicicînd înțelese, poartă adesea cu sine efectele unei conștiințe de inferioritate socială, în care omul se știe neplăcut ambianței. De aceea, asemeni unui bătrîn cu orgoliul rănit de vestigiile vîrstei, Papini-copil avea certitudinea exasperantă — agravată și de urîțenia sa fizică — că este antipatic, nedorit, creator de indispoziție, ceea ce îl făcea să reacționeze printr-o similară ostilitate. Într-adevăr, Giovanni Papini „n-a avut copilărie".

De aci se desprinde tot echivocul dezvoltării sale. O falsă prognoză ar aștepta ca această bătrînețe prematură a lui Papini să fie premisa unei întipăriri de maturitate, ce-i va caracteriza înfăptuirile viitoare. Dar, dimpotrivă, totul decurge exact contrariu. Copilăria netrăită — cu acumularea neștearsă pentru toată viața a fondului ei de amărăciune — se răzbună, izbucnind tardiv, după ce i-au trecut anii. Cu două decenii mai tîrziu, în Gog, răsună paradoxal ideea sa, anume că ciclul vieții umane se dezvoltă defectuos și că ar fi preferabil să se supună unui proces invers. Adică ar trebui ca omul să înceapă prin starea de ofilire a bătrîneții, și să-și însușească în timp vitalitatea și forța tinerească, pentru a rămîne în final cu o impresie luminoasă și fericită despre propria sa existență. Dar schema efectivă a unui atare proces invers își are rădăcinile în însăși viața scriitorului, care s-a manifestat în primii ani prin comportamentul moșului, spre a ajunge aproape de maturitate să-și atragă o poreclă opusă, aceea de copil teribil.

Disprețul și aversiunea față de oameni a copilului-Papini se explica prin lipsa mediului „cărții" și a „ceva mai mare", lipsă în care societatea înconjurătoare se complăcea, dar care pe el îl făcea să sufere cumplit. Întinerirea sa treptată — care n-a însemnat totuși și o eliminare a amarului strîns în copilărie — are loc către adolescență, prin contactul nesățios cu cultura. Cartea, litera cărții, este marele Mefistofel, care deține puterea magică de a-l transforma pe moșul

familiei într-un tînăr avîntat. Faptul ne evocă iarăşi o trăsătură cu totul specială a vechiului umanism florentin. Compararea, copierea şi compilarea de manuscrise uitate, îndeletnicire care altor oameni le provoacă o îndepărtare de viaţă, o prematură veştejire (vezi parţial cazul Leopardi), pe Petrarca şi pe alţi umanişti ai Renaşterii îi umple de o tinerească energie şi înflăcărare. La Papini, această trăsătură tipică se atinge strîns cu una individuală — numai a sa — legată de particularitatea propriei evoluţii inverse.

Cu excepţia unor puţine prietenii, aversiunea faţă de oameni îi rămîne aceeaşi sub raportul intensităţii, însă nu se mai manifestă ca mizantropie de bătrîn, ci ca răutate ambiţioasă de copil, satisfăcut să înciudeze, să contrazică şi să facă sînge rău altora, gustîndu-şi astfel mica demiurgie, puterea de-a exaspera şi de-a neferici. Este adevărat, după cum declară el cu cea mai perfectă convingere, că acţionează astfel pentru a-i scoate din inerţie pe semenii săi, care nu pot fi efectiv treziţi decît prin aplicarea unor lovituri puternice. Nu ne îndoim o clipă de totala sinceritate a acestei afirmaţii, care evocă şi o trăsătură din spiritul viu şi fremătător de înnoiri al Florenţei de demult, spirit pe care Papini îl poartă indubitabil într-însul. Totuşi, mijlocul — desigur, salutar — utilizat de el, pentru atingerea acestui obiectiv, devine adesea virtuozitate jactantă, scop în sine, îmbătîndu-l de propria-i fiinţă pe clamorosul pamfletar, care uită, pentru moment, raţiunea finală a loviturilor, şi se încîntă de dexteritatea lor. Sub stratul real al unei nobile acţiuni educative, apare atunci răutatea crasă de copil necăjitor, bucuros de-a strica şi de-a distruge.

Injoncţiunea unei copilării tardive dar stăruitoare, mai rezultă însă şi din alte trăsături ale sale. Cu toată propensiunea sa către introspecţie, Papini n-a dispus niciodată de o analiză matură şi ascuţită. El a fost mereu radical, lipsit de nuanţe, unilateral, subiectiv în verdicte pozitive sau negative. Cartea sa apare obsedată de propria fiinţă, şi dovedeşte, sub acest aspect, o sinceritate admirabilă. Şi totuşi — îndrăznim să spunem — Papini nu s-a cunoscut pe sine. *Handicapat, în legătură cu eul său, de tot ce e* mare, *de problema omului, a culturii, a vieţii, a morţii, a neantului, el spintecă realitatea, dar nu o disecă. În acest caz,* marele *numai gîndit se opune* adevărului *efectiv — propriului adevăr — peste care nimeni nu poate trece fără a cădea în arbitrar. Niciodată — nici cînd s-a defăimat pe sine cu o autocruzime de flagelant — niciodată Papini n-a avut un singur moment de fină luciditate, de obiectivare perfectă. Dacă l-ar fi avut, şi-ar fi dat seama* că se joacă, *şi încă cu acea gravă absorbire a copiilor ce-i face să uite că sînt prinşi în jocul lor — adesea periculos — şi îşi imaginează că trăiesc efectiv realitatea. Dar pentru a-şi înregistra această copilărie tardivă, netrăită la timpul ei, trebuia să iasă temporar din coordonatele sale de copil — uneori* teribil *— ceea ce scriitorul n-a fost în stare.*

În afară de mizantropia sa, de dezgustul său față de oameni — pe care rareori se iluzionează că-i iubește, însă cu o iubire abstractă, depărtată, lipsită de calda pătrundere a sufletelor — Papini n-a avut acele pasiuni *statornice, de neînlocuit, care duc la creație. A folosit numai* încercări, *înlăuntrul cărora spera mereu să-și afle dorita* pasiune *creatoare. Seria sa nesfîrșită de experiențe, toate neîmplinite, toate încheiate prin eșecuri, vădește doar prezența unei încordări și a unei neliniști. Pasiunea însă, pasiunea adevărată și irezistibilă nu poate fi aflată aci, fiindcă ea nu comportă înfrîngeri. Papini vedea în toate un* prea puțin, *și el voia mereu un* mai mult. *Esențialul însă poate fi scos din oricît de puțin, din contactul cu cele mai neînsemnate lucruri — ca în cazul lui Rilke — dacă acest esențial se află în tine însuți. Nu, deci, marea lovită de Xerxes cu biciul poartă vina înfrîngerii, ci incapacitatea biciuitorului. Și la Papini nu este vorba de o incapacitate nici sub aspectul energiei, nici al puterii de muncă, nici al talentului, nici al inteligenței. El suferă de altceva, și anume de ceea ce am mai amintit, de inaptitudinea* iubirii.

Ambiția și energia lui nu mergeau decît pînă la pragul afectiv — acela al dăruirii totale — cu care te întîmpină, la un moment dat, treptele superioare ale actului constructiv. Numai dincolo de el poți deveni creator în orice formă de activitate. Papini avea forța necesară de a cuceri un domeniu dat, dar nu și pe aceea de a se dedica lui, fiindcă îi lipsea iubirea. În momentul dedicării, el surprindea un prea puțin *în acel domeniu, așa cum și cuceritorul de inimi surprinde un* prea puțin *la femeia pe care, după ce a cucerit-o, descoperă că n-o iubește, și vrea s-o părăsească. Papini închipuie tipul perfect al donjuanismului intelectual. Așa cum, pe plan erotic, Don Juan se frămîntă că nu poate găsi marea dragoste, tot astfel și autorul* Omului sfîrșit, *pe planul său, al intelectului, se zbate că nu poate afla niciodată adevărul, cunoașterea, valorile ideale ale spiritului. Pentru a găsi un lucru, trebuie însă să-i porți germenii în tine însuți, slujindu-ți ca agenți detectori pentru ceea ce cauți în afară. Or, și Don Juan, și Papini erau pustii de iubire, de facultatea dedicării, fiindcă orice scînteie afectivă dintr-înșii se vedea imediat stinsă de ambiții, de orgoliu, de obsesia propriei ființe. În amîndouă cazurile se descoperă cîte un gigant în aspirații, și un pitic în ce privește propriile resurse, adecvate la realizarea acelor aspirații. Faptul nu exclude însă existența unei drame reale — și încă a unei mari drame — la Papini.*

În aceasta se descoperă incontestabila sa superioritate față de mai sus-amintiții D'Annunzio și Marinetti, care au trăit tot timpul îmbătați de iluzia supraumanității lor.

Aci se cere, totuși, o precizare. Papini este numai eroul unei drame, nu și un adevărat erou tragic, fiindcă acesta din urmă are totdeauna dreptatea de partea sa. Autorul Omului sfîrșit *trăiește, după cum am spus, drama unei co-*

pilării venite în contratimpul vîrstei, pentru care, în nici un caz, lucrurile din afară nu sînt vinovate. Credem necesar a aduce o ultimă precizare în această privință, stabilind și diferența specifică față de alte cazuri, pentru a elimina anumite echivocuri. Așa, bunăoară, și Proust purta într-însul persistența întîrziată a copilăriei, ceea ce nu-l împiedică de-a se situa în cu totul altă categorie. Scriitorul francez cuprindea latura pozitivă, contribuția substanțială a vîrstei infantile, tot tezaurul ei perceptiv și asociativ, pe care autorul Timpului pierdut știa să-l capteze și să-l valorifice. Papini, asupra căruia copilăria s-a grefat mai tîrziu, în anii nepotriviți cu ea ai preocupărilor grave, nu-i mai poate sublinia plinătatea, bogăția, prospețimea, ci tocmai latura ei lacunară, minus-maturitatea în probleme mature, neînțelegerea experienței. De aceea, pe cînd Proust îmbogățește efectiv patrimoniul de cunoaștere al umanității, scriitorul italian nu aduce nimic peste interesul stîrnit de cazul său limitat, devenit — ce-i drept — și un exemplu tipic de sinteză a noii Florențe. Printre altele, maturitatea se întemeiază pe o înțelegere și desăvîrșire a experienței, pe o acomodare a mijlocului la scop, a instrumentului la obiectul asupra căruia operează. Papini a năzuit mult și la lucruri mari, dar n-a știut să folosească experiența dincolo de aria jocului.

Cucerirea vreunui domeniu de cultură, în acțiunea căreia predomina ambiția de cîștigător, promitea un joc reușit. Deficiența sa afectivă îl împiedica să consolideze și să fecundeze terenul

cîștigat. Carența realului atașament făcea ca un detaliu al jocului să-l dirijeze asociativ, ca pe copii, către un alt joc, respectiv către un alt domeniu Lipsa reală de inhibiție a copilăriei, lăcomia, risipa, capriciul ei se vedeau parafrazate de Papini pe planul culturii și al năzuințelor spiritului, creînd una din cele mai ineficiente modalități de adaptare la problemele grave și fundamentale ale omului. Aceste trăsături, întrețesute cu incapacitatea sa de iubire, se opuneau tocmai obiectivelor supreme pe care urmărea el să le atingă, stăpînirea adevărului, a binelui, a cunoașterii absolute.

Dar cum se pot stăpîni asemenea zone greu accesibile, fără maturitate și fără iubire? Poate doar prin miracol. Da, este și aceasta o idee. Papini s-a străduit atunci să obțină puterea fachirilor, a magilor și a sfinților de a săvîrși miracole. Și-a strîns însă mai tare arcurile cercului vicios care-l închidea. Nu poți înfrînge limitele neputinței copilărești printr-o inițiativă de diletantism nerăbdător și tot copilăresc, ci, dimpotrivă, printr-o injecție de maturitate. Papini a continuat să nu înțeleagă sensul și coordonatele unei experiențe, a continuat să ignoreze exactitatea corelației dintre un mijloc și scopul respectiv. Nu i-a rămas decît să se frămînte între iluzie, paradox, revoltă, cinism, scepticism și iarăși credulitate autentică și iluzie. Aceasta este drama- Papini s-a străduit atunci să obțină puterea fachirilor, a magilor și a sfinților de a săvîrși miracole. autentica dramă — a lui Papini din Un om sfîrșit.

Toate cele amintite credem că-l vor îndemna pe cititor să deschidă cu interes cartea. Va avea în față una din cele mai contorsionate autobiografii spirituale ale veacului nostru. Document uman de o mare bogăție și de o incontestabilă sinceritate, Un om sfîrșit *va oferi mereu un prilej de reflecții asupra omului. Frumoasa traducere de față a lui Ștefan Augustin Doinaș pune în valoare tocmai aceste calități ale cărții.*

EDGAR PAPU

TU NU EȘTI MORT, TU EȘTI ÎN RĂTĂCIRE
SUFLET AL NOSTRU, CARE ATÎTA PLÎNGI

DANTE

A N D A N T E

TRĂINDU-ŞI VÎRSTA SINGUR ŞI SĂLBATIC

ARIOSTO

O JUMĂTATE DE PORTRET

Eu n-am fost niciodată copil. N-am avut copilărie.

Calde şi blonde zile de beţie copilărească; lungi răgazuri senine ale nevinovăţiei, surprize ale descoperirii de fiecare zi a universului: ce sînt toate acestea? Nu le cunosc, sau nu mi le amintesc. Le-am aflat din cărţi, mai tîrziu, le ghicesc, acuma, în copiii pe care-i văd; le-am simţit şi le-am încercat pentru prima dată în mine, după ce-am trecut de două zeci de ani, în unele clipe fericite de armistiţiu sau uitare de sine. Copilăria înseamnă iubire, bucurie, zburdălnicie, iar eu mă văd în trecut, *întotdeauna*, singuratic, gînditor.

Încă de copil m-am simţit îngrozitor de singur şi deosebit — nu ştiu de ce. Poate pentru că ai mei erau săraci sau pentru că nu mă născusem ca alţii? Nu ştiu: mi-aduc doar aminte că o tînără mătuşă îmi dăduse porecla de *moş* pe cînd aveam şase-şapte ani, şi că toate rudele au acceptat-o. De fapt, stăteam aproape tot timpul serios şi încruntat: vorbeam foarte puţin, chiar cu ceilalţi copii; alintările mă plictiseau; mofturile mă dezgustau: iar în locul gălăgiei fără frîu a tovarăşilor de cea mai frumoasă vîrstă preferam singurătatea unghērelor celor mai ascunse din casa noastră mică, săracă şi întunecoasă. Eram, într-un cuvînt, ceea ce doamnele cu pălărie numesc

un *copil ursuz*, iar femeile cu capul descoperit *un rîios*.

Aveau dreptate : trebuie să fi fost, şi eram, îngrozitor de antipatic tuturora. Şi mi-aduc aminte că-mi dădeam seama foarte bine de această antipatie din jurul meu care mă făcea mai sfios, mai melancolic, mai posac ca niciodată.

Cînd mi se întîmpla să fiu cu alţi băieţi, nu mă amestecam niciodată în jocurile lor. Îmi plăcea să mă ţin deoparte şi să-i privesc cu ochii mei verzi şi serioşi de judecător şi duşman. Nu din invidie : era mai curînd dispreţ ceea ce simţeam în mine în acele momente. Încă de pe vremea aceea a început războiul dintre mine şi oameni. Eu fugeam de ei, iar ei nu mă luau în seamă ; nu-i iubeam, iar ei mă urau. Pe stradă, prin grădini, unii mă fugăreau, alţii rîdeau în spatele meu ; la şcoală mă trăgeau de păr sau mă pîrau la profesori ; la ţară, chiar şi în casa bunicului, băieţii ţăranilor mă goneau cu pietre, fără să le fi făcut nimic, ca şi cînd ar fi simţit că eram de alt soi. Rudele mă invitau sau mă mîngîiau numai atunci cînd nu aveau încotro, pentru a nu arăta în faţa celorlalţi o părtinire prea indecentă ; dar eu îmi dădeam foarte bine seama de prefăcătorie şi mă ascundeam, răspunzînd grosolan şi acru la orice cuvînt al lor.

Mai mult decît toate celelalte, o amintire s-a păstrat în inima mea : umede seri de duminică, în noiembrie sau decembrie, în casa bunicului, cu vin cald în mijlocul mesei, în-

tr-un castron, sub marea lampă cu petrol bronzată ; cu tava de castane coapte alături, şi toată familia împrejur — unchi şi mătuşi, veri şi verişoare, o droaie — toţi cu feţe rumene.

Patriarhul, lîngă foc, alb şi hîtru, rîdea şi bea. Butucii pe jumătate acoperiţi cu cenuşă măruntă pocneau ; paharele se ciocneau de farfurii ; mătuşile bigote şi atotştiutoare trăncăneau despre întîmplările şi scandalurile săptămînii iar copiii rîdeau şi ţipau în fumul vînăt al ţigărilor părinteşti. Mie tot acel tărăboi de sărbătoare economicoasă şi idioată îmi dădea dureri de inimă şi de cap. Mă simţeam acolo străin, foarte departe de toată lumea. Şi îndată ce-mi era cu putinţă, mă strecuram pe uşă şi umblînd cu băgare de seamă, lipit de zidul umed, o porneam de-a lungul gangului întunecos care ducea afară din casă. Şi acolo simţeam mica mea inimă de om singuratic cum bătea cu putere, ca şi cînd aş fi fost pe cale să comit nu ştiu ce faptă rea, să săvîrşesc o trădare. Pe gangul acela era o uşă cu geamuri care da într-o curticică sub cerul liber ; o deschideam puţin şi ascultam apa care cădea obosită şi fără tragere de inimă, săltînd peste cărămizi în băltoace ; care se scurgea în jos fără avînt, fără furie, cu încăpăţînarea leneşă şi odioasă a unui lucru care nu se va mai isprăvi niciodată. O ascultam în întuneric, cu obrazul cuprins de frig şi cu ochii umezi, iar dacă pe neaşteptate vreo picătură din răsuflătoare îmi înţepa faţa mă simţeam fericit,

că și cum picătura aceea ar fi venit să mă purifice, să mă cheme aiurea, afară din case și duminici. Dar o voce mă readucea la lumină, la chin, la comentarii : „Ce băiat prost crescut !“

Da, e adevărat : eu n-am fost copil. Am fost un *moș* și un *rîios* gînditor și ursuz. Încă de pe atunci cea mai bună parte a vieții mele se afla în mine. Încă de pe atunci, îndepărtat de la orice căldură și bucurie, mă ascundeam, mă linișteam în mine însumi, în reveria lacomă, în solitara rumegare a lumii reîntregite prin eu. Nu eram plăcut celorlalți, iar ura m-a întărcuit în singurătate. Singurătatea m-a făcut mai trist și mai antipatic ; tristețea mi-a strîns inima și mi-a ascuțit mintea. Firea mea deosebită m-a îndepărtat chiar de cei mai apropiați, iar despărțirea m-a făcut și mai deosebit. Și încă de pe acest prag al vieții am învățat să gust bărbăteasca plăcere a acelei infinite și nedefinite melancolii care nu dorește ușurări și consolări, ci se mistuie în ea însăși, fără nici un scop, creînd încetul cu încetul acea obișnuință a vieții interioare și solitare, care ne îndepărtează pentru totdeauna de oameni.

Nu. Eu n-am știut niciodată ce e copilăria. Nu-mi aduc aminte de loc să fi fost copil. Mă revăd, mereu, sălbatic și îngîndurat, însingurat și tăcut, fără un zîmbet, fără nici o izbucnire de adevărată plăcere. Mă revăd palid și uimit, ca în primul portret.

Fotografia e ruptă pe jumătate, sub inimă, e mică, murdară și spălăcită : marginile cartonului sînt negre, ca ramele celor morți. Un chip alburiu de copil distrat privește spre stînga, și se simte că de acolo, din stînga, nimeni nu se uită la el. Ochii sînt triști, cam adînciți — n-au ieșit bine ? — gura e strînsă în silă, cu buzele puțin încălcate, ca să nu se vadă dinții. Un singur lucru frumos : părul moale, lung, în cîrlionți care cad în jos pe gulerul de marinar.

Mama zice că sînt eu la șapte ani. Se poate. Acest portret e singura dovadă a copilăriei mele. Dar vi se pare oare că acesta e un portret de copil ? Acest spectru mic și spălăcit, care nu se uită la mine, care nu vrea să se uite la nimeni ?

Se vede imediat că ochii aceia nu sînt făcuți să se umple de seninul cerului : sînt întunecați, sînt înnorați din născare. Se ghicește că obrajii aceia sînt alburii și palizi și că vor fi întotdeauna alburii și palizi : se vor înroși numai de oboseală sau de rușine. Și buzele acelea atît de strînse, strînse de bună voie, nu sînt făcute să se deschidă la rîs, la vorbă, la rugăciune, la țipăt. Sînt buzele strînse ale unuia care va pătimi fără a arăta neplăcuta slăbiciune de a se tîngui. Sînt buze care vor fi sărutate prea tîrziu.

În această jumătate de fotografie decolorată regăsesc sufletul mort al acelor zile ; chipul delicat de *rîios ;* încruntarea de *ursuz,* calma mîhnire de *moș.* Și mi se strînge inima gîndindu-mă la toate acele zile moarte, la acei ani nesfîrșiți ; la viața aceea închisă în sine, la acea tristețe fără temei ; la nostalgia aceea de neînlăturat după alte ceruri și alți tovarăși.

Nu, nu : acesta nu e portretul unui copil. Vă spun încă o dată că eu n-am avut copilărie.

O SUTĂ DE CĂRŢI

M-a salvat din această singurătate fără lumină setea de a şti. De cînd am cucerit, rînd cu rînd, misterul abecedarului — îndesate litere negre, minuscule dar îngroşate ; elegante gravuri în lemn ; îndepărtate şi reci seri de iarnă, la lumina lămpii cu petrol, cu globul pictat tot cu floricele portocalii şi albastre, lîngă mama tînără şi singură care cosea, cu părul negru aplecat sub reflexele luminii — n-am avut plăcere mai mare, nici mîngîiere mai statornică decît cititul. Cele mai limpezi şi mai sentimentale amintiri ale acestei vîrste nu sînt prima beretă de marinar din catifea aurie, nici portocalele supte pe marginea unui bazin de un verde pămîntiu, şi nici caii mîndri tropăind în deşert pe o scîndură de lemn, şi nici măcar primul fior simţit alături de o fată cu gura întredeschisă de respiraţia gîfîitoare a unei alergături. În schimb, încă îmi amintesc, cu o copilărească dorinţă, prima sau a doua carte de şcoală — sărăcăcioasă, umilă şi neghioabă carte de citire cu scoarţe gălbui — în care un băiat model, pocăit şi grăsuţ, în genunchi, în cămăşuţă, pe un mic pat de fier, părea că spune pe de rost tocmai

rugăciunea în versuri scrisă dedesubt, pe care o silabiseam. Şi-mi aduc aminte cu şi mai mare nostalgie de un fel de *O mie şi una de nopţi* ale naturii, o cărţoaie cu cotorul verde, destrămat, cu paginile uriaşe, largi, mototolite, roşietice de umezeală, mereu pe jumătate rupte şi murdărite de cerneală, dar pe care o deschideam cu siguranţa că voi vedea apărîndu-mi în faţă, necontenit nouă, o minune cunoscută dinainte. Acolo, caracatiţele uriaşe cu ochi bulbucaţi şi fioroşi se iveau din mare ca să încolăcească marile corăbii cu pînze ale Pacificului ; un tînăr înalt, în capul gol, îngenuncheat pe culmea unui munte, îşi arunca umbra colosală pe un cer nemţesc întunecat ; între pereţii foarte înalţi şi drepţi ai unei văi spaniole strîmte şi întunecoase, trecea un mic cavaler, abia luminat de o rază din cerul înalt, înspăimîntat de tăcerea aceea de abis ; un înduioşat demiurg chinez, înfăşurat doar cu o zdreanţă la brîu, cu dalta într-o mînă şi cu ciocanul în alta, sta gata să distrugă lumea în mijlocul unei păduri haotice de stalactite răsărite din pămînt ; un straşnic explorator în blănuri înfigea un mare steag negru, agitat de vînt, pe cel mai înalt punct al unui promontoriu, în faţa Mării Polare, albe, solitare şi furioase... Şi răsfoind paginile roşietice îmi apăreau deodată chipuri îndobitocite de băştinaşi polinezieni ; insule de madrepori aşezate pe mare ca nişte plute uşoare ; comete sinistre şi gălbui pe nesfîrşita teroare a unui cer negru-închis ca de cerneală, şi schelete de reptile gigantice...

Şi-mi aduc aminte că printre primele cărţi care mi-au căzut sub ochi era şi o grosolană contrafacere a memoriilor lui Garibaldi, pe care o citeam şi o reciteam fără să înţeleg nimic, înflăcărîndu-mă instinctiv de mirosul de pulbere, de scăpărarea săbiilor, de cavalcadele roşii de surghiuniţi şi învingători. N-aveam nimic lămurit în cap şi nu ştiam nimic despre Italia şi despre războaie ; şi totuşi îmi uşuram sufletul copiind faţa bărboasă a Generalului pe coperta interioară a volumului, şi mi se părea că trebuie să fie încă viu şi aproape de mine.

Dar una din clipele cele mai divine a fost aceea cînd mi-am cîştigat toate drepturile asupra bibliotecii din casă. Biblioteca tatălui meu se compunea dintr-un coş de nuiele în care se aflau vreo sută de volume. Coşul era într-o cămăruţă ascunsă în fundul casei şi care da spre acoperiş — o adevărată Alhambră a imaginaţiei mele — unde se găseau de toate : lemne de foc, boarfe uitate, curse de şoareci, colivii de păsări, o puşcă de guard naţional şi o cămaşă roşie garibaldiană, mîncată de molii, cu medalia de la '60.

În fiecare zi, îndată ce eram liber, mă închideam acolo şi scoteam una cîte una, cu uimire şi băgare de seamă, cărţile uitate. Tomuri cu legătura ruptă, desperecheate, unsuroase, murdărite de muşte şi de porumbei, toate sfîşiate şi mototolite, dar atît de bogate pentru mine în surprize, în minuni şi făgăduinţe. Citeam cîteva rînduri ici şi colo ; descifram, mereu agitat de o nerăbdătoare încîntare de îndată ce mă

apropiam, pentru întîia oară, de acele lumi de poezie, de aventură şi de istorii pe care uneori o frază sau o figură le făceau să fulgere o clipă prin creierul meu virginal.

Nu numai citeam : imaginam, cugetam, refăceam, mă străduiam să ghicesc. Pentru mine toate acele cărţi erau sacre şi luam în serios absolut tot ceea ce-mi spuneau ele. Nu făceam deosebire între istorie şi legendă, între fapt real şi închipuire ; literele de tipar erau în ochii mei martori infailibili ai adevărului.

Pentru mine realitatea nu era aceea de la şcoală, de pe stradă, de acasă, ci mai curînd aceea din cărţi — unde simţeam că trăiesc cu mai multă plăcere. În anumite după-amieze arzătoare de vară îl vedeam pe Garibaldi galopînd cu mantaua umflată de adierea vîntului în mijlocul hergheliilor şi al împuşcăturilor din pampas ; în dimineţile plicticoase şi ploioase eram împreună cu contele Alfieri care blestema caii şi versurile pe toate drumurile de poştă ale Europei ; iar seara fremătam de ură patriotică sau de frenezia retorică a gloriei împreună cu oamenii iluştri ai unui Plutarc tipărit foarte mărunt în multe volumaşe îmbrăcate în culoare albăstruie.

În acele cărţi am găsit şi primele îndemnuri la meditaţie. Pe fundul acelui coş minunat se aflau şi cinci sau şase volumaşe verzi (crîmpeie voltairiene ale unui compilator raţionalist) unde erau batjocorite stupid povestirile din *Biblie* şi ironizaţi preoţii catolici. Între nenumăratele lucruri din grămada aceea de cărţi era şi „Imnul

către Satana" al lui Carducci, şi o bună bucată de vreme am simţit mai multă dragoste pentru Îngerul rebel decît pentru maiestuosul Bătrîn care se afla în ceruri. Am recunoscut mai tîrziu cît de grosolană şi nesigură era acea apologetică ireligioasă, dar e totuşi adevărat că ei îi datorez faptul că sînt un om pentru care *Dumnezeu n-a existat niciodată.* Fiu al unui tată ateu; botezat pe ascuns; crescut fără predici şi fără liturghii, eu n-am avut niciodată aşa-numitele *crize sufleteşti, nopţi ale lui Jouffroy sau descoperiri ale morţii lui Dumnezeu.* Pentru mine Dumnezeu nu a murit niciodată, pentru că niciodată n-a fost viu în sufletul meu.

O altă carte a avut o mare înrîurire asupra minţii mele de atunci — şi deci de totdeauna; *Elogiul nebuniei* de Erasm din Rotterdam. Era în casă o ediţie italiană cu figuri uscate gravate de Holbein, şi am citit-o de mai multe ori cu o pasiune de nedescris. Datorez, poate, lui Erasm patima mea pentru gîndirile ieşite din comun şi convingerea profundă că oamenii sînt canalii, atunci cînd nu sînt imbecili.

UN MILION DE CĂRŢI

După cîţiva ani de lecturi îndîrjite şi dezordonate, mi-am dat seama că puţinele cărţi care se aflau în casă şi alte cîteva pe care le

puteam avea recurgînd la modestele biblioteci ale rudelor şi cunoscuţilor, sau cumpărînd cîte una uzată cu banii economisiţi din gustarea de dimineaţă sau cu cei furaţi de la mama, nu-mi erau de ajuns. Am aflat de la un băiat, ceva mai mare ca mine, că în oraş existau biblioteci foarte mari şi foarte bogate, la îndemîna tuturora, unde între anumite ore puteai să te duci să ceri orice carte ai fi dorit, şi, ceea ce era mai însemnat, să le citeşti fără nici o cheltuială. M-am hotărît să mă duc imediat. Exista totuşi o greutate: pentru a intra în acele paradisuri trebuia să ai cel puţin şaisprezece ani. Eu aveam doisprezece sau treisprezece, dar eram cam prea înalt pentru vîrsta mea. Într-o dimineaţă de iulie am făcut o încercare. Am urcat tremurînd o scară care mi s-a părut largă şi impunătoare. După două-trei minute de nesiguranţă şi bătăi de inimă, m-am furişat în săliţa de cereri, am completat în grabă buletinul şi l-am prezentat cu aerul şovăielnic şi suspect al celui ce se ştie vinovat. Funcţionarul — mi-l amintesc şi acuma: blestemat să fie! era un omuleţ burtos cu doi ochişori albaştri de peşte mort şi cu o cută răutăcioasă de o parte şi de alta a gurii — m-a măsurat cu o privire compătimitoare şi m-a întrebat cu o voce antipatică şi tărăgănată:

— Mă rog, cîţi ani ai dumneata?

M-am înroşit la faţă, mai mult de ciudă decît de ruşine, şi am răspuns făcîndu-mă mai bătrîn cu trei ani:

— Cincisprezece.

— Prea puţin. Îmi pare rău. Citeşte regulamentul. Vino peste un an. Am ieşit de acolo umilit, înciudat, abătut şi plin de ură copilărească împotriva acelui om îngrozitor care mă împiedica pe mine, sărac şi setos de ştiinţă, să mă folosesc de un milion de cărţi şi care îmi fura astfel tîlhăreşte, pe baza unui simplu număr, un întreg an de lumină şi bucurie. Intrînd acolo, întrezărisem o încăpere lungă şi vastă cu respectabile jilţuri cu spătarul înalt îmbrăcate în stofă verde, şi de jur împrejur cărţi, cărţi şi iar cărţi, cărţi vechi mari şi îndesate, cu cotoare de pergament şi piele, imprimate şi împodobite cu aur : o minune ! Şi fiecare carte de acolo închidea în sine ceea ce căutam eu, oferea hrana destinată mie : istorii cu împăraţi şi poeme despre bătălii, vieţi ale oamenilor semidivini, cărţi sfinte ale unor popoare moarte, şi ştiinţele tuturor lucrurilor, şi versurile tuturor poeţilor, şi sistemele tuturor filozofilor. Şi toate acele mii de făgăduinţi în litere de aur erau pentru mine : la o poruncă a mea, volumele care aşteptau sub praf, îndărătul reţelei dese de dulapuri, ar fi coborît spre mine, şi le-aş fi deschis şi frunzărit şi devorat după plac !

N-am aşteptat nici măcar un an pentru a face a doua încercare. Şi aceasta a ieşit prost. A trebuit să aştept o altă vară pentru a reuşi. Aveam ceva mai mult de treisprezece ani — poate treisprezece şi jumătate.

Împreună cu un alt băiat mai mare ca mine, care de cîtva timp intra acolo fără nici o piedică, am izbutit în cele din urmă. Pentru a nu bate la ochi şi pentru a nu părea un copil care vrea să-şi treacă timpul am ales o carte serioasă, o carte de ştiinţă — aceea a lui Canestrini despre Darwin.

De data aceasta, de cealaltă parte a peretelui de lemn şi sticlă se afla un alt funcţionar — un tip înalt şi uscat ca o pasăre jumulită, cu mişcări grosolane, care nu stătea o clipă locului. Mi-a luat hîrtia fără să se uite la mine, a făcut pe ea un mic semn cu un creion albastru şi a dat-o fără nici o vorbă unui băietan, care stătea lîngă el.

Am aşteptat o jumătate de oră, ros de teama ca nu cumva cartea să lipsească sau să nu vrea să mi-o aducă. Cînd am primit-o, am strîns-o sub braţ şi am intrat ruşinat şi în vîrful picioarelor în marea sală de lectură. Nu mai încercasem niciodată un asemenea sentiment de respect — nici măcar în biserică, pe cînd eram copil. Înspăimîntat parcă de propria mea cutezanţă şi de faptul de a mă găsi înăuntru, după atîta aşteptare, în mijlocul acelui uriaş relicvariu al înţelepciunii veacurilor, m-am dus să mă aşez pe primul scaun liber care mi-a apărut în faţă. Atît de mare îmi era tulburarea şi plăcerea şi uimirea şi impresia că am devenit dintr-odată mai mare şi mai om, că timp de aproape un ceas n-am izbutit să pricep nimic din cartea pe care o aveam dinainte.

Totul, acolo înăuntru, mi se părea sfînt și maiestuos, ca regăsirea unei națiuni. Jilțurile murdare și decolorate, acoperite cu o stofă al cărei verde spălăcit devenea gălbui sau se ascundea sub slinul negru, apăreau în ochii mei colosale și fastuoase ca niște tronuri, și tăcerea adîncă îmi apăsa inima mai grav și mai solemn decît aceea a unei catedrale.

De atunci am revenit zi de zi, tot timpul cît nesuferita școală mă lăsa liber. Încetul cu încetul m-am obișnuit cu tăcerea aceea, cu încăperea aceea atît de înaltă deasupra capului meu zbîrlit de adolescent neîngrijit, cu comoara aceea de volume vechi și noi, de dicționare, de reviste, de opuscule, de atlase, de codice și de manuscrise. Curînd am devenit ca unul de-ai casei, am ajuns să-i cunosc pe cei ce distribuiau cărțile, să descopăr tainele semnelor de pe buletine, am răzbit-o cu cataloagele, am învățat să deosebesc chipurile celor fideli și pasionați care veneau ca și mine, zi de zi, punctuali și nerăbdători ca la o întîlnire de dragoste.

Și m-am cufundat pînă-n gît în toate lecturile pe care mi le sugerau mereu mai numeroasele mele curiozități sau titlurile de cărți ce le găseam în cărțile pe care tocmai le citeam, încît am început atunci, fără experiență, fără călăuză, și fără nici un plan, dar cu toată furia pasiunii, viața aspră și măreață a unui om atotștiutor.

DE LA TOT LA NIMIC

Ce voiam să învăț? Ce voiam să fac? Nu știam. Nici program, nici călăuză: nici o idee precisă. De ici, de colo, din dreapta și din stînga, în sus și în jos. Numai să știu, să știu, să știu tot. (Iată cuvîntul nenorocirii mele: *tot!)* Încă de pe atunci am fost unul dintre aceia pentru care puțin sau jumătate nu contează: ori tot, ori nimic! Iar eu am vrut întotdeauna totul — nimic să nu scape sau să rămînă pe dinafară! Deplinătate și totalitate — și nimic de dorit, după aceea! adică sfîrșitul, imobilitatea, *moartea!*

Pe vremea aceea voiam să știu totul, și neștiind de unde să încep, zburam ca un fluture dintr-o cunoștință în alta, cu ajutorul manualelor, dicționarelor, enciclopediilor. Enciclopedia era visul meu suprem, idealul cel mai scump — cartea cea mai mare și mai desăvîrșită. În ea, cel puțin judecînd după făgăduințe și aparențe, era totul. Orice nume de om, de oraș, de animal, de plantă, de rîu sau de munte era înregistrat acolo, pus la locul său, explicat, ilustrat.

La orice întrebare enciclopedia răspundea imediat, fără a-ți cere să te obosești căutînd. În retorica mea fantezie, toate celelalte cărți erau rîuri care se vărsau în acea mare fără margini, erau ciorchini destinați să umple cu sucurile lor acele încăpătoare butoaie de vin; nenumărate

boabe de grîu care, măcinate şi frămîntate, dădeau pîine pentru toate gurile şi pentru orice foame.

Aşa cum misticul se contopeşte cu Dumnezeu unul şi caută să se lepede de orice amănunt sensibil, eu mă adînceam şi mă pierdeam în acea mare de înţelepciune care, chiar în clipa cînd mă îndestulam îmi stîrnea o nouă poftă şi o nouă arsură.

S-a întîmplat ca tot cercetînd şi mînuind enciclopediile mi-a venit cheful să întocmesc şi eu una. La cincisprezece ani, cu o minte atît de nesăţioasă, întreprinderea mi se părea uşoară.

Dar nu voiam să întocmesc o enciclopedie ca toate celelalte. Consultînd mai multe şi citind alte cărţi, mi-am dat seama că o enciclopedie completă şi perfectă nu există. Uneori se afla în una ceea ce lipsea în alta, şi într-un loc era prea mult, iar în altul prea puţin. Spre marea mea furie şi surprindere, căutînd nume ieşite din comun şi informaţii mai mărunte, mi s-a întîmplat să constat că toate erau mute şi ignorate.

Mi-am propus deci să alcătuiesc o enciclopedie care nu numai să conţină materia tuturor enciclopediilor din toate ţările şi din toate limbile, ci chiar să le întreacă şi să le lase în urmă ; în care să se afle tot ceea ce era pierdut şi risipit prin celelalte, ba chiar mai mult decît atît ; şi care să nu fie numai o copie şi o cîrpăceală din alte enciclopedii vechi, ci o lucrare nouă, alcătuită după dicţionare, manuale şi cărţi recente şi de specialitate, din toate ştiinţele, istoriile şi literaturile.

O dată lucrul hotărît, n-am stat cu mîinile-n sîn : viaţa mea îşi găsise o direcţie ; nesfîrşitele ore de bibliotecă aveau acum un scop mai serios şi mai determinat. M-am apucat de lucru cu o răbdare înflăcărată. Din ziua aceea — era în iulie, în anotimpul libertăţii — orice cuvînt care începea cu *A* m-a atras ca faţa unui prieten. Toate enciclopediile masive, dicţionarele voluminoase, repertoriile uzate şi prăpădite, vocabularele speciale au fost date jos pentru mine din rafturile dulapurilor, pentru mine care copiam şi rezumam şi traduceam şi răsfoiam cu şi mai multă ardoare şi furie ca înainte. Ah, cît mi-au dat de furcă toate acele rîuleţe germane care începeau cu Aa — şi cîte titluri de cărţi a trebuit să înregistrez pentru a-mi da seama de o dinastie de învăţaţi olandezi, *van der Aa* — şi cît de lungă şi plicticoasă a fost lista abreviaţiilor latine care încep cu A ! Atunci m-am înduioşat de soarta Abilei, o cetate îndepărtată pe malul mării ; şi am văzut prima dată lucrări de legislaţie pentru a fi în stare să scriu cu aerul unui specialist în materie despre „furtul de vite“ [1]. Am răsfoit Vechiul Testament pentru a regăsi pe evlavioasa Abigail şi pe profetul Abacuc ; am dibuit în comentatorii lui Dante viaţa şi faptele incendiatorului Bocca degli Abati ; am făcut cunoştinţă cu toate varie-

[1] In ital. : Abigeato.

tățile de brad[1] ; am devenit specialist în istoria orășelului Abbiategrasso și în geografia Abisiniei.

La început copiam de-a valma în caiete, pe diverse bucățele de hîrtie, răzlețe, apoi treceam totul pe curat, în ordine, pe foi de hîrtie liniate și aranjate. Ziua, în bibliotecă, cu un scris pocit, deformat, grăbit, pete, mîzgălituri, prescurtări ; seara, la lumina tremurătoare a lumînării, cea mai frumoasă caligrafie de care eram în stare, cursivă și rondă, cu cerneală neagră și roșie ; și sugativa sub mîna stîngă... Ce distracție ! Pentru a sta acolo, cocoșat, la un muc de lumînare, ca să-mi scriu enciclopedia, am dat uitării orice joc și orice spectacol — mai mult chiar, vă jur, un circ întreg cu animale sălbatice care, la bîlciuri, mă atrăgea mai presus decît orice.

Și totuși chiar și îndeletnicirea aceasta care mă înălța pe mine însumi, biet băiat ignorant, în propriii mei ochi, ba chiar în ochii distribuitorilor de cărți ai bibliotecii, care mă priveau cu o milă amestecată cu ironie și respect, m-a plictisit sau mai bine zis, m-a înspăimîntat prin perfecțiunea pe care voiam s-o ating. Lucram de vreo cîteva luni, dimineața și după-amiaza sub ferestrele învăpăiate, iar seara sub lămpile cu arc ale unei alte biblioteci sau la flacăra lumînării în camera mea, și tot scriind și scriind nu izbutisem să trec de cuvintele care începeau cu Ad. Un nesfîrșit articol despre furiosul Ahile m-a secătuit. Dădeam tîrcoale problemei homerice ; eram pe pragul filologiei clasice ; cîteva cuvinte grecești (pe care nu le înțelegeam) m-au umilit.

[1] În ital : *Abete*.

Rațiunea a venit în ajutor oboselii. Tocmai începusem să miros puțină filozofie, cine știe din ce cărți perfide ! și începeam, de bine, de rău, să reflectez mai puțin stîngaci decît s-ar fi cuvenit la vîrsta mea. Am văzut astfel că adevărata înțelepciune nu putea să stea într-o adunătură alfabetică de notițe șterpelite din dreapta și din stînga ; într-un morman de însemnări disparate și lucruri copiate, ordonate în chip mecanic, dar fără nici un suflu de viață și fără nici un sîmbure de gîndire.

Am abandonat enciclopedia, dar n-am vrut să cad pradă specializării : ori de cîte ori eram pe punctul de a mă dărui unei dragoste unice, don-juanismul meu cerebral mă trăgea îndărăt. Aveam nevoie de ceva fără margini, de ceva grandios, de totalitatea lucrurilor, de amploarea timpurilor, de procesiunea secolelor și a volumelor.

Mi s-a părut că lucrul cel mai potrivit pentru mine era istoria.

Concepînd-o în mare, completă, istorie a tuturor lucrurilor și a tuturor activităților, în ea intrau toate — afară de științe, pe care aș fi putut să le studiez eu însumi, aparte. Firește, nu o istorie scurtă și particulară a unei epoci sau a unui popor, ci istoria universală a tuturor timpurilor și a tuturor raselor. În felul acesta, visul era redus aproape la jumătate, ceea ce rămînea

4 — Un om sfîrșit — c. 2753

era de-ajuns pentru a da de gîndit unui scriitor de cincisprezece-şaisprezece ani.

Şi iată-mă din nou pus pe căutări, studii, copieri şi compilaţii.

Cunoşteam şi admiram acum istoria universală a lui Cantú care mă ajutase în multe din impasurile mele de erudit, dar înţelegeam să întocmesc una cu mult mai vastă, mai frumoasă şi mai temeinică decît aceea. Şi pe urmă Cantú era catolic şi retrograd. A mea ar fi fost o istorie raţionalistă şi revoluţionară, pentru că pe vremea aceea eram, ca şi tatăl meu, ateu şi republican.

Era încă ideea fixă medievală despre istorie ca oglindă a tuturor lucrurilor, dar făcută mai raţional şi mai spiritual. Multe, foarte multe, nesfîrşit de multe fapte — dar legate între ele printr-o viaţă care creşte şi urcă şi se dezvoltă, orînduite şi închegate de o gîndire care se ridică de la voinţa cea mai oarbă de a trăi, la eroica inutilitate a unei gîndiri de dragul gîndirii.

Pentru început m-am afundat în cronologia egipteană cîrpăcind un compendiu de istorie a Egiptului pînă la alexandrini. Eram gata să trec la chinezi, cînd mi-am dat seama că istoria mea n-avea cap. Pentru a scrie o istorie care să fie într-adevăr universală se cădea să începi de la facerea lumii, nu de la primele amintiri scrise. Puţinul ce-l ştiam din astronomie şi geologie îmi dăduse ideea unor antichităţi minunate şi a unor necontenite prefaceri şi naşteri ale lumilor. Nu mă puteam gîndi, cum făcuse Cantú, să redau aidoma cele şapte zile ale evreilor, şi *fiat*-ul şi paradisul terestru. Trebuia să povestesc începutul lumii nu după Moise, ci conform ştiinţei. Iar pentru mine, ştiinţa atunci era personificată de Camille Flammarion şi Charles Darwin. Primul mă ducea la Laplace, al doilea la Lyel. Şi iată-mă improvizat în astronom şi geolog şi antropolog pentru a rescrie, după date moderne, formarea pămîntului. Seri de-a rîndul mi-am pironit sărmanii mei ochi miopi asupra bolţii cereşti ca să descopăr în adîncul ei una din acele nebuloase imense, născătoare de stele şi de planete, despre care băsmuiau cu cifre şi cu figuri cosmologii moderni.

Dar după ce am rescris, nu fără unele inexactităţi lirice, epopeea învăpăiată a sistemului solar şi răbdătoarea istorie a scoarţelor pămîntului, m-am gîndit că încă nu realizasem totul. Spusesem desigur cum s-a format lumea — dar nu şi ceea ce şi-au închipuit oamenii despre obîrşia lucrurilor.

Ori în istoria mea trebuia să se afle totul : aşa că am trecut atunci de la ştiinţe la cosmogonii. Această scrupulozitate de istoric (nu numai istoria faptelor în sine, ci şi credinţele despre fapte) a avut o mare înrîurire asupra studiilor mele.

Curiozitatea mea s-a bifurcat : am dat pe de o parte în literatura comparată, şi pe de altă parte în religie. Întîi de toate, în religie. N-a fost teogonie sau mit cosmic pe care să nu-l fi cercetat sau să nu-l fi rezumat şi recopiat pentru a face din ele începutul istoriei mele.

Totuşi nici una din ele nu mi-a reţinut atenţia, ca aceea a evreilor. Aveam acasă una din acele biblii negre pe care cu vreo treizeci de ani în urmă protestanţii englezi le vindeau în Italia pe o jumătate de liră (şi nimeni nu le lua) : am recitit din ea toată *Geneza.* Dar nu era de ajuns. Am căutat la bibliotecă comentariile cele mai apreciate, cele mai ilustre peltele erudite asupra lucrării celor şapte zile, precum şi pe concordiştii catolici şi eretici la un loc. Citeam şi frunzăream pamflete spirituale din secolul al optsprezecelea şi apologii cu înflorituri moderne menite să satisfacă gustul seminariştilor mai puţin neghiobi ; eseuri franţuzeşti limpezi şi spumoase ca şampania, şi vîrtoşi cozonaci filozofici, şi exegetici de modă nemţească, şi articole de vocabulare, şi glose lungi, în mai multe limbi, de biblii poliglote, fără a fi în stare să discern ce era serios, de ce era sofistic, ce era întemeiat, de ce era presupus. Am scormonit şi prin volumele verzi găsite în coşul-bibliotecă, şi încetul cu încetul am pierdut amintirea cauzei prime a cercetărilor mele, pentru a mă rătăci în mărăcinişul chestiunilor biblice.

M-a captivat, de pildă, tentativa de concordat : am avut răbdarea de a citi masiva carte a unui anume Pianciani, apoi colosalul *Esamerone* al lui Stoppani, şi felurite alte încercări biologice şi scolastice scrise de iezuiţi darwinişti sau aproape. Şi atunci mi-a venit o idee : toate comentariile cunoscute asupra *Bibliei* sînt făcute de preoţi, de episcopi, de teologi, de credincioşi, de bigoţi — fie că aceştia erau luterani, quakeri, valdezi sau sociniani. În schimb, lipsea — adică, credeam că lipseşte — un comentariu asupra *Bibliei* făcut de un raţionalist, de un om pozitiv, de un necredincios dezinteresat, de un spirit liber care să urmărească verset de verset toate cărţile *Testamentului vechi şi nou,* şi care să pună sub ochii tuturora, fără eufemisme, erorile, contradicţiile, minciunile caraghioslîcurile, dovezile de cruzime, de şarlatanism şi de neghiobie de care sînt pline acele pagini care se pretind inspirate de Dumnezeu. Un asemenea comentariu, mă gîndeam, ar face mai mult rău credinţei decît toate pornirile ateiste şi insuportabilele controverse care constituie culmea anti-teologiei moderne.

„Acest comentariu nu există : am să-l fac eu !“

Acum planurile mari nu-mi mai produceau bătăi de inimă, iar acesta, în comparaţie cu enciclopedia supremă, era un lucru de nimic pe care puteam să-l duc la bun sfîrşit cu uşurinţă, mă gîndeam eu, în cîţiva ani.

Am început serios ; am luat o gramatică ebraică, şi după cîteva zile puteam să scriu cu litere semitice, groase şi contorsionate, şi eram în stare să copiez versetele din *Pentateuc,* după original. Am adunat un material care mie mi se părea uriaş, şi adăugam la el în fiecare dimineaţă şi după-amiază lucruri noi, pînă cînd într-o bună zi mi s-a părut destul. Mă săturasem şi chiar mi-era lehamite de atîta erudiţie încîlcită : simţeam că dacă nu voi reuşi să-i dau o formă oarecare voi lăsa totul baltă — şi pentru totdeauna.

Atunci am recopiat primul versat al *Genezei* (în ebraică) și am pornit la redactarea comentariului : „În ziua întîia Dumnezeu a creat cerul și pămîntul". M-am trezit deodată în mijlocul unor greutăți cumplite. În acest verset există două cuvinte care au dat destul de furcă exegeților, și pe care creștinii le-au tradus după capul lor, așa cum convenea teologiei stabilite în concilii și textele părinților. În text e *Dumnezeu* sau *Dumnezeii ? a creat* sau *a format ?*

Cu alte cuvinte, primii iudei erau monoteiști sau politeiști ? Credeau în creațiunea din nimic sau își închipuiau pe Dumnezeu ca un demiurg sculptor care ar fi dat formă unei materii increate și independente de el ? Probleme fără de capăt, după cum se vede : istorice, lingvistice și filozofice totodată. Dar nu m-am speriat și m-am apucat de scris.

Scriam, scriam și iar scriam, și nu mai izbuteam să ies la mal : argumentele, tezele contrare și contra-argumentele se încălecau unele peste altele ; citatele în trei și patru limbi se înșirau unul după altul, parantezele filozofice și incursiunile teologice se deschideau și se extindeau. În această teribilă împrejurare puțina mea ebraică se rătăcea și trebuia să mă încred în alții, și, după părerea mea, singurii demni de încredere erau cei ce-i combăteau pe preoți și dădeau dreptate rațiunii.

Înclinam așadar să cred că trebuia să se traducă „Dumnezeii au format", dar greutatea era să-i convingi pe ceilalți, și să-i convingi în așa

fel încît nici unul să nu se poată revolta sau îndoi de contrariu.

Scriam, scriam și iar scriam, și nu reușeam să-i vin de hac acelui blestemat de verset care-mi va rămîne întipărit în minte cît voi trăi. Cu cît scriam mai mult, cu atît ideile se încurcau, iar încleștările polemice și dizertațiile etimologice și inducțiile dialectice se amestecau și se suprapuneau într-un dans erudit ca de Sabat, al cărui ritm și motiv eu însumi nu mai izbuteam să-l regăsesc. În cele din urmă, după voia Duhului Sfînt, am încheiat : scrisesem mai mult de două sute de pagini îndesate. M-am apucat de al doilea verset : „Și pămîntul era deșert și nelocuit ; și întunericul se ținea pe de-asupra genunii ; și duhul lui Dumnezeu se mișca pe fața apelor". Aici trădările și falsurile teologice erau mai mici, dar dificultățile, aproape la fel de mari : trebuia să explic întunericul și genunea, și să disting conceptul de duh al lui Dumnezeu de ideea de Dumnezeu (prima sămînță a trinității alexandrine), iar amintirea apelor mă purta spre Grecia, spre primele cugetări ale Greciei : Hesiod cu teogonia lui și cu lumea care iese din ocean, înțeleptul Tales din Milet care vedea în umiditate principiul tuturor lucrurilor. Mă bălăceam pînă-n gît în erudiție ; riscam chiar citate grecești (ce emoție să copiezi una cîte una, cu mîna șovăitoare, divinele caractere ale lui Platon !) și mă învîrteam în pădurea aceea de interpretări, glose, lămuriri și dizertații, ca Adam în grădina zoologică și botanică a Edenului.

Tot scriind mereu, am ajuns la al treilea verset : „Şi Dumnezeu a zis : să fie lumină. Şi a fost lumină“. Cuvintele care l-au surprins chiar şi pe retorul Longin, oricît de păgîn a fost, dar care mie, proaspăt discipol al lui Bayle, Voltaire şi al autorului *Veghilor filozofice semiserioase* nu mi-au inspirat respect. Mai curînd, rîsul : cîte ironii la adresa lui Dumnezeu care a creat lumina înainte de a fi creat soarele !

La al patrulea n-am mai ajuns : eram obosit şi plictisit. Dacă pentru trei versete avusesem nevoie de paginile, notiţele, erudiţia aceea, cît mi-ar fi trebuit oare pentru toată *Biblia* şi pentru un comentariu cumsecade a mii şi mii de versete ?

Era mai bine să mă întorc la sistemele vechi : să rezum şi să combat. Am conceput planul unei mari lucrări împotriva credinţei ; am şi scris cîteva fragmente ; era, îmi aduc aminte, într-o limbă toscanizantă, pe un ton mai degrabă batjocoritor, şi cam aducea cu *Măgarul* lui Guerrazzi, citit de mine pe vremea aceea cu o indicibilă plăcere.

Dar nici această sumă a raţionalismului n-a progresat ; şi mai ales a fost împletită cu alte cercetări ce le-am întreprins în acelaşi timp, şi care derivau, ca şi cele asupra *Bibliei*, din acel faimos prim capitol al istoriei universale pe care nu l-am scris niciodată. De la cosmografiile ce se găseau în cărţile sacre şi în miturile populare mi-a venit pofta să trec la formele lor poetice în epocile culte, şi cum nu lăsam niciodată lucrurile la jumătate, sondasem,

prin dicţionare şi istorii, toate literaturile lumii ca să adun şi să descopăr acele poeme care aveau ca subiect facerea lumii. Am găsit multe, le-am citit, le-am copiat ; m-am gîndit — ca de obicei — să scriu o carte şi, în timp ce-o făceam, cum se-ntîmplă, m-am îndrăgostit de anumiţi poeţi, am citit alte opere ale lor, am trecut la cei înrudiţi cu ei, mi s-au perindat pe sub ochi aproape toţi scriitorii, şi am sfîrşit prin a ajunge un maniac de literatură orientală şi occidentală, exact aşa cum fusesem cu puţin timp înainte de istorie universală şi de critică biblică.

A face istoria lumii întregi şi a tuturor evenimentelor umane — m-am gîndit — e prea mult, mai ales pentru un novice ca mine ; dar o istorie universală a literaturii aş putea s-o fac — nu cum s-a făcut pînă acum ; nu pe naţiuni, nu pe secole, ci pe *subiecte*.

Voiam o istorie literară mondială comparată, nu numai bibliografică, ci întocmită pe materii şi subiecte. O mare cercetare, aşadar, de teme, de indici, de titluri ; nesfîrşite însemnări asupra legendelor şi motivelor poetice, şi cutii pline vîrf de fişe bibliografice. Mă restrînsesem mult, dar mania mea pentru universal era destul de satisfăcută. Şi totuşi, după cîteva luni de explorări obositoare şi dezordonate, a trebuit să mă conving că şi aceasta era o întreprindere prea grea pentru a fi dusă la bun sfîrşit. Pentru a o face cumsecade, ar fi trebuit să studiez cine ştie cîte limbi şi să citesc fără întrerupere cîţiva zeci de ani. O istorie aşa cum o visam eu nu

se putea face numai cu titluri: era nevoie să cunosc tot ce e important, pagină de pagină, şi să recitesc nu numai o dată pentru a descoperi izvoarele şi a stabili comparaţiile.

Iată-mă silit la o nouă renunţare (al cincilea sau al şaselea faliment!) şi mi-am propus să studiez numai literaturile mai apropiate de a mea, literaturile neolatine. Dar să le studiez temeinic, cu ideea de a scrie o istorie paralelă şi cu hotărîrea de a le preda în viitor. Aşa am devenit un romanist înverşunat: cititor de reviste filologice, interpret de manuscrise, auditor de cursuri speciale şi mare mînuitor de manuale şi bibliografii. În acel timp am studiat destul de metodic literaturile franceză şi italiană de la originile lor, dar cea care m-a atras mai mult a fost cea mai puţin cunoscută, cea mai puţin stimată: cea spaniolă. Ceva mai înainte studiasem castiliana cu ajutorul unei gramatici ieftine şi tradusesem cîteva scene din *Magico prodigioso* de Calderón, dar acum mi-am luat drept călăuză cărţile lui Amador de los Rios şi Ticknor, am luat în mînă cele dintîi texte, de la *Fuero de Avila*[1] pînă la cele mai tardive *romances*[2], am fantasticat pe marginea acelui *Misterio de los Reyes Magos*, m-am îndrăgostit de *Poema del Cid*, am devenit specialist în fratele Gonzalo de Berceo şi am pătruns adînc savuroasa arguţie a arhiepiscopului de Hita. Şi nu m-am oprit aici: am văzut şi am citit toate volumoaiele din biblioteca Rivadeneyra; am descoperit manuscrise catalane castiliane şi portugheze; am învăţat aproape perfect spaniola veche; am meditat asupra unor ediţii critice; neputînd să-mi procur cărţile, am recopiat opere întregi şi în sfîrşit — eternă concluzie şi o nouă înfrîngere — m-am hotărît să las la o parte istoria comparată a literaturilor romanice, pentru a alcătui un manual perfect de literatură spaniolă.

Şi din aceasta am scris primele capitole: am urcat pînă la iberi, la romani, am urmărit isprăvile goţilor, invazia arabilor, apariţia unei noi limbi vulgare şi am izbutit să ajung pînă la cele dintîi documente. Dar povestirea s-a întrerupt în plină critică a *Poemei Cidului*. Au intervenit alte gînduri şi alte studii care aveau de a face mai puţin cu erudiţia. Literatura spaniolă a fost ultima mea aventură de compilator şi savant. Deplorabilă aventură — ultima parte a unui povîrniş despre care atunci nu mi-am dat seama cît era de abrupt.

De la tot la specializare: de la înţelepciunea supremă la istoria universală, de la istoria universală la critica religiei, de la aceasta la literatura universală comparată, apoi la literatura romanică comparată şi, în sfîrşit, la o singură literatură şi, la urmă de tot, la o singură perioadă a unei literaturi. După atîtea falimente

---

[1] *Fuero de Avilés* — document datînd din 1155, prin care Alfonso VII de Castilia a acordat oraşului Avilés anumite privilegii. Documentul — traducere în dialectul galiţian din sec. al XII-lea al unui „Cod" latin — are o deosebită importanţă pentru istoria limbii spaniole.

[2] *Romances* — creaţii populare iberice.

parțiale, renunțări, reduceri și concentrări, eu — care voiam totul, care voiam să știu tot și să învăț pe alții despre toate — am fost silit să mă mulțumesc cu niște variante și cu cîteva mărunțișuri filologice și bibliografice într-un colțișor de pagină — și cît de îngust mi se păruse la început întregul domeniu pentru pofta mea de lucru! De altfel viața mea întreagă, mai tîrziu, a fost la fel — un neistovit avînt spre tot, spre univers, pentru a recădea apoi în neant sau în dosul unei grădini de zarzavat: o succesiune de ambiții uriașe și de renunțări precipitate. Această scurtă istorie de tentative copilărești e una din tălmăcirile posibile ale secretului vieții mele.

ARCUL DE TRIUMF

M-am născut cu boala grandoarei. Prima mea amintire e aceasta: să fi avut vreo opt-nouă ani; stăteam aproape întotdeauna singur și adeseori citeam cîte o cărticică de școală plină de figuri stîngace și pete violete. În ea am găsit într-o zi povestea încoronării lui Petrarca în Campidoglio, și am citit-o și răscitit-o. „Și eu, și eu..." ziceam în sinea mea, fără să știu măcar bine de ce a fost așezată coroana pe fruntea poetului grăsuliu. Din carte, fața rotundă, prost desenată a plîngărețului sonetist, înrămată toată

în capișonul aureolat din frunzulițe ascuțite ca într-o broboadă, părea că-mi surîde și mă încurajează.

Am făcut tot ce mi-a stat în putință ca tata să mă ducă la Vial de' Colli. Ajuns acolo sus, am smuls din tufele unui gard viu cîteva frunze de merișor. Nu eram sigur că e faimosul laur, dar nu mă sinchiseam de asta. Întors acasă, m-am închis în odăița aceea din fundul casei unde se afla amintita bibliotecă din coșul de nuiele. Acolo am făcut din frunze un fel de coroană și mi-am pus-o pe cap; mi-am aruncat pe umeri o mare cîrpă roșie și am început să dau ocol odăii cîntînd o interminabilă litanie, care mi se părea eroică și fremătătoare, bătînd solemn într-o cutie de lemn cu mînerul unui cuțit. În felul acesta, aveam impresia că mă îndrept cu mare pompă spre Campidoglio, și că zgomotul acela era acompaniamentul necesar, poate urletul mulțimii care aplauda. Așa am săvîrșit, într-o seară cenușie de iarnă, caraghioasa mea logodnă cu gloria.

Dar adevărata făgăduință pe care mi-am făcut-o mie însumi a avut loc mai tîrziu, pe la cincisprezece sau șaisprezece ani. Era într-o duminică de august înăbușitoare, pe la patru, iar eu treceam melancolic și singur, ca de obicei, pe una din cele mai lungi și mai largi străzi ale orașului meu. Aveam în mînă un ziar cumpărat cu prețul a cine știe cîte umilințe, și mergeam cu capul plecat, obosit, plictisit, indispus din cauza căldurii și supărat pe toată lumea.

Eră ora la care oamenii se scoală pe jumătate îndobitociți de siestă și ies în stradă cu speranța ridicolă de a găsi o adiere de vînt sau răcoarea serii. Ieșeau doicile înzorzonate cu copii rumeni și smiorcăindu-se-n dantele ; soții transpirați cu soțiile la braț ; frații ducîndu-și surorile de mînă ; tinerii cîte doi-trei cu țigările albe atîrnîndu-le între buze ; fetele cu văluri străvezii pe cap și cu ochii aprinși și dornici ; bătrîneii în pardesiu cu umbrela sinilie sub braț ; bieții soldați în uniformă de culoare închisă, stînjeniți de mănușile lor de ață albă. Mulțimea sporea mereu ; umplea trotuarele, traversa strada, rîdea, se saluta. Sub marile pălării înflorite, ochii femeilor scînteiau în toate părțile ca niște diamante negre ; din cînd în cînd, două pălării de paie ținute de două mîini ridicate apăreau pe de-asupra capetelor turmei festive.

Eu nu mă simțeam în largul meu. Nu cunoșteam pe nimeni și-i uram pe toți. Eram prost îmbrăcat, eram urît, eram palid ; aveam înfățișarea severă a unui om nemulțumit ; simțeam că nimeni nu mă iubea și nici nu putea să mă iubească. Cine-și arunca ochii asupra mea simțea un dispreț total și trecea mai departe ; cîte unul se întorcea îndărăt ca să se uite la acest singuratic slăbănog, și rîdea. Mai ales fetele frumoase, îmbrăcate în alb și roșu, cu fața oacheșă și cu dinții sclipitori, erau crude cu mine : mereu auzeam izbucnirile lor de rîs în spatele meu. Poate că nu rîdeau de mine, dar în acele clipe eu eram sigur de asta

și sufeream. Orice frumusețe a vieții mi se părea refuzată : eram singur, eram lipsit de iubire și fără noroc, iar lumea aceea își vedea de plimbarea ei, liniștită, fără să știe nimic despre necazurile mele de adolescent sărac și urgisit.

Și atunci, dintr-odată, m-am revoltat. Am simțit în mine ca o năvală de sînge, o răvășire a întregii mele ființe. „Nu, nu, nu ! strigam în sinea mea, așa nu se mai poate ! Și eu sînt om, și eu vreau să fiu mare și fericit. Ce credeți că sînteți voi, bărbați neghiobi și femei bine îmbrăcate, care treceți pe lîngă mine cu atîta nepăsare ? O să vedeți voi de ce sînt eu în stare ! Vreau să fiu mai mult decît voi, mai mult decît toți, deasupra tuturora. Sînt mititel, sărac și urît, dar și eu am suflet, iar sufletul ăsta o să scoată niște strigăte, încît voi toți veți fi siliți să vă întoarceți și să mă ascultați. Și atunci eu voi fi cineva, iar voi veți continua să nu fiți nimic. Și am să fac, și am să creez, și voi ajunge mai mare decît toți cei mari, iar voi veți continua să mîncați, să dormitați, să vă plimbați ca și-acuma. Iar cînd am să trec eu, toți se vor uita la mine, și femeile frumoase vor avea o privire și pentru mine, iar fetele rîzătoare se vor aduna în jurul meu și-mi vor strînge, tremurătoare, mîinile, iar oamenii serioși își vor scoate pălăria și o vor ține sus de tot de-asupra capului cînd voi trece eu, eu în persoană, marele, geniul, eroul."

Și cugetînd astfel ridicam iarăși capul, iar pieptul mi se umfla, și ochii mei priveau cu ură și cu mîndrie toate chipurile care treceau

pe lîngă mine. Eram un alt om : în acele clipe, fără îndoială, păream mai frumos.

Am ajuns astfel într-o piață mare, în fața unui arc de triumf. Caii de la cvadrigă galopau pe cerul înroșit al asfințitului, în timp ce eu îmi juram mie însumi să ajung om mare înainte de a muri.

MIZERIE

Pe vremea aceea eram sărac, decent, dar cumplit de sărac. (Întotdeauna am urît, și urăsc și azi pe cei ce s-au născut în puf, pe cei ce și-au putut cumpăra tot ce-au dorit, aproape întotdeauna). Eram sărac în sens burghez, fără să îndur foame și frig, dar sufeream.

Nu mă sinchiseam că umblam îmbrăcat în vechiturile tatii, purtate, lustruite și soioase ; cu pantalonii bine peticiți pe fund ; nici că purtam pe cap pălăriuțe mototolite, nici că aveam în picioare ghete prea strîmte, pingelite și căputate de mai multe ori. Bucuriile vieții mele erau mai curînd rare și modeste. De cinci parale cireșe sau smochine vara, castane coapte sau pastă de castane iarna erau de ajuns pentru lăcomia mea. La teatru (Stenterello) și la cafenea o dată pe an, poate de două ori — dacă era vreo invitație la mijloc. Iar într-o singură duminică din an prînzul la țară, întotdeauna în același loc. (Pîrîiaș secat cu apă puțină, bolovani, trestii, pajiști arse, pește fript).

Și totuși această viață nespus de meschină de burghezi meschini nu mă făcea să sufăr decît prin lipsa de bani buni și sunători, de bani ai mei, pe care să-i pot cheltui după voie, așa cum mi-ar fi plăcut mie.

Cei ce-au avut un tată cu stare, o mamă miloasă, portofelul garnisit la timp și pușculița lîngă pat ; băiețașii mofturoși care au aruncat atîtea lire de argint pe jucării, poze, prăjituri și fructe și porcării nu-și pot închipui cît am suferit eu, copil, băiat, adolescent, pînă pe la douăzeci de ani. (Abia la nouăsprezece ani trecuți am cîștigat cele dintîi hîrtii de zece lire, *ale mele).*

Totuși aveam nevoie mai mult decît alții — și pentru alte lucruri. Aveam nevoie, înainte de toate, de cărți — (cele din casă erau puține, la bibliotecă n-am putut să mă duc decît tîrziu) — aveam nevoie de ziare (încă de pe atunci această pierdere de vreme mă ispitea) — aveam nevoie de hîrtie de scris, de penițe și de cerneală. Mizerie, cheltuieli mici, bani puțini. Dar chiar și acei bani puțini îmi lipseau. Tata nu putea să-mi dea nimic, și avea dreptate. Muncea din greu ca să ne țină pe noi toți. Din cînd în cînd, cumpăra cîte o carte, de la vînzătorii ambulanți, dar nu mai mult de două sau trei pe an. Mai tîrziu mi-a dat o liră și jumătate pe lună, cinci parale pe zi ! *pentru vicii,* cum se zice de obicei în familiile noastre. Viciile mele erau hîrtia albă și hîrtia tipărită.

Ce era, deci, de făcut ? Unde să găsesc banii pe care-i voiam, pe care trebuia să-i am cu orice preț pentru cheltuielile mele, ca să-mi hrănesc sufletul ?

Am recurs la mai multe mijloace : mai întîi de toate la economii. Primeam zece bani pe zi pentru gustarea de dimineață. Eu cheltuiam șapte parale. La cele cinci zile de școală pe săptămînă asta făcea cincisprezece bani. Un volum din Biblioteca Poporului sau trei caiete.

Mai era apoi mama. Mama era, așa cum se și cade, mai miloasă ca tata. Vedea pasiunea mea, mă compătimea. Nici ea, sărmana, nu avea mai mulți bani decît mine — doar cei lăsați de tata pentru cheltuielile casei, zi de zi. Totuși cu prețul unor economii de nedescris și al unor expediente găsea mijlocul să-mi dea zece, cincisprezece și chiar douăzeci de bani pe săptămînă care se transformau cu iuțeală în cheltuieli pentru cărți ilustrate, hîrtie cu pătrățele (pentru că încăpeau mai multe rînduri) sau reviste de literatură.

Un alt mijloc era furtul, și nu mi-e rușine să mărturisesc. Ani de-a rîndul m-am dedat, cu băgare de seamă dar fără întrerupere, la micul furt casnic. Adeseori dimineața, foarte devreme, cînd tata era încă în pat, izbuteam acolo pe întuneric să șterpelesc cîte un gologan din buzunarul jiletcei agățată într-un cuier, ori nu dădeam restul la vreo cheltuială, dacă tata nu observa, ori spuneam că am cheltuit mai mult, ori că am pierdut o parte din parale pe drum. Țipau

la mine, dar bucuria acelor bani ascunși era atît de mare !

Am încercat și comerțul, dar n-am prea avut noroc. Puneam de o parte hîrtia de împachetat și o vindeam — adunam sîmburi de piersică, cumpăram ca să vînd mărci uzate, dar cîștigurile erau anevoioase și mărunte.

Și în ciuda economiilor, a compasiunii materne, a furtișagului și a negustoriei, mi se-ntîmpla uneori să nu am nimic, absolut nimic, nici măcar cinci parale ca să-mi cumpăr un ziar. Erau zilele în care rupeam paginile albe din cărți sau foile din caietele de școală ca să pot să scriu ; cînd puneam puțin oțet în zațul prăfuit al cernelii numai ca să pot muia penița ; erau zilele triste în care mă opream mai mult ca de obicei în fața unui chioșc sau în fața unei vitrine de librărie pentru a citi pe furiș o jumătate de coloană de ziar sau o pagină de carte.

Cît de pasionat eram pe vremea aceea ! Zile cenușii de frig, de singurătate, de mizerie fără speranță ! Cîtă disperare din cauza hîrtiei care sugea și pe care cerneala proastă se întindea cu răutate, încurcînd cuvintele și gîndul ; sau din cauza unei penițe tocite care nu voia să alunece, iar în casă nu se mai afla nici una ; sau a încăpățînării unei librar care nu voia să-mi dea o carte cu o jumătate de liră mai ieftin, iar mie nu-mi ajungeau banii !

Cu toate subterfugiile, rugămințile, înșelăciunile, rămîneam mereu sărac, băiatul sărac și tăcut, la care nimeni nu se uită cu drag. Librarii nu mă prea luau în seamă cînd îi întrebam pre-

ţul unei cărţi, ştiind acuma bine că eu puteam să dispun numai de centime, nu de lire ; negustorii ambulanţi nu erau mulţumiţi să mă vadă stînd şi tot răsfoind şi citind ici şi colo, pentru că de cele mai multe ori nu cumpăram nimic, sau cumpăram cărţulii de aruncat, pe un preţ de nimica, chiar şi volume descompletate ; vînzătorii de ziare se uitau urît la mine, pentru că mă străduiam să citesc pe furiş.

Dar eu îmi amintesc întotdeauna cu mîndrie de umilinţele acelor ani. De cîte ori am trecut în sus şi-n jos prin faţa unei vitrine, sorbind din ochi o carte îndelung dorită, fără a cuteza să întreb cît costă ! Şi de cîte ori mi-am pipăit în buzunar puţinii gologani, şi îi număram încă o dată de frică să nu fie mai puţini sau să-i fi pierdut, şi intram în prăvălie cu faţa palidă, şovăitor şi tăcut, aşteptînd ca patronul să fie singur pentru a-i indica un nume şi un titlu... Cît de mult mă dispreţuiau pe vremea aceea librarii, patronii, colegii, rudele, toată lumea ! Băieţoi slăbănog, tăcut şi prost îmbrăcat, cu ochi ficşi de miop, cu buzunarele pline de hîrtii, cu mîinile murdare de cerneală, cu o cută de furie şi tristeţe în jurul gurii — şi dunga asta verticală care începuse să mi se adîncească în mijlocul frunţii.

Şi totuşi : ce anume ceream ? Oare să fiu îmbrăcat ca domnişorii model din stampele moralizatoare, toţi ferchezuiţi şi îngulieraţi ? Oare să mă ghiftuiesc cu carne şi cu dulciuri pînă la greaţă şi indigestie ? Oare ceream case frumoase, călătorii, puşti, cai de lemn sau teatre de păpuşi ?

Eram urît şi de dispreţuit — o ştiu şi o ştiam şi atunci — dar sub urîţenia şi mizeria aceea era un suflet care voia să ştie, să cunoască adevărul, să se îmbete de lumină, iar sub pălăriuţa aceea unsuroasă şi în capul ciufulit era un creier care voia să înţeleagă orice idee şi, mai presus ca orice, să raţioneze şi să viseze — era o minte care începuse să privească ceea ce alţii nu văd, şi se hrănea acolo unde cei mai mulţi nu găsesc decît gol şi pustiu. De ce nu m-a înţeles nimeni, de ce nu mi-a dat ceea ce mi se cuvenea pe drept ?

Totuşi nu mă plîng de mizeria aceea şi nu mi-e ruşine de umilinţele din trecut. O viaţă uşoară m-ar fi făcut, poate, mai laş, mai puţin pasionat, şi, la urma urmei, mai sărac. Amărăciunea continuă a celui ce n-are şi nu poate avea m-a ţinut departe de alţii, şi a trecut spiritul meu prin laminorul durerii care l-a făcut mai curat, mai fin — şi mai demn.

LA ŢARĂ

Pe lîngă cărţi şi morţi, datorez sufletul meu copacilor şi munţilor. Natura m-a educat ca şi biblioteca. O anumită, determinată natură ; tot ceea ce e poetic, melancolic, întunecat şi solitar

în mine l-am luat din peisajul Toscanei, din împrejurimile Florenței.

Tatăl meu, om zgîrcit la vorbă și cu curiozități intelectuale superioare situației sale, mă ducea în fiecare duminică, încă de pe cînd eram copil, afară din oraș. Porneam singuri, după-amiază, fără să scoatem nici un cuvînt. Tata știa anumite drumuri singuratice, pustii, ocolite de oameni, pe care puteai merge încet ceasuri întregi, fără a întîlni țipenie de om. Nu întotdeauna, e adevărat: cîteodată ne întîlneam cu un preot, cu un țăran, cu o babă. Ne salutam și ne vedeam de drum.

Tata era aproape întotdeauna îngîndurat — eu rumegam în mine supărări precoce sau rudimente naive de idei. Dar priveam în jurul meu. Deasupra zidurilor care mărgineau drumul spînzurau crengi răsucite de măslini negricioși sau se înșiruiau măceși pitici, neroditori, neîngrijiți, măceși cu flori umede și spălăcite, care-și lăsau frunzele una cîte una să cadă în noroi putrezind. Cîte mii nu erau de-a lungul acelor ziduri! Ziduri pe care încă le văd; ziduri scunde, aproape ca niște praguri care invitau lumea să se așeze; ziduri umede, pătate de licheni cenușii și de ciuperci verzi, cu scursori negre și lucioase la crăpături; ziduri foarte înalte, cu copaci negri și înfoiați la vîrf, ca și cînd ar fi susținut grădini suspendate; ziduri noi, chiar la marginea orașului, abia tencuite, împodobite cu desene rustice făcute de mînă. Din loc în loc cîte un grilaj de vilă — grilajuri închise și întunecate, în dosul cărora se repezea gălăgios un cîine care lătra;

porți de fier date în lături, cu un chiparos vecin, ca un paznic, și un drumeag care pornea în sus, în pantă, printre garduri vii de mirt și dafin. Din loc în loc zidurile dispăreau și urmau gardurile vii, înalte, țepoase, albe de brumă și zăpadă iarna, albe de flori primăvara, negre de mure la sfîrșitul verii. Iar și mai departe, dispăreau ziduri și garduri vii, și drumul singuratic și pietruit (ca potecile mănăstirești de pe munte) urca printre chiparoși sau brazi, iar dedesubt se zăreau văile brăzdate și pajiștile umede și pînzele de ceață și iluzia infinitului.

Mi se părea că renasc. Numai acolo sus, cu vîntul în față, fără pălărie, fără nici un gînd lămurit, simțeam că trăiesc așa cum aș fi vrut să trăiesc mereu. Cînd coboram pentru a ne întoarce în oraș, tristețea îmi încleșta din nou inima și necruțătorul amurg îmi însoțea nostalgia cu dangătele slabe ale unor clopote neascultate de nimeni. Atunci, pentru a nu mă despărți de lumea aceea liberă și plină de prospețime, luam cu mine cîte ceva: o măslină neagră, zbîrcită, lucioasă, găsită pe jos între frunze; o ghindă cu paharul ei neșlefuit; o bucată de marmură, dințată și tăioasă ca un lanț alpestru; un con de brad aspru și verde; o boabă de chiparos; o castană sălbatică; o creangă cu ace de brad, o gogoașă de pe-o ramură din cer... Îmi plăcea tot ce era simplu și rustic — tot ce păstra un aer de munte și de lucru neîngrijit — ceea ce îți dădea sentimentul asprimii, al singurătății, al unei vieți sănătoase și fără grădinari.

Eu nu sînt făcut pentru o natură bogată, luxuriantă, meridională şi tropicală, nu sînt făcut pentru flori vii şi parfumate, pentru fructe cărnoase, pentru soare. Natura pe care o simt eu, natura *mea* e aceea a Toscanei, aceea în care am învăţat să respir şi să cuget ; natură golaşă, săracă, cenuşie, tristă, închisă, fără lux, fără exces de culori, fără miresme şi fără ghirlande păgîne de viţă de vie, dar cu atît mai intimă, cu atît mai familiară, cu atît mai potrivită cu o sensibilitate delicată, cu o gîndire de om solitar. Natură puţin monahală şi franciscană, cam aspră, cam sumbră, unde simt scheletul de piatră dedesubtul pojghiţei de iarbă, iar uriaşii munţi bruni nelocuiţi se înalţă dintr-o dată, ca un fel de ameninţare pentru văile calme şi roditoare. Natură sentimentală a copilăriei mele ; natură stimulatoare şi morală a tinereţii mele ; natură toscană slabă şi uscată, făcută din gresie şi piatră dură, din flori simple şi ţărăneşti, din chiparoşi drepţi, din stejărei şi mărăcini nealintaţi, cu cît îmi păreai tu mai frumoasă decît naturile vestite din sud, cu portocali şi palmieri şi smochini de India, cu pulbere albă şi soare nedomolit de vară !

Plecam la ţară în orice anotimp, dar cînd îmi rechem amintirile nu văd decît iarnă sau toamnă sau primăvară ploioasă : cer acoperit, uniform, cenuşiu, închis ; vînt muşcător sau liniştea rece şi încruntată a pămîntului ce suferă şi trudeşte-n adînc. Nu văd niciodată soare, nu simt niciodată căldură ; sau văd un biet soare lînced care trage cu ochiul printre norii călători şi face pămîntul să pară mai negru ori de cîte ori se iveşte. Văd natura ca sub un cer nordic, cu întreaga reculegere şi întreg pustiul anului pe sfîrşite, după ce ultima crenguţă uitată se zgîrceşte pe coardele uscate ale viţei.

Şi-mi aduc bine aminte de unele zile scurte şi bătute de vînt din ianuarie sau februarie, cînd mergeam repede pe drumurile aspre, îngheţate, ce răsunau sub paşii noştri, printre ziduri uscate care trimiteau ecourile spre norii înalţi, albi şi destrămaţi. După atîta umblet, mă întorceam acasă cu picioarele fierbinţi şi cu faţa aprinsă, fremătător şi puternic ca şi cînd m-aş fi întors de la o victorie. Iar casa săracă şi întunecoasă şi cămăruţa mea rece şi în dezordine, cu o candelă cu untdelemn, din alamă, care da lumină puţină şi un aer de înmormîntare, mi se părea întoarcerea la mediocritate, la sclavie — la moarte. Atunci luam o carte şi citeam la zarea acelei lămpi funebre şi încetul cu încetul întregul corp mi se răcea, picioarele îmi îngheţau, tristeţea devenea şi mai mare şi mă aruncam pe pat ca să-mi îngrop în somn dorinţele nemărturisite şi visurile nelămurite despre o viaţă cu totul deosebită de aceasta — şi de oricare altă viaţă.

APPASSIONATO

AM PĂRĂSIT PENTRU TOTDEAUNA VIAȚA DE CÎMPIE.

IBSEN

DESCOPERIREA RĂULUI

Dintr-o copilărie sălbatică și prea de timpuriu introspectivă ; dintr-o singurătate umilită impusă de timiditate, de o fire aparte și de mizerie ; din repetatele eșecuri ale unui enciclopedism prea ambițios ; din lirismul elegiac rumegat pe drumuri sure, printre ziduri înnegrite, sub un cer de cenușă ; din nelămuritele năzuințe spre o viață eroică, demnă, poetică, repede tăgăduite și nimicite de către blestemata mediocritate a unei vieți înguste, provinciale, zgribulite și înjositoare, a apărut un pesimism disperat și închis în sine ca o fortăreață fără ferestre. Abia ajuns intelectual matur — spre sfîrșitul adolescenței — a și început să se întrebe despre rostul vieții, dar n-a căpătat răspuns. Preocuparea teoretică a dat formă melancoliei. Tristeții fizice și absolute a după-amiezelor sărbătorilor de iarnă i-a urmat întrebarea asupra răului și binelui existenței, iar spiritul răspundea nu la orice promisiune ; întîmpina cu nu orice vis mincinos, orice plăcere falsă, și sufla peste cele din urmă farmece ca vîntul de la miezul nopții peste cele cîteva pîlpîiri ale unor lumînări pe sfîrșite.

După toropeala nopților de veghe pline de închipuiri, cînd îți vine să-ți plîngi de milă ție însuți, fără nici un motiv, așa cum nimănui nu-i vei plînge, au urmat cercetările asupra naturii durerii, asupra scurtei durate a bucuriilor, asupra cumpănirii fericirilor pămîntești ; după

pateticele sonete despre sfîrşitul zilelor şi al toamnelor, a urmat hotărîrea neclintită de a protesta public şi cu argumente raţionale împotriva acceptării animalice a vieţii.

La vîrsta aceea, eterna întrebare de prisos mi s-a înfăţişat în aceiaşi termeni în care s-a pus în toate timpurile şi pentru toţi plictisiţii din lume : oare viaţa este demnă de a fi trăită ?

Ce puteam să răspund ? Viaţa îmi promitea puţin şi nu-mi dădea nimic. Nu puteam să aştept bogăţie, nici succese la studii, pentru că de la început, silit de împrejurări, apucasem pe un drum îngust şi mediocru de învăţămînt ; nici la iubirea femeilor, pentru că eram urît şi sfios, nici la o ştiinţă fără margini, pentru că încercările mele mereu întrerupte îmi făceau rău numai cînd mă gîndeam la ele. Puţini se interesau de mine, nimeni nu-mi voia binele, în afară de tata şi mama, prea îndepărtaţi însă de acest suflet care venea de la ei, dar care totuşi li se părea străin.

Nu-mi rămînea decît cugetarea ; întotdeauna îmi plăcuse să generalizez, să stabilesc raporturi între fapte disperate, să prevăd legi, să alcătuiesc şi să desfac sisteme. Nu cu mult înainte, avînd proaspătă în minte *La Scienza nuova* prost înţeleasă, îmi intrase în cap să construiesc o filozofie a istoriei literare şi-mi imaginasem că am descoperit evoluţia şi involuţia artei, cauzele măririi şi decăderii literaturii. Încă de pe atunci, Taine îmi deschidea mintea şi mă făcea să-l invidiez pentru uşurinţa cu care compunea scheme clare, ordonate şi simetrice de idei, abia sugerate de la un rînd la altul, de mănunchiuri de fapte ; încă de pe atunci demonul teoriei întindea curse copilului-poet şi-mi punea pe buze formule, sentinţe şi corolare deduse în mod riguros.

Gîndirea deja bine utilată s-a izbit aşadar de această viaţă fără carnavaluri şi fără strălucire, şi i-a descoperit curînd deşarta durere lăuntrică. Asta e totul ? Pentru orice dorinţă un refuz, pentru orice aspiraţie o dezamăgire, pentru orice sforţare o palmă — pentru toată aspiraţia spre fericire care ne năpădeşte pe la şaisprezece-optsprezece ani, promisiunea neantului. Nimicul travestit în fel şi chip ! Credinţă, glorie, artă, acţiune, paradis, cuceriri ; tot atîtea măşti pe obraz, orbite fără ochi, guri fără limbă, săruturi neîmpărtăşite.

Viaţa, pentru a fi suportabilă, trebuie trăită din plin. Sensibilitatea o umple de la o clipă la alta, şi chiar dacă se schimbă, asemeni apei care curge, ne poartă măcar cu ea ca un curent care ne dă impresia de a fi egal şi etern. Dar dacă viaţa e analizată, despuiată şi jupuită de către gîndire, raţiune, logică şi filozofie, atunci golul se dovedeşte fără fund, nimicul recunoaşte făţiş că e nimic, iar disperarea se cuibăreşte în suflet, cum s-a aşezat îngerul pe mormîntul gol al Fiului lui Dumnezeu.

Aşa se face că am ajuns să neg viaţa, cu toată pasiunea unei vieţi în plină creştere. Răspunsul meu— singurul posibil pe vremea aceea — la răutăcioasa nedreptate a soartei şi la tăcuta duşmănie a oamenilor, a fost convingerea despre

nesfîrşita deşertăciune a tuturor lucrurilor, despre ticăloşia înnăscută şi despre nefericirea de neînlăturat a speţei umane.

Pesimismul meu, oricît de radical aş fi declarat şi aş fi crezut că este, s-a dovedit inconsecvent, şi n-a ajuns acolo unde putea şi trebuia să ajungă. La început a fost sentimental, poetic şi literar. Enciclopedistul turbat şi liricul în germene care erau în mine şi-au împărţit misiunea. Chiar şi descoperirea nefericirii vieţii a fost un pretext pentru noi compilaţii. Am adunat din lecturile mele toate elanurile poeţilor, replicile dramaturgilor, înţepăturile oratorilor, dojanele predicatorilor, aforismele filozofilor adevăraţi sau numai pe jumătate, în care se găsea, voalată sau nu, demonstrată sau deplînsă, inutilitatea existenţei, precăderea răului, tristeţea viselor retezate, a iluziilor rănite ; jalea după trecutul care nu se mai întoarce ; disperarea care dărîmă şi mutilează sufletul, cînd ai dat de jur împrejur ocol vieţii — insulă efemeră şi abia luminată în nemărginitul vîrtej al neantului. Am adunat astfel un morman funebru de durere preschimbată în verb, în care se regăseau îngrămădite la un loc distihurile, paradoxele, tînguirile şi regretele unor oameni îndepărtaţi în timp, în spaţiu şi în spirit, ca un cor chinuit al nemulţumirii omeneşti.

Nu numai din curiozitate literară eram sincer. Faptul că regăseam la alţii aceleaşi necazuri şi aceleaşi blesteme îmi dădea curaj. Mi se părea că nu mai sînt singur, că mi-am regăsit fraţii, tovarăşii destinaţi mie, morţii consolatori. Mi se

părea că tăgăduirea mea nu putea să fie greşită, şi că ea nu era numai protestul laş al unui băiat pervertit de prea multă visătorie confuză.

Dar făceam nu numai colecţii de sentinţe : mă gîndeam să alcătuiesc eu însumi o carte, adevărata carte a vieţii ; cartea care ar fi fost în stare să determine pe orice om, odată pentru totdeauna, să aibă pentru sine însuşi şi pentru ceilalţi şi pentru toată existenţa dispreţul pe care îl meritau. În vremea aceea, am dat pentru prima dată peste un mare filozof. Am frunzărit, am citit, am meditat asupra rîndurilor lui Schopenhauer, pe fragmente, cu bucata, la răstimpuri, dar de ajuns pentru a-mi da seama că ştiinţa comodă din cărţuliile de geologie şi biologie nu era punctul cel mai înalt la care putea să ajungă inteligenţa cunoscătoare. Am încercat să schiţez o istorie a pesimismului, şi am străbătut astfel, zile întregi, istoria filozofiei, unde alte idei, nu numai cele negative şi tînguitoare, m-au atras şi mi-au stîrnit curiozitatea.

Eruditul nu mai era singur ; teoreticianul creştea şi prindea putere. Ajustarea sistemului meu pesimist — fondat pe legea că tocmai scopurile cele mai de dorit sînt în mod necesar inaccesibile — a fost însoţită de bucurii intelectuale aproape noi pentru mine. Şi n-am uitat să mă las purtat spre poziţii extreme şi spre totalitate. Îmi displăcea la Schopenhauer ostilitatea faţă de sinucidere. Eu, în schimb, am pregătit, ca pentru finală a marei mele opere, o stoică propunere de sinucidere universală. Nu în glumă : nu vedeam altă cale de ieşire. Nu sinucidere indi-

viduală, pentru că e ridicolă ; ci sinucidere în masă, sinucidere conştientă, stabilită de comun acord, aşa încît să lase pămîntul singur şi pustiu să se rotească fără rost sub ceruri. Îmi imaginam că aş putea să întemeiez o societate care să crească treptat-treptat, ocupîndu-se totodată şi cu difuzarea irefutabilei mele cărţi. Cînd această ligă a disperaţilor ar fi coincis exact cu întreaga omenire, ar fi trebuit să se stabilească ziua cea mare — sfîrşitul ! M-am gîndit chiar la mijloacele practice şi mi s-a părut că otrava era absolut de preferat.

Prostii, copilării ! Şi totuşi, ideea fixă de a deveni apostolul acestei supreme concluzii asupra vieţii a fost pentru mine, o bună bucată de vreme, singurul pretext de a mai rămîne în viaţă. Şi am acceptat să trăiesc numai cu speranţa ciudată de a face să moară toţi oamenii o dată cu mine.

CEILALŢI

Dar nu mai eram singur. Încă de pe cînd ieşeam din adolescenţă părăsisem umbroasa singurătate de copil ce-mi mîntuise sufletul de stricăciunea precoce a băieţilor care umblau în haită. Aveam o inimă şi eu. Simţeam că am ceva de spus, şi voiam să vorbesc, să mă uşurez. Pînă atunci toată iubirea înăbuşită de care gîlgîiam mi-o dă-

dusem mie însumi. Mă impresionară păţaniile mele, viaţa mea fără de ţel şi fără ieşire. Chemasem moartea să mă ia, în versuri proaste şi patetice, scrise în italiană şi franceză ; deplînsesem acea moarte a mea, apropiată şi nebăgată în seamă. Noaptea, gîndindu-mă la mine, la soarta mea mizerabilă de om căruia orice drum îi era închis şi orice bucurie refuzată, îmi plîngeam singur de milă. Ziua, în ochii obosiţi şi-n vestmîntul meu întotdeauna negru purtam un fel de doliu anticipat după mine însumi.

Aveam nevoie de afecţiune. Voiam să simt o mînă în mîna mea, voiam să fiu ascultat şi să ascult ; să am pe cineva căruia să-i spun în secret, cu dăruirea de neuitat a celei dintîi prietenii, sentimentele, dorinţele şi gîndurile care nu se pot spune tatei sau mamei. Voiam pe cineva asemeni mie, cu care să lucrez împreună ; cineva mai mare decît mine, ca să mă înveţe, ca să mă călăuzească ; cineva mai mic ca mine, ca să-l ajut şi să-l îndrumez.

Iscodeam feţele şi inimile, dar nu găseam adesea decît compătimire, sau chiar dispreţ — şi mai rău ! acea odioasă şi prea uşuratică tovărăşie a tinerelor prost crescuţi care te iau de braţ, ca să-ţi vorbească despre femei şi biciclete. De colegii de şcoală, o spun pe faţă nici nu voiam să aud. Ce tipi ! Filistini petrecăreţi în pantaloni scurţi ; tocilari palizi şi onanişti, derbedei fără suflet — şi acel antipatic, prefăcut şi sclivisit *premiant al clasei !* Nu, nu. Mie îmi trebuiau inimi iubitoare şi, mai ales, creiere active şi libere. Oameni ca şi mine ; care nu fac

o figură prea strălucită la şcoală, dar care citesc, gîndesc, rumegă îndelung şi au curiozităţi ieşite din comun şi vise năzdrăvane în cap. Unul singur am găsit, dar nu era elev: era profesor. Profesor de nevoie şi poet din fire. Tînăr şi generos cum era, a ştiut să descopere, sub cuvintele şi privirile mele, sufletul care era mut pentru toţi ceilalţi. Ivirea lui în viaţa mea a fost ca apariţia primei stele după îndelungata aşteptare a unui amurg. M-a încurajat în încercările mele poetice ; a ştiut să aprecieze vagabondajul cercetărilor mele literare, şi cu toate că-mi era superior, mă socotea ca pe un egal al său. A fost primul care a ştiut să vadă un om în acel băiat rătăcit care eram eu atunci.

Dar, oricît de cordială ar fi fost prietenia lui paternă, el singur nu-mi era de ajuns ; eu căutam tineri, tineri ca mine, şi atîta am tot căutat că în răstimp de cîţiva ani am făcut parte din grupuri şi cenacluri care mi s-au părut, cel puţin la început, banchete şi paradisuri ale inteligenţei.

Mai întîi am făcut tovărăşie cu doi studenţi mai mari şi mai pregătiţi ca mine (ştiau latina şi greaca!) cu care am întemeiat un soi de societate literară numită *Treimea*. S-a alcătuit un statut în toată regula şi s-au stabilit sarcinile, fiecare dintre noi fiind cîte ceva în sînul societăţii.

Legea noastră poruncea ca fiecare, rînd pe rînd, să susţină o teză şi să scrie un fel de memoriu destinat a fi citit şi discutat de către ceilalţi doi cărora li se impunea, sub pedeapsa

ruşinii, să fie întotdeauna în contradicţie cu al treilea. Cînd a venit rîndul meu, am trîntit într-un maculator de peste o sută de pagini, o critică nemiloasă şi sofisticată a *Logodnicilor*. Uram această carte încă de pe vremea cînd, la şcoală, mi se dăduse să fac, un an întreg, analiza logică şi gramaticală a măruntelor nenorociri ale lui Renzo Tramaglino şi Luciei Mondella. Ţăranca aceea lipsită de inimă ; preotul acela mediocru şi laş ; călugărul care avea întotdeauna gata sub rasă o predică sau o binecuvîntare. Cel-fără-nume, personajul acela care făcea pe grozavul pentru ca apoi să se lase mişcat de suspinele unei mulţimi bigote şi umilit de oratoria isteaţă a unui sfînt, mă plictiseau sau mă făceau să turbez. Nu-mi dădeam seama de ceea ce era artă pură în multe pagini din acea carte faimoasă, în timp ce aura cucernică şi creştină care respira din ea, supunerea umilă faţă de voia Domnului Dumnezeu, exemplara pedepsire a păcătoşilor, însoţită de triumful discret al celor simpli şi nenorociţi, mă făceau să mă revolt, cu toată pasiunea spiritului mea satanic şi carduccian.

Undeva la ţară, sub cerul mîndru şi luminos de februarie, mi-am citit critica necruţătoare şi a făcut asupra celor doi — care mai tîrziu aveau să devină doi distinşi şi respectabili slujitori ai statului — o impresie detestabilă. Cum adică? Cel mai mărunt, cel mai tînăr membru al *Treimei* se apucă să-şi bată joc, să ponegrească şi să minimalizeze o capodoperă a geniului italian! Desigur, îndrăzneala, curajul, lipsa de preju-

decăţi sînt bine venite, dar nu în halul ăsta! Discuţia a fost mai acră şi mai agitată ca de obicei. I-am revăzut adesea pe cei doi cenzori ai mei şi le-am vorbit, dar despre *Treime* nu s-a mai spus nici un cuvînt, nici atunci, nici mai tîrziu.

Din fericire, nu mult timp după aceea, am întîlnit un om — era cu mult mai mare ca mine — care era cu totul diferit de ceilalţi; poet (adică scria poezii în versuri şi în proză), muzician (cînta din flaut), entuziast, inimos şi extravagant; aşa cum voiam şi doream eu. Cunoştea şi iubea chiar pe scriitorii dragi inimii mele (Poe, Walt Whitman...); m-a iniţiat în Baudelaire, mi-a dat să citesc cărţi minunate şi noi pentru mine: Flaubert, Dostoievski, Anatole France...

Ducea o viaţă dublă: administrator, sau cine ştie ce, în timpul zilei, un visător înflăcărat şi boem seara şi duminica. Scria foarte mult şi găsise chiar mijlocul de a publica unele lucruri ale sale în gazete. Mi-a făcut cunoştinţă cu alţi prieteni ai lui, artişti sau care voiau să devină aşa ceva: un poet foarte delicat, copleşit de imagini, suferind de toată melancolia lumii, heinian şi dannunzian totodată, cititor înverşunat al tuturor literaturilor şi, în fond, scriitor de rasă. Era înalt şi gingaş ca un lujer de crin; palid ca un novice mistic; pudic şi plăpînd ca o fecioară, dar era ftizic şi a murit curînd.

O dată cu ei am cunoscut şi un pictor misterios şi funebru, nebun după Boecklin; un violonist pe jumătate dement, care improviza cu furie (la pian) marşuri triumfale; un compozitor

începător, care era mereu în căutare de librete, lecţii de canto şi neveste ale altora.

După cum am observat mai tîrziu, aceştia nu erau oameni în stare de a-mi da mult, sau de la care puteai să aştepţi opere mari. Totuşi, pentru mine, după răceala cărturărească, acesta a fost primul contact cu lumea caldă şi vie a artei. În acea imitaţie de boemă de tîrguşor mărunt, erau reprezentate toate activităţile spiritului. Vedeam în ei oameni care lucrau, care creau, care avea să obţină într-o bună zi gloria, şi nu imagini îngheţate de morţi, celebri, solemni şi îngropaţi.

Din tinerii aceştia obscuri, timizi, îmbătaţi de visuri şi sfîşiaţi de îndoieli aveau să iasă geniile de mîine, cuceritorii eternităţii, fericiţii dătători de noi frumuseţi. Şi eu voiam să fiu unul dintre ei, să mă simt tovarăşul lor, fratele lor, în acea căutare nevăzută de frumuseţe şi de reuşită.

Ne întîlneam la toate sărbătorile în casa celui mai mare dintre noi: se bea cafea, se fuma (primele ţigarete), se vorbea cu sinceritate retorică despre o carte nouă, despre un scriitor abia descoperit, despre un articol, despre o operă; se discuta, aveau loc ciorovăieli, se scoteau urlete. Sau poeţii, întrerupţi cu entuziasm de către toţi, citeau mici poeme scrise în săptămîna aceea; şi unul cînta la flaut o pastorală de o monotonă duioşie, iar un altul cînta o *fugă* de Bach ori ceva din muzica sa.

Aveam cu toţii ferma speranţă că sîntem destinaţi gloriei şi măririi. Fiecare din noi îi admira pe ceilalţi, şi era admirat. Nu existau invidii

sau rivalități. Voiam să fim amăgiți și să visăm : cea mai des repetată frază între noi era : „că trebuia să bei cu sorbituri mari din cupa himerei“. Dar ce putea să fie și în ce consta această faimoasă himeră de care se făcea un atît de nesăbuit uz duminical, n-am putut să aflu niciodată.

În mijlocul celor cinci afiliați, îmi aveam și eu partea mea. Reprezentam pentru ei criticul, eruditul, filozoful. Mie mi se adresau pentru a obține informații istorice sau titluri de cărți sau lămuriri exacte asupra teoriilor la modă. Mă bucuram în ochii lor de faima unei înțelepciuni inepuizabile, pe care numai în parte, și comparativ cu ignoranța celorlalți, simțeam că o merit. Această reputație precum și muțenia mea încă nu de tot depășită, mă făceau competent în materie și mai de temut decît ar fi fost nevoie. Dar lor, puțintel din cauza spaimei mele în fața enormei stime pe care mi-o arătau, nu le-am citit niciodată nimic din ceea ce totuși scriam, stîrnit în acel timp de cele mai încîlcite probleme ale vieții și morții.

Oricît de bine m-aș fi simțit în acea periodică harababură poetică, mi-am dat seama că ea nu-mi era de ajuns, că spiritul meu era ispitit de ceva mai mult, acum după ce ajunsese să se obișnuiască cu abstracțiunile și cu construcțiile conceptuale. Mă bucuram acolo de căldura unui entuziasm ușor și cam vulgar ; poezia îmi lărgea și-mi rafina sensibilitatea ; muzica, gustată atunci pentru prima dată, însoțea cu ritmuri mai grave galopurile mele vizionare.

Dar nu simțeam la nici unul din noii mei prieteni pasiunea pentru gîndirea nudă, obișnuința raționamentului, gustul și practica duelurilor logice. Și după cîțiva ani, a avut loc trădarea mea : încetul cu încetul i-am părăsit pentru alți tovarăși, pentru alte orgii cerebrale.

Erau trei, cei noi. Un student în medicină, blond și frumos, care îi prefera pe Shelley și pe Musset tratatelor de psihiatrie, și galeria *degli Uffizi* sălii de anatomie ; un cvasi licențiat în literatură, pitic și vorbăreț, scormonitor de biblioteci, poet incognito, uneori lăudăros și încrezut, dar totuși băiat bun ; un băiețoi mai mic decît noi toți, dezordonat în toate, școlar fără școală, nepreocupat de nici un subiect, dușman înverșunat al oricărei discipline ; neîncrezător în sine și cumplit de orgolios ; cinic și melancolic. Mi-am dat seama că în acesta din urmă era mai mult suflet și mai bună stofă decît în ceilalți doi și, încă de la început, m-am apropiat de el. Chiar în ziua cînd l-am cunoscut ne-am și certat, dar după aceea mi-a fost aliat împotriva celorlalți doi care, în numeroasele noastre întîlniri de fiecare zi, reprezentau poezia, literatura, eleganța, snobismul — într-un cuvînt spiritul dannunzian care începea atunci să-i facă înfumurați și stricați înainte de vreme pe tinerii italieni. Noi doi, dimpotrivă, eram partizani ai faptelor, ai științei exacte, ai ideii, ai teoriei simple și simetrice, ai filozofiei necruțătoare.

Am izbutit să stăm împreună și să discutăm, fără prea multă amărăciune, mai multe luni. Cîteva simpatii comune și mai ales cîteva uri

simţite puternic de către toţi, ne ţineau strînşi laolaltă. Pînă la urmă totuşi am început să ne sîcîim şi să ne împungem ; de la ironie am trecut repede la sarcasm, la insultă, la atac. Tovărăşia noastră s-a sfîrşit în mod misterios ; plutea în aer o bănuială tragică. În sfîrşit, am căzut de acord să ne despărţim în toată legea şi pentru totdeauna ; doi de-o parte şi doi de alta. Îmi amintesc şi acum colţul de stradă şi ora în care a fost hotărîtă şi săvîrşită, în cuvinte puţine, irevocabila părăsire. Ne-am despărţit fără să ne spunem adio şi fără să ne strîngem mîinile. Şi eu am rămas, în fapt de seară, numai cu un prieten, cu singurul prieten al vieţii mele întregi, cu un prieten numai al meu.

EL

Dragă Giuliano ! Au trecut mai bine de doisprezece ani din acea toamnă înăbuşitoare şi ploioasă, cînd sufletele noastre pierdute s-au întîlnit şi s-au regăsit. Putem vorbi în linişte, cu seninătate, despre acele timpuri, ca şi cînd n-ar fi vorba de noi înşine care purtăm încă aceleaşi nume şi pronume, şi care avem atîtea amintiri comune. Nu mai sîntem aceiaşi. Nu mai sînt eu — nu mai eşti tu. La un moment dat am apucat pe drumuri diferite. Acum tu eşti un om serios, respectat, harnic : ai admiratori,

urmaşi, poate discipoli. Ai dat bătălii, poţi să-ţi arăţi rănile ; ai ştiut să creezi din nimic un lucru care există, durează şi are valoare ; ai vrut să-ţi ascunzi zbuciumul dureros al sufletului tău complicat sub o salopetă de muncitor manual şi sub ochelari de contabil.

Am cam rămas acelaşi hoinar cu toane şi fără cîrmă de pe vremea aceea : nici o meserie, nici un rost ; n-am nici o certitudine din care să-mi fac piatră de căpătîi ; n-am nici o bucată de lume pe care s-o pot îngrădi cu zid, zicînd : e a mea ! Dar şi eu m-am schimbat, şi încă cum !

Putem aşadar să vorbim despre acei ani cu un calm aparte, ca şi cînd ar fi o poveste, şi o poveste a altora. Dar nu mă pot împiedica de a vorbi despre ea : prietenia noastră n-a fost ca celelalte — frivolă, trecătoare, sentimentală. Trebuie să recunoşti şi tu că n-a fost cum sînt toate celelalte.

Nu ştiu dacă tu ai simţit adînc, în toată plenitudinea sa, ce eveniment grav şi frumos a fost îndelungata noastră frăţie. Eu, unul, nu sînt în stare să revăd viaţa mea din acei ani decît însoţită de figura ta de iacobin laborios şi iritabil. Mă văd alături de tine în vînturile iernii şi-n pulberile verii ; rezemat de parapetul unor zăgazuri pentru a contempla deşarta furie a valurilor, întins în iarbă pe vîrful Mugellului ; aplecat să scormonesc în tarabele anticarilor după cărţi vechi, sau şezînd la o masă goală într-un birt de ţară. Oricît m-aş sili, nu pot să mă văd niciodată singur. Îmi amintesc zi de zi viaţa comună, şi nimic altceva în afară de ea.

Îţi aminteşti de prima ta casă, pe strada aceea curată şi solitară, între palate şi grădini bine împrejmuite, pe unde nu treceau către seară decît îndrăgostiţi şi portari ? Era o casă mare şi puţintel gălbuie şi, deşi nu putea să aibă mai mult de vreo cincizeci de ani, respira un aer de bătrîneţe şi tristeţe. Ţi-aduci aminte de odaia cea mare, întunecoasă şi plină cu cărţi ; depozit doldora de toate bunătăţile italieneşti şi franţuzeşti, rodnic pămînt al făgăduinţei pentru toate curiozităţile mele de ignorant ? Ţi-aduci aminte pălăvrăgelile nesfîrşite din camera ta, în faţa scînteierii călduţe a lemnelor uscate, în timp ce seara cădea repede şi clopotele băteau fără întrerupere pentru vreun mort uitat ? Şi-ţi aduci aminte grădiniţa pustie, în vecinătatea unor ziduri umede şi a unor ferestre mereu închise, unde pentru prima dată am discutat emoţionaţi despre Stirner şi despre divina libertate a eului ? Sau îţi aminteşti, mai degrabă, cînd ne duceam să vedem apusul soarelui pe dealuri şi ne uitam la oraşul tolănit pe malurile rîului şi ziceam : Vei fi al nostru ?

Uneori ne duceam mai departe, în munţi, căutînd singurătatea, vîntul şi austeritatea. Drumul nu ni se părea niciodată lung. Mergeam înainte, cu paşi sprinteni de drumeţi neliniştiţi, şi în loc de cîntece ne însoţeau drumul, cugetările şi paradoxurile. Urcuşurile ne însufleţeau ca o bătălie pe care trebuia s-o cîştigăm ; coborîşurile ne umileau şi ne făceau să tăcem. Ne îndepărtam în grabă de zidurile oraşului, de îngrăditurile de sîrmă, de ogoarele liniate de brazde drepte ca un caiet de şcoală. Căutam înălţimea şi libertatea ; drumurile fără îngrăditura gardurilor vii, cărările şi scurtăturile, tufişurile goale, potecile în pantă care duceau, pietroase, spre case nelocuite. Şi cînd ajungeam pe culme, sub zidurile unei mănăstiri sărăcăcioase şi închise, sau lîngă pietroaiele unui castel în ruină, cîntam *Marseillaise*-a în tăcerea geroasă de februarie, în faţa văilor pustii şi neconsolate, a munţilor îndepărtaţi, negri de sărăcie pe coaste, albi de lumină şi de zăpadă spre cerul încărcat de nori, iar pieptul ni se umfla de respiraţia grea a plămînilor şi de bătăile inimii. Ce departe eram de oraşul strîmt şi zgomotos şi de legile sfinte ale umilinţei cotidiene. Ni se părea că sîntem singuri pe lume, stăpîni ai lumii, singurii oameni demni şi nobili din lume. Vîntul bătea împroşcîndu-ne în faţă stropii rămaşi pe frunzele zbîrcite ; nori albi şi ţepeni călătoreau pe cerul înalt, fără culoare ; se tînguiau copacii biciuiţi fără milă de o pală de crivăţ ; iar ierburile arse şi împalidate de ger aşteptau răbdătoare primăvara şi îmbălsămatul parfum al violetelor.

Dragă Giuliano : sîntem bărbaţi în toată firea, nu mai sîntem doi flăcăi. Avem nevastă şi copii ; avem o seamă de îndatoriri, avem, într-un anume sens, grijă de suflete. Şi totuşi eu cred că dacă din sufletele noastre a ieşit la iveală mai puţină falsitate, dacă ceva din noi va rămîne, după moarte, în sufletele altora, o datorăm şi o vom datora acelor friguroase sărbători de

iarnă, acelor evadări în doi spre pămîntul gol şi spre înălţimile pure.

Aminteşte-ţi serile noastre, cînd veneam la tine acasă, într-o altă locuinţă, unde stăteai singur scriind şi aşteptîndu-mă. În faţa ferestrelor era un chiparos, iar alături de chiparos un urcuş. Ne plăcea mult chiparosul acela care era cam agitat şi prăfuit, dar negru de tot şi absolut singur în colţul acela de grădină bătrînă. Ne uitam adesea la urcuş. Viaţa noastră era şi voia să fie un urcuş. Visurile noastre ni le-am visat pe înălţimi, cu picioarele înfundate în iarba umedă, în timp ce în aer plutea parfumul ginestrelor. Toate proiectele noastre de cărţi, programele de ziare, planurile noastre de acţiune s-au înfiripat şi au prins aripi acolo sus, la cîteva sute de metri deasupra mării şi deasupra lumii. Şi orice aş fi gîndit şi aş fi propus, erai şi tu la mijloc, iar în lucrurile propuse de tine trebuia să am şi eu un rost, şi universul era împărţit clar în două, aşa: noi doi de o parte, şi restul lumii de cealaltă parte.

Acolo sus, la colţul străzii San Leonardo, erau doi chiparoşi mari şi maiestuoşi şi aproape egali ca înălţime. Stăteau lipiţi unul de altul, şi nu aveau tovarăşi în jur. Am spus — o dată — că acei chiparoşi sîntem noi doi şi că, aşa cum ei şi-au împletit rădăcinile sub pămînt şi ramurile în cer, tot aşa voiam noi să fim legaţi în viaţă şi în viitor. Şi am spus că soarta acelor chiparoşi va fi şi soarta noastră, şi că dacă unul din ei ar fi tăiat sau rănit, acelaşi lucru i se va întîmpla şi unuia din noi... Îţi aduci aminte?

chiparoşii sînt acolo amîndoi, nici furtuna nu i-a smuls din rădăcini, nici securea, nu i-a retezat, şi către seară vrăbiile se îndreaptă spre ei, să ciripească de iubire. Iar noi doi existăm şi sîntem vii amîndoi, şi mereu aproape, dar orgoliile nebuneşti nu ne mai înfierbîntă capul, şi cînd trec pe dinaintea celor doi fraţi negri îmi aplec fruntea şi — nu ştiu de ce — mi se strînge inima.

Nu simţi ce lucru grav, ce lucru frumos a fost prietenia noastră de pe vremea aceea? Nu mai ştiu dacă în memoria ta eu sînt viu şi prezent aşa cum eşti tu în a mea. Nu ştiu în ce măsură îţi dai seama că tot ce e mai bun în viaţa noastră a început atunci, şi nu mai înainte, şi că tocmai în anii aceia sufletul nostru şi-a dăltuit pentru totdeauna trăsăturile şi şi-a măsurat lungimea aripilor sale.

Sîntem alături şi îndepărtaţi, prietene, şi eu nu ştiu nimic despre tine, iar tu nu mai ştii nimic despre mine.

Dar cînd te revăd aşezat în faţa meselor mari şi mîzgălite ale bibliotecii, în dimineţile şi după-amiezele de muncă pătimaşă, aplecat peste cărţile deschise, peste hîrtia pregătită de scris, şi aud din nou glasul tău care mă întreba sau îmi răspundea ceva (şi trăgeam cu coada ochiului în jur, pentru ca omul sever care se plimba în sus şi în jos să nu prindă de veste de flecăreala noastră nepermisă), atunci înţeleg totul, şi tu redevii al meu, cu totul ca în acele zile îndepărtate ale neliniştitei noastre vegheri.

Sau cînd ne duceam să luăm cafeaua, seara tîrziu, şi ne aciuiam la ultima măsuţă, în cel mai retras colţişor al unei încăperi de fier şi sticlă din marea berărie ? Ţi-aduci aminte cum treceam muţi şi dispreţuitori şi solemni, înfăşuraţi în mantale negre, pe lîngă mesele familiilor cu stare, pe lîngă filistinii singuratici care mureau de plictiseală, hipnotizaţi de paharele goale, în rînjetele tinerilor eleganţi, vulgari ca nişte slugoi ? Cu ce mulţumire ne retrăgeam acolo în fund, ca să bem cafeaua fierbinte şi proastă, ca să recapitulăm izbînzile din ziua aceea, ca să comentăm trecutul şi viitorul, nenorocirile de pe pămînt şi speranţele din cer ! Cîte cărţi n-am sfîrtecat, cîte idei n-am descoperit, cîte glorii n-am strivit, cîte sisteme n-am desfiinţat, cîte indice şi prefeţe de opere n-am scris, cîte paradoxuri nu am pus în circulaţie şi cîte vîrfuri de săgeţi n-am ascuţit ! Fără absint şi fără şampanie ! Beţia noastră, ca şi divina tinereţe, era o beţie fără vin, o orgie fără femei, o sărbătoare fără muzică şi dans. Era jubilanta dezgropare zilnică a eului nostru, al celui mai intim şi adevărat eu al nostru ; revelarea, înnoirea permanentă a inteligenţei noastre de lirici ai conceptului şi de exploratori ai adîncimilor.

Noi ne-am descoperit împreună şi împreună am descoperit gîndirea. Eu ţi-am revelat ţie însuţi sufletul tău, iar tu mi-ai deschis mie însumi sufletul meu. Am crezut totul şi am negat totul, împreună : am construit şi am dărîmat. Alături, mînă în mînă am căutat adevărul, am devorat cărţile şi am zdruncinat gloriile cele mai incontestabile. În aceeaşi clipă ne-am eliberat de credinţa părinţilor, de idolii tribului, de ochelarii de cal ai celor fricoşi. Am dormit în acelaşi pat şi am mîncat la aceeaşi masă şi am însemnat în aceleaşi cărţi, aceleaşi pagini. Totuşi prietenia noastră n-a avut nimic dulceag, nici muieresc, nici patetic, nici — de ce n-am spune-o ? — cordial. A fost prietenia a două creiere trudite, nu corespondenţa simţămintelor de iubire a două inimi ce se mărturisesc.

Nu ne-am sărutat niciodată ; nu am plîns împreună nici măcar o singură dată, şi nici unul dintre noi nu i-a spus celuilalt secretele cele mai scumpe ale pasiunilor sale. Cînd te-ai îndrăgostit am aflat de la alţii, şi am descoperit anunţul căsătoriei tale în *Corriere della Sera*. Nu degeaba am citit cu atîta fervoare *Le Rouge et le Noir* şi *La Mort du loup* !

Da, trebuie s-o recunoşti : prietenia noastră n-a fost ca toate celelalte. Cu totul cerebrală, cu totul intelectuală, cu totul filozofică, ea a avut totuşi ardorile şi furtunile apropierii dintre două inimi. Şi, de altfel, nici nu sînt sigur că inima n-a avut chiar nici un rol în ea. Eu nu sînt numai un creier. Nu simţi cîtă nostalgie e în aceste amintiri, în aceste evocări ale unei fericiri irevocabile ? Şi oare de ce acest trecut de lecturi, de excursii şi colocvii — acest trecut simplu şi intim de muncă şi de tăcere — mă mişcă mai mult decît amintirea unei iubiri ?

7 — Un om sfîrşit — c. 2753

De ce simt încă față de tine o duioșie niciodată rostită, niciodată manifestată, pe care n-am arătat-o niciodată în gesturile mele și n-am exprimat-o în scrisorile mele ? Nu, de fapt nu sînt de loc sigur că inima n-a avut aici nici un rol.

Tu singur, poate, ai putea s-o spui, dar n-am să-ți cer aceasta. Nu vreau s-o spui : să fie încă unul din acele secrete (ultimul !) care făceau mai pură virila noastră frățietate.

DESCOPERIREA UNITĂȚII

Pînă la vîrsta aceea gîndirea fusese un martor și un sprijin al neliniștii, al tristeții și al dezgustului nevinovat de viață. Cîrjă, pavăză, proptea și nimic mai mult. Invocam cu glas tare filozofia ca să exprime și să judece un sentiment al meu : aliată, auxiliară și slugă pe care o lăudam cît timp îmi dădea dreptate și îmi împrumuta chipul ei — venerabil, după cum credeam atunci — pentru a nu înfățișa dușmanilor lirica nuditate a copilăreștilor și închipuitelor mele necazuri. Și totuși alegerea întunecatei și neîmpodobitei livrele a filozofiei, în locul shakespearianei și înfloratei mantii a poeziei, era semnul unei înclinații instinctive spre gîndirea abstractă și spre recunoașterea faptului, acum pot să spun, că acea haină avea și o valoare în sine însăși, și mai multă valoare decît altele, și, în sfîrșit, obliga la descoperirea că sub acel veșmînt ar putea să se afle și un corp solid și viu.

De fapt am scăpat de durere cu ajutorul cugetării. Medota a făcut să uit rezultatele, iar mijlocul a ucis scopul. Ideea mea fixă, așa cum am spus, era să dovedesc răul vieții în modul cel mai cert cu putință, în mod irecuzabil, definitiv, în așa fel ca nimeni să nu poată zice *nu ;* în așa fel ca toți să fie siliți a spune : așa este, nu poate să fie decît așa !

Pe vremea aceea mi se părea că certitudinea nu poate fi dată decît de știință și deci de filozofie, o filozofie cu rădăcinile în științe și născută din ele. Toată lumea cunoaște această filozofie : în zilele noastre ea se numește pozitivism. Mi-am propus așadar să fac o demonstrație pozitivă a pesimismului.

M-am năpustit, cu foamea celor optsprezece ani ai mei, asupra antropologiilor, psihologiilor, biologiilor și sociologiilor care atunci se aflau pe culmea deplinei lor maturități, prevestitoare de declin. Am adunat fapte : am copiat cifre ; am aplicat teorii, am încercat generalizări ; am improvizat maimuțărește ipoteze și sisteme. Și, încetul cu încetul, am prins gust ; am uitat de tragedia lumii, de deșertăciunea leopardiană, de renunțarea schopenhaueriană și chiar de vaga mea nemulțumire. Îmi plăcea cercetarea de dragul cercetării, ideea care naște o idee și mai mare ; puterea miraculoasă care lărgește cîmpul abstracțiunii. Metodele și conceptele m-au cucerit ; n-am văzut durerea mea reflectată în lume, ci am simțit lumea cum gîndește înlăuntrul

meu. De atunci viaţa mea a fost gîndire şi numai gîndire. Unica realitate mi se părea a fi ideea. unica expresie perfectă, filozofia.

Eram cu totul înecat în fapte, dar faptele nu-mi mai erau de ajuns. Oricît le-aş fi sondat şi le-aş fi pus cap la cap, ele nu epuizau infinitul. Bogăţia particularului, care fusese singura mea bogăţie de erudit dezordonat, mi se părea o mizerie fără margini. Mintea mea, înnebunită după vastitate şi întreg, căuta concepte universale, singura hrană în stare să-i potolească foamea. Teoriile îmi plăceau mai mult decît argumentele, ideile mai mult decît experienţele, iar două fapte izolate mi se păreau mai mult decît suficiente pentru a înjgheba un sistem. Tot înaintînd în cuprinderea din ce în ce mai largă a realului, şi cu tot mai puţine principii, am căzut, aşa cum era natural şi necesar, în monism. Nu în monismul idealist pe care l-am cunoscut mai tîrziu, ci într-un monism aşa cum putea fi inspirat de marii mecanicişti pe care-i frecventam atunci. Credeam — *credeam* — într-o substanţă unică din care se compuneau toate existenţele universului şi care, deşi nedefinită, semăna mai mult cu vechea materie decît cu orice alt lucru.

Pentru mine, acest monism, această credinţă în unitatea profundă şi substanţială a tuturor lucrurilor nu era numai o vorbă goală, o frază, o formulă. Am simţit-o şi am trăit-o în mine, în fiecare clipă a vieţii mele, aşa cum se trăieşte o pasiune sau o iubire. Toate lucrurile diferite erau de fapt, pentru mine, un singur lucru ;

substanţa unică, substrat al totului în schimbare, nu era o invenţie a minţii, ci realitate însăşi... Şi încercam o voluptate continuă : credinţa de a şti că toate aceste lucruri atît de separate, atît de felurite pentru animalele oarbe care mă înconjurau, erau, în schimb, pentru mine, aceleaşi obiect, acelaşi principiu, stofa însăşi, fragmentată şi colorată în mii de moduri pentru comoditatea simţurilor noastre.

Atît de mare era credinţa mea, încît am devenit apostol. Începeam atunci să depăşesc cercul tovarăşilor de şcoală şi să mă întîlnesc cu cîte un intelectual mai vîrstnic (care nu era, sau mi se părea mie superior) şi cu alţii mai puţin savanţi decît mine, dar interesaţi de idei, cu care puteam să risc cele dintîi experienţe de profesor. Mereu îmi amintesc o zi solară şi muzicală de iunie. Mă aflam în casa unui începător pe care voiam să-l convertesc la credinţa mea. Deodată s-au auzit sunînd clopotele de amiază, şi mi s-a părut că umplu de o căldură sonoră întreaga atmosferă, ea însăşi plină de soare.

„Iată — i-am spus, arătîndu-i un toc — gîndeşte-te că acest toc şi acest sunet sînt unul şi acelaşi lucru. Acesta e o forţă fixă, încătuşată deocamdată în lemn şi fier, celălalt o forţă care acum se eliberează în largi cercuri spre cer. Există un adevăr mai adînc şi mai grandios ca acesta ?"

Şi, în clipa aceea, simţeam, vedeam şi atingeam cu întreg sufletul meu unitatea divină, şi desluşeam într-adevăr confuzia vrăjmaşă a diversului

revărsîndu-se spre obîrşia unică a unui singur izvor, a unui singur moment, şi convergînd spre gura unică a unei panteiste nirvana.

LUMEA SÎNT EU

Dar nu m-am oprit nici la monism. Eram, cum sînt şi azi, vagabond şi volubil. Şi pe urmă, gîndirea nu se opreşte. Încheierea ultimei pagini nu e decît exordiul unei noi plecări şi fiecare culme atinsă e o trambulină pentru alte zboruri.

Odată cucerit simţul unităţii, mi-a apărut în faţă veşnica întrebare : din ce e făcută această unitate ? Ce nume are substanţa invizibilă şi omniprezentă care face totul şi devine totul ? Materie ? Eter ? Energie ? Spirit ?

Am refăcut în sinea mea, în mare, drama oricărei filozofii. Împotriva primelor afirmaţii naturaliste se răzvrăteau replicile raţionale. Universul din apă sau foc, din corpusculi sau din vîrtejuri, a devenit încetul cu încetul lumea raţiunii, multipla întrupare a ideilor, cristalizarea verbului divin, fluviul schimbător al imaginilor, imperiul spiritului manifestat. Soluţia idealistă m-a cucerit. *Esse est percipi.* Realitatea imediată e senzaţia. Senzaţia e un fapt al nostru, al sufletului. Dincolo de ea nu cunoşteam nimic. Singurul spion şi martor al realităţii este acest continuu izvor de *stări şi deveniri* ale conştiinţei.

Lumea e reprezentarea noastră. Filozoful meu n-a mai fost Schopenhauer, ci Berkeley.

Există ceva dincolo de reprezentare ? Cunoaşterea e o fereastră demnă de încredere spre real, sau doar un sistem de sticle opace şi împodobite cu figuri care filtrează numai imagini false şi umbre îndoielnice de adevăr ? Există într-adevăr ceva îndărătul cunoaşterii, sau nu există nimic, ca şi îndărătul vieţii ? Să fie oare numai o oglindă a ei însăşi, scoarţă fără trunchi, draperie a golului ?

Aceste întrebări, pe care omul sănătos nu şi le pune, pe care filozoful de meserie le reduce la tăcere cu ajutorul sentinţelor şi expedientelor unei vorbării de o pretinsă adîncime, mă tulburau profund şi mă obligau la un neostoit joc al minţii, la o vînătoare disperată de argumente, sofisme şi subterfugii, mă făceau să trăiesc cu sufletul la gură, neliniştit, neobosit, ca şi cînd viaţa mea însăşi ar fi atîrnat de ele. Acum, după atîţia ani, îmi dau seama de felul copilăresc în care-mi puneam acele probleme, de modul grosolan în care le soluţionam ; dar pe vremea aceea era vorba de lucruri grave, de întîmplări interioare mult mai importante ca o primă iubire sau un cîştig neaşteptat. Gîndirea era viaţa, şi de alegerea unei teorii depindea orientarea unei existenţe.

Seară de seară, între patru şi şase, şi între opt şi douăsprezece, discuţii — discuţii cu prieteni şi cu duşmani, discuţii cu voce tare pline de patimă şi avînt. Mergeam de-a lungul fluviului galben sau pe alei ce urcau, printre oameni, pe

sub copaci, în aerul proaspăt şi nuanţat al amurgului, sub cerul picurînd de ploaie sau înfiorat de la o margine la alta de stele tremurătoare, în mijlocul mulţimii, prin ceaţă ; printre trăsurile zgomotoase ; pe lespezile ude, pe pietrişul alburiu, fără a vedea nimic, fără a ne da seama de lumea dinafară căreia, din jumătate în jumătate de oră, îi negam sau îi confirmam existenţa. Teorie a cunoaşterii ; percepţie şi reprezentare ; obiectiv şi subiectiv ; idealism şi realism ; Kant şi Stuart Mill ; simţuri şi raţiune ; Platon şi Locke ; întreg arsenalul gnoseologic scos afară din teacă şi mînuit fulgerător. Ne întoarcem acasă răguşiţi, zăpăciţi, fără nici o certitudine, fără nici un punct sigur, şi cu îndoiala că întreg acest talmeş-balmeş de definiţii, dileme şi inducţii ar putea să nu fie decît efectul unei ridicole neînţelegeri, pur şi simplu o problemă de termeni.

Dar idealismul rezista. Mi se părea singura teză logică — pentru că logica, la mine, nu s-a mărginit la obişnuita egalitate între exterior şi interior. Lumea e reprezentare, da, dar eu nu cunosc alte reprezentări în afară de ale mele. Cele ale altora îmi sînt necunoscute, ca şi esenţa fenomenelor neînsufleţite. Mintea celorlalţi există numai ca ipoteză a minţii *mele*. Lumea e aşadar reprezentarea mea, lumea e sufletul meu, lumea sînt eu !

Ce descoperire minunată, ce iluminare neaşteptată ! Nici o idee nu m-a zguduit şi nu m-a transformat mai mult. N-am observat strania ei neverosimilitate ; nu m-am gîndit c-ar putea fi un echivoc dialectic, o simplă transpoziţie de limbaj şi nimic mai mult. Chiar nebunia ei îmi înflăcăra credinţa : nimeni nu crede în ea, sau poate crede ? Cu atît mai bine ! Cred eu. Adevărul cel mai profund se descoperă întotdeauna tîrziu şi cel din urmă.

Am crezut în ea cu toată mintea mea ; şi am luat-o în serios, în litera ei, depănînd cele mai îndepărtate şi mai absurde consecinţe. Viaţa mea a devenit fantastică şi divină, fără ca nimic să se fi schimbat în jurul meu.

Lumea întreagă nu era decît o parte a eului meu : de mine, de simţurile mele, de mintea mea depindea existenţa ei. Datorită mişcărilor mele lucrurile apăreau şi dispăreau. Întorcîndu-mă, apăreau ; lăsîndu-le, se desfăceau încă o dată. Dacă închideam ochii, toate culorile mureau ; dacă-mi astupam urechile, nici un sunet, zgomot sau armonie, nu mai rupea tăcerea spaţiului. Şi ultima consecinţă : cînd eu voi muri, toată lumea va fi nimicită. O ultimă îndoială mai rămînea : oare voi muri ca şi ceilalţi ? Pot să mă gîndesc că gîndirea mea va înceta să gîndească ?

Şi oamenii ! Umbre trecătoare pe ecranul sensibilităţii mele, fantasme evocate de voinţa mea, marionete pretenţioase ale teatrului meu interior : ce distracţie grozavă ! Cu cît mi se păreau acuma mai de nimic şi mai caraghioşi ca înainte, cu toată agitaţia lor ! Treceam prin mijlocul lor şi mă gîndeam : Uite la ei, cred că trăiesc, cred că există prin ei înşişi, mai mult chiar — sărmani credincioşi — că sînt nemuritori ! Şi nu ştiu că nu sînt decît figurine grăbite în pupila mea,

amintiri sau așteptări ușoare ale sufletului meu, stropi inconsistenți dintr-un fluviu de imagini care-și are izvorul, și vărsarea în mine, numai în mine. Treceam mai departe : iată-i din nou, scufundați în nimic, și totuși înaintînd satisfăcuți, ca și cînd ar avea în față o viață plină și nesfîrșită.

Și privindu-i surîdeam și nu-i mai uram : chiar și cea mai măruntă suferință în fața nedreptului lor dispreț dispărea. Nu mai eram victimă : acum mă simțeam stăpîn și dominator — singura ființă vie într-o piață de umbre.

Neobosit, eram creator și distrugător, și lumea îmi stătea la picioare ca și cînd aș fi putut s-o refac cu totul altfel sau s-o sorb din nou dintr-o dată. Încercam, uneori, o asemenea beție metafizică, la gîndul acesta, încît mi se părea că nu mai sînt acel mărunt eu însumi pe care-l suportam fremătînd, ci că m-am transfigurat dintr-o dată, devenind uriaș, aproape un Zeu care iese pe neașteptate din găoacea meschină a unui om.

NIMIC NU E ADEVĂRAT — TOTUL E ÎNGĂDUIT

Solipsismul perfect și consecvent a fost cea mai smintită beție a primei mele tinereți, dar nu și cea mai lungă. A ținut puțin : ca toate bețiile.

Trezirea a fost jalnică. Deprins a gîndi că sînt osie a universului, ca singura unitate în stare să dea formă și durată neantului nerăbdător de a fi, mi s-a înfățișat dintr-o dată certitudinea că sînt victima ridicolă a unui joc de cuvinte, a unei curse logice, a unei ghicitori metafizice. Atîta căldură, atîta voluptate, atîta uimire — pentru o deducție neîntemeiată dintr-un cerc vicios ! A spune că lumea e reprezentare înseamnă doar că există acele complexe de senzații dirijate de o voință asemănătoare cu a noastră, care se cheamă oameni, iar acestea sînt doar *definiții* care nu schimbă nimic. Vocabularul rămîne același ; iar în fața lucrurilor și a oamenilor trebuie să acționăm ca și înainte, și nu putem proceda altfel. Rezistenței pe care corpurile o opun voinței mele i se adaugă voințe diferite de a mea, îndreptate împotriva voinței mele, iar aceasta demonstrează că, în loc să fiu un Dumnezeu, cu nu sînt decît un biet imbecil.

Mai tîrziu această convingere m-a împins să caut un alt drum pentru a ajunge la Dumnezeu : să sporesc puterea voinței mele. Atunci, în schimb, acea trezire mai umilă și mai tristă ca toate, a avut ca rezultat azvîrlirea mea la polul opus. Am pierdut orice încredere în rațiune, în gîndire, în filozofie. Gîndirea a devenit pentru mine un paradox poetic ; rațiunea mi s-a părut un desen geometric și simetric de simple linii fără dimensiuni ; filozofia — nimic altceva decît expresie dialectică a unor simpatii, uri, nevoi cerebrale sau morale ale cutărui sau cutărui om, și nu ale spiritului universal incarnat. Logica

aceea care mă condusese cu rigoarea sa independentă și cu drumul său fără odihnă pînă în acel moment, s-a preschimbat pentru mine într-o sofistică subtilă, înșelătoare, dizolvantă, pe care am exercitat-o vitejește asupra tuturor cugetărilor posibile îndată ce mi s-a ivit prilejul favorabil. Am devenit un fel de Gorgias de cafenea, care — pentru a se răzbuna pe certitudinea pierdută și pe orgoliul vlăguit — se distra dizolvînd și disecînd credințele altora ; răsturnînd tentativele lor de a teoretiza și de a afirma, folosindu-se nu numai de slăbiciunea și ignoranța lor, ci și de propria lui rea-credință, și rea-voință. Simțeam o mare plăcere să vîr îndoiala în capetele celor dogmatici ; să-i reduc la tăcere pe cei entuziaști ; să ridiculizez pe cei fanatici ; să-i umilesc pe cei limbuți. Era o plăcere amară, rea, sterilă — dar îmi plăcea grozav. Era singura mea răzbunare. Umblam într-adins să găsesc alții, nu pentru a-i convinge de ceva, ca mai înainte, ci pentru a-i face să se îndoiască, pentru a-i face încă o dată asemeni mie.

Foarte puțini îmi rezistau. Vorbirea mea însuflețită, ușurința de a improviza, obișnuința scrimei dialectice, experiența diferitelor filozofii, cutezanța erudiției mele bibliografice îmi asigurau de cele mai multe ori superioritatea. Aveam o metodă care nu da greș ; știam cursele tactice, ascunzișurile infailibile, loviturile de maestru.

Totul e relativ. Adevărul de aici e greșeală dincolo. Adevăr dintr-un punct de vedere și falsitate din altul. Toate principiile contradictorii în ele însele ; orice metafizică e doar transcri-

erea în limbaje diferite a două sau trei formule generale, iar acestea se reduc întotdeauna la o unitate mistică — sau la un unic ce nu se înțelege, care nu e nimic, care nu înseamnă nimic. Se fabrică filozofii pentru a justifica prejudecățile noastre, sentimentele noastre, necesitățile — fie ele chiar josnice — ale vieții noastre ; să transpunem filozofia în termeni de viață, și ne vom găsi în fața unei frumoase imitații a metafizicii porcilor, schițată de Carlyle. Unica realitate e prezentul, senzația ; fiecare să-și trăiască prezentul său și să dea dracului formulele și credințele. Trebuie să ne eliberăm de aceste cruste ale unor boli învechite : fiecare să se elibereze pe sine însuși, și să creadă în sine însuși și în clipa ce trece, care e frumoasă tocmai pentru că trece.

Și, așa cum nu m-am oprit la jumătate în nici una din aventurile mele, nu am așteptat prea mult pentru a trage consecințele acestei negări a oricărui principiu și a oricărei reguli. L-am întîlnit pe Max Stirner atunci, și mi s-a părut că am găsit, în sfîrșit, singurul maestru de care nu m-aș fi putut lipsi. De la solipsismul cunoașterii am trecut la solipsismul moral. N-a mai existat alt Dumnezeu pentru mine decît eu însumi. Mi-am imaginat o egologie — am stîrpit în mine sentimentele de familie, legăturile patriotice, ultimele rețineri ale obișnuinței burgheze de purtare corectă. Am fost anarhic ; m-am numit anarhic ; și nu am văzut un alt sfîrșit demn de mine în afară de eliberarea mea deplină și

a celorlalți apoi. Deoarece pentru libertatea mea aveam nevoie de libertatea celorlalți.

Am întemeiat împreună cu trei prieteni un grup individualist; am scris Proclamația Spiritelor Libere și ne-am îmbătat cu toții cu vin, cu hașiș și cu absurdități feroce.

Nimic n-a mai fost sfînt pentru mine: aceleași încercări revoluționare și programe umanitare care-mi păruseră, înainte, ceva măreț, se schimbaseră în ochii mei în niște neghioabe copilării de credincioși laici și fără experiență. Cu totul altceva voiam de data aceasta. Eliberarea *interioară*, ideală, radicală a tuturor oamenilor. De-ar fi fost cu putință, chiar un butoiaș cu pulbere, pe ici pe colo, pentru a grăbi viitorul. Mă gîndeam, împreună cu cîțiva cu care mă însoțisem, la o lovitură pentru a pune mîna pe oraș; mă pregăteam pentru recolta universală; aveam chef să evadez, să călătoresc prin toate țările, să mă izbesc de trupurile tuturor popoarelor, să mi se facă lehamite de exalațiile Orientului, să mă pierd în cețurile Nordului.

În acest timp, neputînd face nimic, nemulțumit și ațîțat, lacom și îndărătnic, îmi vărsam ciuda în aforisme necruțătoare, în descărcări lirice și mușcătoare, asemenea celor ale lui Nietzsche; și meditam, în ciuda filozofiei și a lui Kant, vrednicul ei codoș, o „Critică a oricărei Rațiuni“ și un „Crepuscul al Filozofilor“ și simțeam nevoia apostolică de a-i elibera pe ceilalți, așa cum mă eliberasem — după cîte mi se părea — pe mine însumi, cu o teorie nudă și curajoasă.

În ce fel? Înființînd un ziar. Un jurnal cu atîta știință cîtă era necesară pentru a risipi tot ce era vechi, precum și cu marea cruzime sau antiidealismul și exotismul care se aflau în mine și în cei apropiați mie.

FIERBERE

De fiecare dată cînd o nouă generație apare pe terasa vieții, pare că simfonia lumii trebuie să cînte într-un tempo nou. Vise, speranțe, planuri de luptă, extazuri în fața descoperirilor, asalturi, sfidări, orgolii — și un ziar.

Orice articol are tunetul și sunetul unei proclamații; orice atac și contraatac polemic e scris în stilul comunicatelor victorioase; fiecare titlu e un program; fiecare critică e o luare a Bastiliei; fiecare carte e o evanghelie; fiecare discuție capătă aerul unei conspirații de catilinari sau a unei întîlniri de *sans-culottes;* și chiar și scrisorile au o răsuflare gîfîită și un galop de predici apostolice.

Pentru tînărul de douăzeci de ani orice om în vîrstă e un inamic; orice idee e suspectă; orice om mare trebuie dat în judecată; istoria trecută pare o lungă noapte întreruptă de fulgere, o așteptare cenușie și nerăbdătoare, un etern crepuscul al acelei dimineți care, în sfîrșit, răsare acuma cu noi. Pentru tînărul de douăzeci de ani chiar și apusurile par să aibă reflexele albunii

și delicate ale zorilor care întîrzie să apară, faclele care-i însoțesc pe cei morți sînt focurile de bucurie ale noilor sărbători, tînguirile clopotelor bigote sînt dangăte care anunță nașterea și botezul sufletelor. E singura vîrstă fudulă a vieții ; în care omul are viciul viril de a lua de coarne toți taurii ; în care umblă cu pasul sprinten și îndesat al cuceritorului de cetăți, cu pălăria pe-o sprînceană și cu bîta de cireș în mîna nervoasă.

Orice panglică ți se pare un drapel ; orice tunet îndepărtat freamătul uriaș al unei revolte ; orice explozie de petardă vestea unei bătălii ; și orice ploaie torențială începutul celui de al doilea potop universal. Ascultam cu urechile ciulite murmurul vîntului crezînd că e sfîrșitul lumii ; tropotul unei gloabe închiriate ne face să ne repezim la fereastră ca și cînd ar fi mîrțoaga de smoală al lui Anticrist ; iar dîrele roșii ale soarelui care apune ne fac să întrezărim o emisferă de foc ce se întinde dincolo de ultimul lanț de munți, unde viața e poate o agitație de giganți, iar cerul, în loc să fie de un azur creștinesc, ia culoarea incendiului și a gheenei.

În toiul celor mai cumplite beții, avem iluzia fericită că sîntem cei dintîi oameni din lume — cei dintîi în ordinea timpului — adevărați Adami ; că sîntem cei ce trebuie să dea nume lucrurilor, să înalțe cetăți, să întemeieze domnii, să anunțe viitoare religii și să cucerească cu orice preț, luptînd corp la corp, întreaga stăpînire a acestei lumi. Singuri, neprihăniți, virgini și puri ne simțim în drept de a șterge orice amintiri, și

în stare de a țese din nou realitatea pe o nouă urzeală și cu desene noi.

Lumea ni se pare rău întocmită ; viața — lipsită de armonie și de grandoare ; gîndirea ne face impresia unei intenții rămase la jumătatea drumului, un gest abia schițat, un desen negru și confuz pe care nimeni nu l-a dezvoltat în frescă.

Cîte sînt de făcut și de refăcut. Iată-ne, sîntem gata — noi sîntem aici ! Jos haina și pălăria ! Adio, cărțoaie uriașe cu adnotații pe marginile late care ne-ați stîrnit o sete îngrozitoare dar nu ne-ați arătat izvoarele !

Iată-ne aici, băieți de ispravă, care avem chef de muncă. Cu mînecile suflecate, cu părul în vînt, cu tîrnăcopul în mînă și carabina în bandulieră, constructori și soldați totodată, ca evreii lui Esdra. O, ce surpări ! Cîtă pulbere ! Și cît moloz ! Zidurile cad cu zgomot de bombe ; colbul care plutește în jurul nostru e dens ca fumul unei bătălii *ancien régime ;* iar cîntecele care se-nalță și-și răspund în bubuitul dărîmăturilor sînt cîntece de război și imnuri revoluționare.

Nimic de zis : avem vocație militară. N-am vrea să îmbrăcăm, pentru toate cărțile din lume, tunica infanteristului ; dar războiul e oxigenul nostru, și fiecare asediu e o sărbătoare, și am vrea ca fiecare cuvînt să fie o împușcătură mortală, și fiecare idee un șrapnel care nu dă greș. Dar armata regulată ne repugnă. Sîntem pentru voluntari, pentru grupuri armate, pentru briganzi, pentru luptătorii liberi din piețe care răstoarnă regii de pe tron, pentru cavalerii ră-

tăcitori care caută aventuri cu spada așa cum toți Casanova le caută pe cele cu femei. Patronul nostru e don Quijote, și numai de dragul lui îl suportăm pe Sancho Panza, dar ne ușurăm urîndu-l de moarte pe Samson Carrasco, tată și model al tuturor filistinilor, dușmani jurați ai nebuniei și a tot ce îi seamănă.

Și noi sîntem cavaleri-gentilomi de capă și spadă ; gata să înfigem spada în inimile zbîrcite ale părinților nobili și să acoperim cu capa dulcineele zgribulite și înfricoșate. Cu pana la pălărie și cu mîna pe garda săbiei — cu privire provocatoare, cu porniri de răufăcători. Ce naiba faceți voi, ăștia, pe-acolo ? Grăbiți pasul, dacă nu vreți să fiți striviți în picioare, sinucideți-vă, dacă nu vreți să fiți spintecați. Noi mergem înainte — trebuie să mergem înainte ! Totul se sprijină pe umerii noștri ; toate ne interesează !

Așa, din mers, orice lucru e bun ; o palmă, o lovitură de spadă și apoi mai departe — măcar pentru antrenament.

Și noi credem că morile de vînt sînt niște uriași, și nu ne rușinăm de asta. Sînt poate mai puțin primejdioase ! Ia încercați voi, ăștia, să le luați cu asalt, și o să vedeți că lopețile de lemn nu sînt mai lipsite de vlagă ca brațele lui Briareu.

Totul sau nimic — nimic sau totul ! Mai sînt încă lumi de descoperit, adevăruri de revelat, turnuri și ziduri de surpat cu sunetul trîmbițelor noastre ?

Să le punem bețe-n roate tuturora : să-l dăm jos pe Dumnezeu din norii cerului, și pe regi

de pe tronurile pămîntești, și nici măcar morții să nu rămînă în pace sub florile și minciunile din cimitire ; nici îngîmfatele celebrități de bronz pe soclurile lor de piatră.

Vrem să ne eliberăm de toți și de toate. Vrem să redevenim *goi* la suflet, așa cum nevinovatul Adam era gol la trup. Vrem să aruncăm de pe noi pelerinele religiei, jiletca filozofiei, cămașa prejudecăților, cravatele înnodate ale idealurilor, ghetele logicei și izmenele moralei.

Trebuie să ne răzuim pielea, să ne curățim sufletul, să ne desinfectăm creierul, să ne aruncăm în apa curgătoare, să redevenim copii, inocenți, naturali, cum am ieșit din uterul mamei. Nu mai vrem ca morții să poruncească celor vii, ca viața să fie inspirată din cărți, ca Rațiunea și Istoria să continue, cu atîta autoritate, să ne țină încătușați și înghesuiți în băncile școlilor, încremeniți și cu gura căscată, pentru a primi, bucătură cu bucătură, pîinea mestecată de alte guri. Rațiunea trebuie să fie rațiunea *noastră,* iar istoria să înceapă astăzi. Anul nou al erei noastre. *Incipit vita nuova.* [1]

Pămînt nou și ceruri noi. Decoruri pictate după împrejurări. Palate înălțate într-o singură noapte. Fațade lungi, numai lumină, cu mii de ferestre, și un stindard la fiecare fereastră. Și multe strigăte pe drum ; nevoia de a urca, de a locui pe munți, de a vedea orașul la picioare, de a putea să disprețuiești oamenii de la distanță.

[1] *Începe viața nouă* (lat.), citat din prima operă a lui Dante, *Vita Nuova.*

Să-i disprețuiești, și chiar să-i urăști și să-i omori. Dar, în fond, să-i iubești! Tot ceea ce facem e pentru ei. Tot ce spunem e ca să-i orbim, să-i înspăimîntăm; dar ceea ce facem e pentru toți, pentru eliberarea și bucuria tuturora. Noi ne batem pentru a-i face mai buni, urlăm pentru ca ei să țină minte, îi speriem ca să se gîndească la situația lor. În fond, nu avem altă ambiție decît aceea de a fi dascălii lor, călăuzele lor, profeții lor, și ne-am mulțumi să murim ca Moise, în fața viilor din Pămîntul Făgăduinței. Și din toate aceste furtuni, recolte și orgolii ies patru, opt, șaisprezece pagini de hîrtie tipărită: obișnuitul ziar!

T E M P E S T O S O

IGNEM VENI MITTERE IN TERRAM [1]

SF. LUCA

[1] Am venit să dau foc pămîntului (lat.).

DISCURSUL DE LA MIEZUL NOPȚII

Ziarul, faimosul ziar care stă înfipt în mintea celui ce vrea să dea buzna în vălmășagul miilor și milioanelor de oameni pentru a-i deștepta și ilumina ; îndelung visatul și promisul ziar al celui ce vrea să ia lumea cu asalt și să-i atace brusc pe contemporanii ațipiți, cum fac tîlharii de drumul mare ; de atîtea ori propusul și plănuitul ziar care trebuie să înmănuncheze nerăbdările celor necunoscuți, să dea glas și înfățișare unui grup de inși neștiuți de nimeni, să dea de știre maeștrilor tineri, celor ce nu mai sînt tineri, oamenilor de treizeci și patruzeci de ani, că tinerii, adevărații tineri, că tinerii proaspeți de douăzeci de ani au ajuns și ei la majorat și că o altă generație are în sfîrșit dreptul de a lua cuvîntul — acest ziar absolut necesar, care trebuia să fie ca desmorțirea mușchilor dintr-o strînsoare abia desfăcută, ca primul cîntec rostit în voie de o gură care n-avea voie pînă acuma decît să murmure ; acest ziar care trebuia să fie, care voia să fie și putea să fie prima răzbunare pentru toate melancoliile, revărsarea invocată de toate disprețurile, arma tuturor loviturilor, trîmbița wagneriană a tuturor sfidărilor, jurnalul intim al viselor noastre, pulberea unor prea mult așteptate surpări, iureșul și jocul ca de curcubeu al celor mai temerare gînduri, acest faimos ziar s-a făcut în cele din urmă.

A fost nevoie de nițel curaj. Nu erau bani ; nu aveam o idee clară despre ce anume ar fi trebuit să facem, să apărăm și să atacăm ; eram puțini, și toți cu firi și ambiții diferite ; nu știam de unde să începem. Totuși ziarul s-a făcut.

Nu se mai putea aștepta. Ziua noastră venise. De-atîta ori vorbisem despre asta ! În primul nostru cenaclu petrecusem dimineți la rînd închipuind unul din acele ziare vehemente și incandescente. Avea să se numească *Văpaia* și avea să cuprindă numai capodopere. Manuscrisele mediocre și cărțile idioate aveau să fie arse în fiecare săptămînă, într-o piață, pe un rug al bucuriei.

Vom spune tot ce aveam de spus tuturor în față, chiar și celebrităților — mai ales celebrităților — iar șeful nostru urma să fie un cogeamite hamal îngrozitor, un uriaș tăcut care ar fi iscălit ziarul cu propriul său portret, în loc de nume și pronume.

Mai tîrziu, împreună cu alții, am gîndit un ziar de înaltă ținută filozofică și de dispută transcendentală : numit *Devenirea,* avînd pe frontispiciu divinele cuvinte heraclitiene : *Panta rei.* Cînd spiritele noastre animate de un liberalism cu orice preț s-au făcut mai clocotitoare, am început să vorbim de un alt ziar care ar fi fost în special un ziar de atac și de nemiloasă ofensivă împotriva miturilor, teoriilor, credințelor și oamenilor : *Iconoclastul.* Și de fiecare dată ne lustruiam armele, pregăteam săgețile înveninate și ne ascuțeam colții, dar mai tîrziu, dintr-un motiv sau altul — primul dintre toate, ca întotdeauna, fiind mizeria care ne persecuta — eram siliți să reintrăm în umbră și în deznădejdea bîrlogurilor noastre.

Dar de data aceasta se făcea cu adevărat, și nimic nu ne-ar fi determinat să dăm înapoi. Cele cîteva sute de lire le-am fi adunat oricum ; cît depre idei...

Idei erau chiar prea multe. Aveam nevoie doar de cineva care să ia cîrma în mînă și să ne îndrume hotărît spre țintă. Ceilalți, înblînziți întotdeauna de către cel ce acționează, l-ar fi urmat cu îndrăzneala celor ce nu știu unde vor să ajungă. Și așa a și fost. Iar eu am fost omul care a dat un nume, o idee, un manifest năzuinței acestei mici cete.

Ne aflam în luna morților, iar noi voiam să începem de la Anul Nou. Nu aveam, la început, un loc unde să ne întîlnim și cafeneaua era prea scumpă, de aceea ne vedeam seară de seară, după apusul soarelui, într-o piață, iar de acolo porneam prin larma și luminile orașului, la cucerirea principiilor și a oamenilor.

Aproape în fiecare seară ploua. Caldarîmul străzilor era umed, noroios și plin de băltoace, dar nici unul din noi nu se sinchisea de asta. Mergeam înainte, prin mulțime, cînd despărțiți de trăsuri și de trecători, cînd adunați și opriți sub licărirea roșie a unui felinar, atunci cînd disputa devenea mai zgomotoasă, sau cîte o idee neașteptată scăpăra în mintea vreunuia dintre noi, și nu ne păsa de apa în care ne bălăceam, de noroiul care ne împroșca pe haine, de trecătorii grăbiți care ne împingeau și ne izbeau, de pică-

turile dese care cădeau din ceață pe pălăriile negre și pe umbrelele găurite ; și ne înflăcăram dintr-un nimic, și ne entuziasmam pentru un titlu, pentru o înțepătură, pentru ideea unui viitor articol, pentru o critică cruntă anunțată amenințător, pentru vaga promisiune a unui clișeu ori a vreunui abonament.

Seară de seară, preț de două-trei ore, ne îmbătam cu acest vin de vorbe și de hîrtie, și nimic nu ni se părea mai important în jurul nostru, și toate se înregistrau și se cîntăreau în funcție de iminenta apariție a ziarului. Ni se părea că toată viața orașului, a națiunii, a întregii lumi se învîrtea cu febrilitate în jurul nostru, al așteptării noastre, și că de la noi, aceștia, din cercul nostru gălăgios de necunoscuți plini de entuziasm, avea să apară dintr-o dată lumina și flacăra care ar lumina și mistui totul. Cum de putea oare lumea să rămînă atît de liniștită, în timp ce se pregătea revelația unor idei și suflete noi, distrugerea erorilor și a oamenilor vechi ?

Și într-adevăr, cîte unul venea și se apropia de noi, chiar fără să ne cunoască. Conjurația noastră fățișă ajunsese la urechile tinerilor, și mulți veneau din curiozitate sau dintr-o dorință asemănătoare cu a noastră. La început, numai vreo trei-patru discutasem despre acest ziar, dar după cîteva zile alți prieteni se alăturaseră celor dintîi. Aproape în fiecare seară apăreau chipuri noi, tipi nemaivăzuți, nemaiîntîlniți, și trebuia să strîngeam alte mîini și să însuflețim alți discipoli. Veneau studenți prăpădiți, îmbrăcați în negru, cu

ochii încercănați de desfrîu sau de studiu ; artiști veseli în mizeria lor ; tineri sfioși, fără tuleie pe obraz, care ascultau uluiți și gînditori cuvintele mari și planurile mîndre ale celor mai vîrstnici ; se nimereau chiar și tineri mai copți, cu bărbi blonde și castanii, care se simțeau atrași de această răbufnire de tinerețe zvăpăiată după seceta unei prea îndelungate așteptări. Trebuia să le vorbim de la om la om, aproape în secret, celor noi-veniți ; să-i pipăim, să-i punem la încercare, să-i recunoaștem ; urma apoi împrietenirea cu unul sau altul ; și tutuirea camaraderească de către toți făcea din necunoscutul de ieri tovarășul preferat de astăzi.

Trebuia să adunăm toate aceste forțe, să le facem una singură, masivă, în vederea unui efort comun și să le aruncăm, la sfîrșit, în lupta comună și biruitoare împotriva dușmanului involuntar. Dintre toți, eu eram singurul care avea cîteva idei, o orientare generală și, totodată, o anumită capacitate de coordonare teoretică. Mă recunoșteau cu toții drept căpitanul de neînlocuit al apropiatei noastre acțiuni. După o lună și ceva de colocvii și adunări ambulante în acel efervescent sfîrșit de an, m-am gîndit să compunem un fel de mare discurs sau manifest și să-l citesc tuturor celor ce ni se alăturaseră, pentru a ne spune răspicat dacă aveau de gînd să ne urmeze pînă la capăt sau nu. După cum am spus, nu aveam încă o încăpere a noastră, și, trebuia să recurgem la atelierul unuia dintre noi, un pictor sosit de la Roma, surîzător în calma

lui înflăcărare. Dar atelierul acela nu era propriu-zis al lui : aparţinea unei Academii care i-l „pusese la dispoziţie cu bunăvoinţă", fără a bănui desigur ce soi de amici avea. „Cu atît mai bine ! am zis ; vom declara război tuturor academiilor între zidurile unei academii !"

Dar trebuia să intrăm acolo pe ascuns, fără ca paznicii palatului acela cenuşiu să-şi dea seama de aceasta. Întrunirea era fixată, cred, la zece sau unsprezece seara. Trebuia să intrăm printr-o portiţă în zid, aproape nevăzută, de pe o stradă lăturalnică. La intrare stătea de pază un afiliat. Care cum ajungea în întunericul umed, înfăşurat bine în palton sau pelerină, era condus în vîrful picioarelor sus, pe scările în formă de melc şi de-a lungul unor coridoare întortocheate, cu pereţii de lemn, pînă la mansarda maiestuoasă care trebuia să adăpostească solemna adunare. Trei sau patru lumînări, înfipte în cuiele ce ieşeau din zid sau în tuburile cu uleiuri, luminau misterios marea încăpere care era străbătută de o grindă groasă ce cobora oblic pentru a se pierde într-un colţ. Pînze abia începute, lungi panouri decorative cu femei în roşu şi cu îngeri cu trîmbiţe de argint, desene eroice înfăţişînd nuduri şi cai şi chipuri de plictisite frumuseţi preraffaelite ne înconjurau şi ne ţintuiau cu privirile lor de ceruză. Fiecare s-a instalat cum a putut — pe scaune pe jumătate desfundate, pe lăzi goale de tablouri, pe mese acoperite cu hîrtie de desen, pe jos — şi după un sfert de ceas camera era plină de fum de ţigări şi de trăncăneală domoală.

Dar cînd mi-am scos foile cu discursul, s-a făcut linişte — şi am citit. N-aş putea să repet acum ce am spus în noaptea aceea de falsă conspiraţie şi de veselă aşteptare. În discursul meu era multă literatură, mult entuziasm, poate puţină emfază, o mulţime de promisiuni, ameninţări înfricoşătoare şi o tentativă de a lega într-un mănunchi ideile, intenţiile, orgoliile şi forţele tuturor acelor tineri care mă ascultau şi aveau încredere în mine şi-n ei înşişi. Erau printre noi pictori care frecventau poeţii şi poezia ; literaţi puri, tobă de critică şi de istorie ; filozofi înverşunaţi, dornici de polemici şi îndrăgostiţi de înălţimi şi abisuri ; decoratori păgîni şi mistici neputincioşi ; curioşi care tăiau frunze la cîini şi boemi din principiu, iar eu trebuia să găsesc pentru toţi cuvîntul, citatul, ţinta, speranţa care să-i unească, să-i zguduie şi să-i împingă pînă la urmă la fapta ireparabilă a unei acţiuni comune.

Trebuia să găsim un nume, un simbol, un titlu care să-i cuprindă pe toţi : poeţi şi gînditori, pictori şi visători. Niciunul din numele sacre ale tradiţiei noastre pămîntene, toscană, italiană, nu se potrivea mai bine decît acela de *Leonardo*.

Leonardo fusese omul care a pictat suflete enigmatice şi stînci şi ceruri mai bine ca oricare altul ; care a căutat cu perseverenţă adevărul, printre maşini şi cadavre, mai mult decît învăţaţii ; care a scris despre viaţă şi frumuseţe cuvinte mai profunde şi imagini mai alese decît literaţii de meserie ; care a visat la puterea dum-

nezeiască a omului pămîntean și la cucerirea cerurilor, cum au visat amanții imposibilul. Fața lui lată și gînditoare de bătrîn care știe prea multe, cu buzele subtil strînse în înflorirea bărbii moi și venerabile, ne stătea înaintea ochilor tuturora ; gîndirea sa (în timpul acela, pusă la îndemîna celor mai săraci pentru prima dată) stăpînea adesea gîndurile noastre. De aceea am închinat ieșirea noastră în arenă numelui lui. Ziarul trebuia să se cheme *Leonardo,* și nu altfel.

Un nou val de credință mă înflăcăra în acel ajun de bătălie, în mijlocul acelei tinerimi tropăitoare, gata pentru toate aventurile. Și în discursul nocturn de care vorbeam, am afirmat păgînitatea noastră deplină și conștienă, împotriva păcatelor și ticăloșilor umanitarismului laic de tip nazareian ; și individualismul nostru feroce (sau, cum se spunea, personalism) împotriva freneziei solidariste și socialiste ce amorțea atunci spiritul tineretului care-și imagina că e revoluționar dacă-și stinge culoarea vie a propriei persoane solitare în băltoaca sură a mulțimii neghioabe și inepte, în mizerabila politică a unei Italii înjosite și umilite ; și, în sfîrșit, idealismul intransigent monopsihist al unor filozofi ca noi, pentru care lumea externă nu exista, iar realitatea era umbra unui vis, și universul un fragment născocit de mintea noastră și vechile adevăruri — minciuni în slujba gloatelor : certitudinea stătea în contradicție, bucuria, în distrugere, lumina adevărului, în absurd. Iar peste

acest haos și peste ciocnirea de tendințe, de instincte și de reacții, plantasem, ca niște flori sublime, ca niște steaguri comune, credința în inteligența neconformistă, în divina virtute a poeziei și în miracolul durabil al artei.

Din cînd în cînd, ridicînd ochii miopi de pe foile scrise, vedeam în fața mea, ca într-un joc de umbre întunecate și de sclipiri roșietice, chipurile atente ale tovarășilor mei, rîndurile în devălmășie ale oștirii mele, și mi se părea că citesc în unele priviri freamătul dornic al aprobării, și auzeam răsunînd în urechile mele bătăile grăbite a douăzeci-treizeci de inimi, și un suflu de simpatie fierbinte venea spre mine, învăluindu-mă cu totul, încît ultimele fraze, pentru care alesesem cele mai armonioase și luminoase cuvinte ale mele în frigul solitar al unui miez de noapte de iarnă, mi-au ieșit de pe buze ca întrerupte și sugrumate de o ciudată și neașteptată emoție. Simțeam poate că adevărata mea viață — viața mea de apostol și de aventurier — începea în acea încăpere tăcută, în fața acelor oameni de mîine, în acea clipă atît de solemnă pentru noi toți ?

Nu știu de fapt ce vor fi gîndit ascultătorii mei despre discursul meu răsunător și agitat. Destul că aproape toți, imediat după aceea, și-au scris numele pe o foaie mare de hîrtie pe care un fel de secretar prevăzător o pregătise pe masă. Și fiecare tînăr mi-a strîns mîna, iar ziarul a fost definitiv hotărît. Fiecare avea să dea bani puțini și muncă multă.

PALATUL DAVANZATI

Fiecare dintre noi a fost supus unui bir de război : zece lire pe lună. Şi toţi au plătit. S-a făcut un început de ierarhie : s-a ales un fel de secretar care trebuia să se gîndească cum să dea formă şi conţinut visului nostru. Am colindat împreună pe la tipografii, priviţi cu suspiciune de către directori şi şefi de ateliere, care vedeau că n-avem simţ practic şi ghiceau că sîntem săraci. Şi am ajuns să avem, în sfîrşit, o cameră numai pentru noi — o redacţie !

Ce frumos era pe atunci palatul Davanzati, o înaltă faţadă de piatră nobilă şi bătrînă în faţa jalnicelor ruini ale pieţei ! În mijloc, o pretenţioasă stemă cu coroană din secolul al şaptesprezecelea ieşea în afară, negricioasă peste pietrele înnegrite, iar sus de tot, o frumoasă galerie deschisă, aeriană, liberă, florentină, a noastră, făgăduia trecătorului care o privea de jos o largă privelişte de turnuri de marmură, coline luminoase şi ceruri senine. Era într-adevăr o o casă mare de negustor cu parale multe şi rafinat : masivă ca şi averea lui încredinţată băncilor din Franţa şi din Levant ; întunecată ca şi sufletul lui de luptător încă nemoleşit ; solidă şi vastă ca şi viaţa lui de umanist cu gusturi alese şi de om din popor plin de hărnicie. Poate că era doar o sugestie dată de numele lui ; dar îmi amintea proza lui Tacit davanzatianul, sobră, concisă, simplă şi totuşi suculentă, cărnoasă şi cu relief, ca aceea a lui Machiavelli al meu.

Dar pe vremea aceea palatul trebuia văzut dinăuntru : numai murdărie şi întuneric, cu scările pe jumătate în ruină, cu zidurile scrijelite ; galeriile pe jumătate zidite şi marea curte interioară plină de cotloane întortocheate, de unghere pătate de urină şi lăzi părăsite. Astăzi l-au curăţat, l-au răzuit şi l-au renovat, făcînd din el un muzeu cu cogeamite catalogul şi un paznic cu chipiu galonat cu aur, şi trebuie să plăteşti o liră ca să-l vizitezi, pentru că înăuntru totul e frumos, totul e împodobit şi fără cusur, cu mobile luate de la anticari şi jilţuri de stejar, şi tablouri de pictori cu renume, şi tapiserii răscumpărate de la evrei.

E curat, drăguţ şi confortabil, şi e făcut anume pentru străini, pentru snobi, pentru domni instruiţi care vor să-şi facă idee despre ce-nseamnă o casă florentină din secolul al cincisprezecelea, pusă pe picioare de un telal ambiţios. Dar nu mai e palatul Davanzati al nostru, al meu, murdar şi dărăpănat, dar plin încă de viaţă vie şi locuit de oameni adevăraţi, nu de stofe, statuete şi laviţe. Şi, mai ales, nu e palatul Davanzati care a găzduit prima noastră operă şi a auzit tumultul discuţiilor noastre şi zăngănitul duelurilor noastre şi cîntecele de bucurie şi hohotele nebuneşti ale primei noastre invazii a lumii.

Închiriasem acolo o cameră, de la un biet om paşnic şi voinic care trăia neguţătorind colivii de greieri şi perdele pentru bărbieri. Ca-

9 — Un om sfîrşit — c. 2753

mera era mare şi mobilată cît se poate de bine. Noi am scos patul, noptierele şi scrinul, lăsînd doar două mese, un fotoliu rupt şi găurit în mai multe locuri şi cîteva scaune şchioape. Dar ne-au fost de-ajuns cîteva zile pentru a transforma după placul nostru această hardughie goală de tip burghez. Stăpînul casei, ca şi cînd s-ar fi ruşinat de murdăria de pe pereţi, ne-a adus un braţ de crengi de dafin care au fost aranjate de jur împrejur sau agăţate să atîrne din tavan. Noi am adus fotografii şi reproduceri de sculpturi şi tablouri, aşa încît dintre frunzele întunecate apăreau femei goale de Tizian, şi impunători bătrîni de Da Vinci, şi trupuri dansante de fauni răutăcioşi şi apoloni înfumuraţi. Pe un perete spînzurau într-un cui două florete de scrimă, iar pe uşă — căci aveam o uşă numai a noastră, liberă — un carton purta, în frumoase caractere negre, numele divinului nostru protector sub un mare soare roşu care-şi prelungea în toate părţile razele răsucite ca nişte şerpi furioşi. Şi acolo, în încăperea aceea aproape goală, seară de seară era sărbătoare. Veneau cu toţii acolo pentru două-trei ore, să se întîlnească, să se contrazică, să povestească, să se aţîţe unii pe alţii. Orice pretext era bun pentru o întrunire. Alergau la noi alţi tineri nerăbdători şi sfioşi. Prietenul meu Giuliano era plecat din Italia ; a fost de ajuns o scrisoare a mea în care-i povesteam cu înflăcărare pregătirile pentru marea apariţie, şi speranţele mele, şi primele ciocniri, pentru a-l face să se precipite în vîltoare, unde curînd a ocupat unul din locurile de frunte.

Începeau să vină manuscrisele (corecturi, ştersături, refuzuri) ; s-a lucrat cu răbdare la primele gravuri (scîndurele gălbui şi tari de merişor, în care dalta scobea cu furie, depăşind uneori dunga neagră a modelului) ; şi au fost trimise anunţurile pentru presă (primul buletin de război, în care şi răsunau lovituri şi salve !) Ce sărbătoare cînd au venit *primele corecturi* de la tipografie ! Erau umede şi pe hîrtie grosolană, cu cerneala încă proaspătă, pline de greşeli de tipar şi de formulări ridicule, dar ni s-au părut mesajele divine ale gloriei, primele noastre gesturi, de bieţi oameni muţi, adresate celorlalţi oameni şi nemuririi.

Voiam să facem un ziar cu totul deosebit de celelalte şi care să fie în toate privinţele, chiar ca înfăţişare, ieşit din comun. Hîrtie fabricată de mînă, întunecată şi zgronţuroasă, în loc de hîrtie albă şi netedă ; gravuri în lemn, făcute de noi înşine, în locul zincurilor mecanice şi al banalelor încrucişări de linii ; figuri şi simboluri în locul numelor noastre necunoscute şi lipsite de armonie. Cu toţii de acord, munceam pentru ca ziarul să iasă frumos, bogat, original, surprinzător din toate punctele de vedere. Nu mai exista diviziune a muncii : erau poeţi care scriau filozofie, filozofi care începeau să graveze în lemn, erudiţi care-şi expuneau la modul liric metafizica lor, pictori care se încercau în critică şi teorie.

Era un vălmăşag voios, o continuă răsturnare, o furie nervoasă, ca şi cînd viaţa întreagă a fiecăruia dintre noi şi a tuturora trebuia să re-

înceapă : ca și cînd umanitatea ar fi ieșit atunci dintr-un somn de secole sau dintr-o osîndă divină, iar universul trebuia să fie reconstruit. Un suflu de *Sturm und Drang* trecea prin pletele noastre, în timp ce stăteam aplecați peste corecturi și desene, sau vociferam în picioare, cu fața aprinsă, despre măreția artei, despre geniul lui Michelangelo, sau despre existența materiei. Iar cînd ieșeam în curtea întunecoasă, se încingeau încăierări și lupte simulate, necesare pentru a cheltui surplusul de energie pe care ni-l dădea tuturora agitația aceea. Orice armă ni se părea bună : floreta, bîta, pumnul. Aveau loc asalturi îngrozitoare de scrimă, care uneori sfîrșeau cu sînge, și plecam spre casă cu mîinile strivite și fețele zgîriate, fericiți și fremătători, ca și cînd corpul însuși ar fi avut dreptul de a lua parte la sărbătoarea spiritului.

Dar, în sfîrșit, așteptarea s-a terminat. După ce am vorbit, țipat și lucrat două luni de zile, primul număr a intrat în mașină, și într-o seară tîrziu, după șapte, au ajuns sus la noi, pe scările întunecate ale palatului, primele pachete din *Leonardo,* la noi care așteptam gloria, neliniștiți și tăcuți. Era în patru ianuarie 1903.

APARIȚIA

Ziarul a ieșit într-adevăr așa cum am dorit : adică deosebit de celelalte. Și a avut, ca și cei ce l-au scris, o viață inegală și rătăcitoare.

A început în opt pagini mari de hîrtie fabricată de mînă, cu gravuri săpate în lemn. Apărea la zece zile și vorbea despre toate (chiar și despre politică) dar mai mult despre artă, decît despre filozofie, iar filozofia avea o ținută atît de lirică, fantezistă și bizară, că nu mai părea filozofie. După cîteva luni, totuși, artiștii și literații începură să nu mai plătească și să nu mai lucreze. Ziarul plăcea și nu plăcea (curiozități, entuziasme, compătimiri) și era foarte citit mai ales de către tineri, dar vînzătorii ne înșelau, iar abonații erau mai puțin de o sută. Astfel, către vară, am rămas numai doi filozofi : eu și Giuliano. Dar noi nu ne-am predat. Ziarul a devenit revistă : formatul s-a făcut mai mic, am adoptat o hîrtie ivorie oarecare, a apărut mai rar și în mai multe pagini ; literatura și politica au fost izgonite, arta a fost lăsată cam la o parte, și filozofia a devenit pînă la urmă stăpînă, doamnă, suverană.

Desigur, o filozofie pe gustul nostru, și care se opunea cu mîndrie și plină de batjocură filozofiei tradiționale a manualelor, a profesorilor, a universităților. Noi voiam să transformăm ideea însăși de filozofie și să dăm gîndirii imaginile și zborul poeziei ; să punem în poezia literaților (pe care-i detestam) un ferment, un sîmbure, o esență de gîndire. Filozofia trebuie să reînceapă să trăiască cu noi, să ducă o viață cu totul opusă celei pe care o dusese. Fusese, pînă atunci, rațională, iar noi combăteam din toate puterile intelectualismul ; fusese întotdeauna contemplativă, și noi voiam să devină cre-

atoare şi să-şi ocupe locul ce i se cuvine în opera de refacere a lumii.

Aşadar, trebuie să dăm laoparte cît mai repede trecutul şi prezentul unei filozofii de leneşi, de orbi şi de laşi care se făcuse pînă atunci. În acei ani, filozofia dominantă, în Italia, era pozitivismul, iar noi — trage-i împotriva pozitiviştilor! Au revenit şi s-au înăsprit instinctele barbare şi libertare ale anilor dinainte: am început să atacăm, să criticăm, să desfiinţăm în dreapta şi în stînga, uneori cu o sfîntă şi perfectă dreptate, alteori cu prea multă grabă, dar întotdeauna cu bună-credinţă şi dintr-o dragoste şi mai mare. Disputele şi bătăliile au fost partea cea mai bună din fiecare număr. Am instituit măcelărirea periodică şi regulată a unor nulităţi şi celebrităţi, am meditat masacre în masă şi cuceriri revoluţionare ale unor bastilii scolastice.

Paralel cu această acţiune de curăţire a terenului şi de poliţie, urmăream cîteva principii de reconstrucţie: scheme de sisteme metafizice, descoperirea şi prezentarea noilor teorii; concepţii mondiale mitice şi pindarice; şi mai ales programe, programe şi iar programe. Eram atît de copleşiţi de gînduri şi de intenţii, încît nu mai aveam timp să dezvoltăm, să desfăşurăm şi să ducem la sfîrşit fiecare lucru, iar peripeţiile noastre mintale erau atît de rapide, încît abia elaboram planul unui sistem sau al unei cercetări, că alte planuri răsăreau şi clocoteau în gîndul nostru.

Nu ne mulţumeam să distrugem, nu. Am fost primii, în Italia, care am vorbit de mulţi oameni

de-ai noştri sau străini, uitaţi sau recent apăruţi, pe care azi îi citează toată lumea, dar pe care atunci nimeni nu-i cunoştea nici măcar după nume, şi am vorbit despre ei cu respect, cu iubire, cu entuziasm. Am difuzat, cei dintîi sau aproape, idei noi, curente de gîndire greşit cunoscute sau pe cale de formare, şcoli la care nimeni dintre noi nu lua seama şi nu se gîndea. Am înviat pasiunea pentru vechii mistici, am stimulat la unii tineri gustul neprevăzut pentru matematici, am pus şi am discutat probleme care păreau foarte îndepărtate de cultura noastră naţională. Iar arta, pentru a desăvîrşi ciudata noutate a acestui neobişnuit iureş ideal, servea ca un fel de acompaniament firesc: iniţialele gravate, planşele afară din text, frontispiciile în culori (cai galopînd, mînere de spadă, spice doldora de boabe, uriaşi cu praştia şi cavaleri cu lancea în repaus) erau ca nişte flori aruncate în toiul unei sărbători grave sau ca nişte fanfare de bucurie într-un marş compact de voluntari.

La început am fost singuri, şi aproape toate exemplarele se împărţeau gratuit. Dar treptat, alţi tineri au venit la noi şi s-au pasionat chiar de departe de opera noastră. Au venit şi oameni în vîrstă şi serioşi care au înţeles tot ce era sincer şi profund în bacanalele noastre de lirism idealist, în ferocitatea noastră de *conquistadores* imberbi. Ne-au dat bani, ne-au dat cărţi, ne-au trimis articole. Astfel, în paginile noastre mari şi împodobite s-au întîlnit matematicieni lombarzi subtili şi poeţi napolitani, filozofi de mare

renume şi avocaţi studioşi şi solitari, bătrîni oameni de ştiinţă, precişi şi riguroşi, şi studenţi foarte tineri care-şi vedeau pentru prima dată numele tipărit. Au sporit abonaţii şi prieteniile; străini din depărtare ne-au citit şi ne-au încurajat; revistele din Italia şi din străinătate au scris despre noi, combătîndu-ne sau admirîndu-ne.

A fost într-adevăr vîrsta eroică şi fecundă a lui *Leonardo* şi a durat ceva mai mult de doi ani. Deveniserăm o forţă de care trebuia să se ţină seama; toţi ne urmăreau cu atenţie; fascicolele noastre, îndesate şi mustind de idei şi răsunînd de palmele trase, erau aşteptate cu nerăbdare de mulţi; la unii, stupoarea s-a schimbat în entuziasm, iar dispreţul, în ură făţişă; chiar şi femeile — mai ales fete pătimaşe — s-au îndreptat spre noi, fără a ne cunoaşte personal, cu o simpatie care friza iubirea.

Revista noastră a fost sîmburele şi organul unor mişcări filozofice; a fost punctul de plecare a mai multor iniţiative, colecţii, retipăriri; şi a reprezentat, chiar în ochii simplilor cititori de ziare ieftine, ceva organic şi bine precizat. Noi doi, fondatorii şi creatorii, nu mai eram singuri şi necunoscuţi. Am început să publicăm primele cărţi mici şi groase, de artă şi de filozofie, care trebuiau să lărgească şi să consolideze acţiunea noastră; eram solicitaţi să scriem la alte reviste; ne invitau ici şi colo pentru a ţine discursuri şi conferinţe.

Cele două nume ale noastre, mereu alăturate ca numele a doi fraţi, erau acum familiare noii

generaţii şi mulţi ni se adresau ca unor călăuze spirituale şi unor misionari ai unei credinţe libere în spiritul reînviat. Trăiam într-o continuă stare de excitaţie, de cercetare, de variată activitate: zi de zi descopeream noi suflete, citeam noi cărţi, făceam nesfîrşite corecturi, înfruntam polemici, răspundeam unor tovarăşi necunoscuţi şi întăream noi prietenii.

Acum viaţa noastră era plină, o viaţă de surprize, de pîndă, de creaţie, de formaţie, de ascensiune. Dar însăşi intensitatea şi norocul unei asemenea vieţi ne-a obosit. După doi ani de zile, Giuliano, singurul şi adevăratul meu tovarăş, m-a părăsit pentru alte legături, pentru alte ţări. Am continuat totuşi, de unul singur, şi alţii mi s-au alăturat, şi alte curente de gîndire circulau acum în revistă.

Dar noii tovarăşi, cei mai recenţi, nu aveau ardoarea şi dăruirea de sine a celor dintîi. Alte visuri, mai periculoase, mi-au asediat sufletul şi mi-au tulburat judecata. Am început să navighez pe mările întunecate ale magiei; am crezut că aflu în superstiţiile antice şi în ezoterismele cele mai extravagante primele trepte ale ascensiunii spre divinitate. Idealismul a devenit misticism, misticismul ocultism, iar ocultismul putea să se transforme de-a dreptul în teosofie, dacă nu m-aş fi oprit la timp.

Încetul cu încetul energia a scăzut; avîntul s-a potolit; simpatia celorlalţi a slăbit. În locul bogatei şi însufleţitei varietăţi de altă dată, coboram acum spre o învălmăşeală care nu mai era decît interesantă şi atîta tot. Chiar înfăţişarea

exterioară s-a schimbat. Revista a devenit mai mică, şi cu un caracter tot mai pronunţat de revistă ; clişeele au dispărut ; literatura s-a înscăunat din nou. Spiritul meu, prea de tot rătăcit în ambiţii nesăbuite faţă de care bruma de hîrtie tipărită părea ceva ridicul şi deşert, s-a înstrăinat de opera mea. Desbinări lăuntrice şi despărţiri de unii din afară au grăbit sfîrşitul. De cinci ani într-una mă revărsasem, blestemasem, visasem — în faţa altora, pentru alţii. Nu-mi mai era de-ajuns : oboseala era prea mare, şi în acelaşi timp ţelurile mi se păreau acum prea mărunte. Şi apoi mintea are şi ea nevoie de odihnă, de refacere, după atîţia ani, de înflorire şi rod. Simţeam nevoia unei noi reculegeri şi a unei noi singurătăţi.

Şi după cinci ani de eforturi, de lupte, de explorări şi de tentative nebuneşti, mi-am *ucis* de bunăvoie creaţia, odrasla mea, mai scumpă decît mine însumi. Era în toiul verii, în august ; ultimul număr apăru cu o tolbă de săgeţi ucigătoare şi cu coperta de culoare sîngerie, dar cu toate acestea era trist şi apăsător ca sicriul unui amant asasinat.

FUGA DE REALITATE

Prea multe amintiri, prea multe nostalgii ! La urma urmei, ce contează culoarea şi căldura trecutului, faptele şi evenimentele exterioare ? Sînt poezie, literatură, deşertăciune. Ceea ce interesează aici este istoria unui suflet, istoria sufletului meu, nu aceea a unui palat sau ziar. N-ar trebui să mă las pradă unor asemenea slăbiciuni, iar dacă nu mă ruşinez de ele pînă-ntr-atîta încît să le şterg chiar şi urmele, e pentru că şi acestea sînt simptome şi dovezi ale unui fond sufletesc patetic şi sentimentul pe care nu izbutesc să-l înăbuş nici în atitudinile mele cele mai dialectice. E cu putinţă oare ca eu să nu pot vedea ideea fără trupul şi fără umbra ei, şi să nu pot înţelege un sistem decît sub forma vieţii şi a experienţei sensibile, pasionale, cotidiene ? Cojile, scoarţele, hainele, măştile nu sînt — ştiu asta foarte bine, o ştiu şi eu — decît coji, scoarţe, haine şi măşti. Nu sînt nimic mai mult, mai substanţial, mai intim. Cojile cad, hainele se sfîşie, măştile se decolorează, şi ceea ce rămîne e ideea, scheletul interior şi indestructibil al adevărului. Tot ce-l îmbracă e neesenţial, variabil, trecător. Manifestările exterioare, în folosul altora, vehicolele acestor mesaje spirituale, cuvintele, cuvintele rostite, cuvintele scrise ; foile cu cuvinte tipărite ; foile cu figuri ; foile care apar într-una ; foile care se adună în volum pentru a forma opusculul, opera, nu sînt decît tentative, dibuiri, adieri, murmure : limbi în plină formare, abia la început, pe care puţini le pricep, pe care nimeni nu vrea să le studieze. Fiecare din noi care are într-adevăr o viaţă *a sa* — prin asta înţeleg viaţă personală, proprie, interioară, sensibilă, intelectuală, metafizică — e un Adam care trebuie să dea din

nou un nume tuturor lucrurilor, să-și construiască un vocabular al său, să întemeieze un limbaj. Cuvintele părinților în gura lui au altă savoare, un alt ton, un alt sunet, o altă semnificație. Va vorbi de lumină, iar mintea lui își va reprezenta întunericul, și de cîte ori va pronunța un cuvînt simplu, foarte simplu, comun, foarte banal — cuvîntul *om*, de exemplu — va avea în mintea sa omul *său* care, credeți-o, nu e de fapt nici omul de pe stradă, nici omul de la fereastră, nici omul lui Platon, nici omul lui Dumnezeu, ci omul *său* și nimeni altul ; idealul său, tipul său, visul său, mit și model al omului !

Și fiecare trebuie să ajungă la o reînțelegere a lui însuși, a eului său, după ce acesta a trecut și se află între morți pentru totdeauna, împreună cu toate eurile pe care le ucidea zilnic cu veninul lent al uitării ; iar cînd vrem să vorbim despre el, care nu mai există, trebuie să începem prin a reface dicționarul lui, gramatica lui, sintaxa lui mintală, și nu ajută la nimic să scormonim printre zdrențele care au fost o dată costumul lui de gală și să bolborosim din nou epigrafele pe care le-a aruncat el atunci pentru a fixa (adică a imobiliza : a omorî) intuițiile sale și fugarele sale izbînzi asupra eterului fugar. Corpul, materia nu ajung : noi căutăm spiritul, miezul. Iar dacă pictura nu e cu putință, ne mulțumim cu geometrie. Nu vreau să fac pe cîntărețul sentimental al propriului meu eu. Vreți anatomie ? Iată anatomia : jupuiți, tăiați, descărnați. Acesta e corpul meu, aceasta e carnea mea — dar suflarea care o însuflețea.

dar ideea care îi dădea formă unde sînt ? În colbul acesta de amintiri, în aceste boarfe rămase pe fundul saltarelor, în aceste hîrtii care au prins un mucegai de aproape zece ani ? Nu mai căutați : nu sînt aici. Numai eu pot să spun care a fost nodul central al gîndirii mele în vifornița aceea de scrieri, de steaguri în vînt, de atacuri și apărări, și de zgomotos apostolat. *Sturm und Drang*-ul a trecut (istorie, anecdotă pitorească) iar izvorul acelui tumult și al acelei furtuni se află în eul care rămîne, e în eul permanent, absolut, care are contact cu eternitatea și *trebuie* să participe la eternitate.

Acest nod central al gîndirii mele din acel timp era *fuga de realitate* — non-acceptarea, respingerea realității. Pesimismul radical nu mai era acuma punctul ultim și unic al concepției mele despre lume, și nu mă mai gîndeam să ofer ochilor holbați ai oamenilor propunerea unei otrăviri universale. Dar durerea cosmică, îndepărtată de mine sub forma ei teoretică, devenise o stare de spirit durabilă, rămăsese ca un sediment indestructibil în sîngele și sufletul meu. N-o mai formulam, dar fiecare noțiune a mea era pătrunsă de ea. „Nu se naște-n mine nici un gînd care să nu poarte sculptată-n el moartea", scria bătrînul Michelangelo, iar în mine nu se năștea nici o idee care să nu aibă gustul amar al disprețului. Se zice că tinerilor le e caracteristică seninătatea plină de speranțe. Nu e adevărat — sau cel puțin nu e adevărat pentru toți. Pentru că tînărul, înainte de a se apropia de viață ca să pună stăpînire pe ea, poartă

în sine, dacă sufletul lui nu este cu totul animalic, așteptări și năzuințe atît de mărețe și încrederi atît de puternice într-un sublim la îndemîna lui și într-o putere divină, încît realul așa cum e, viața așa cum se scurge nu pot fi pentru el decît palmele unor neîncetate dezmințiri. Aștepta paradisul, și se trezește în cele mai împuțite bolgii ale infernului ; credea că va întîlni frați cu mîinile întinse, și dă peste o haită de bestii lihnite care rînjesc și se reped asupra lui ; își închipuia că viața i se oferă ca o piatră aleasă sau ca o marmură fină pentru a-și sculpta în ea chipul propriu cu dalta dură a voinței, și în schimb ține în mîini o cocă de noroi și murdărie care nu se poate modela, iar modelată nu rezistă.

Prea mult idealism, spun înțelepții care s-au învățat cu bălegarul. Știm foarte bine : mulți tineri mor din cauza acestui „prea mult", și nu de gloanțe care le străpung pieptul. Dar, adevăr grăiesc vouă, nu există semn mai sigur al micimii de suflet decît să fii mulțumit de toate. Seninătatea e la locul ei abia spre sfîrșitul tinereții, după ce ți-ai împlinit ocolul în jurul și în inima lucrurilor, și te consolezi de nimicul fără de margini, gustînd clipa care nu se mai întoarce.

Așadar, pe vremea aceea, eu simțeam un puternic dezgust față de real. Nu aprobam, nu acceptam universul așa cum era. Atitudinea mea era disprețuitoare și mîndră, ca aceea a unui Capaneo țintuit într-un infern terestru. Și năzuiam să neg realul, să neg copiile realului, să desconsider regulile vieții reale, și să refac eu

însumi, în modul meu propriu, un alt real mai perfect.

Ce era, de fapt, acest spirit de furibundă anarhie și de sfruntată lipsă de respect față de oameni și dogme, dacă nu o reacție față de trecut, față de tot ce e fix, glorificat, disciplinat și regulat ? Ce era pasiunea mea pentru nebunesc și absurd, dacă nu greața de banal, de ordinar, de bunul-simț comun ? Și ce era disprețul pentru regulile etice și bunacreștere și fetișurile populare și metodele înțelepte și virtuțile burgheze, dacă nu oboseala în fața lucrului imuabil și blestemat, a tuturor recomandărilor, a tuturor legăturilor, a tuturor credințelor ?

Combăteam pozitivismul pentru că pozitiviștii pretindeau a nu fi altceva decît niște înregistratori supuși ai realității ; mă înflăcăram pentru idealism și-l împingeam la extrem pentru că a situa totul în spirit și a pune la îndoială chiar și existența corpului putea a ciudățenie și paradox. Din ură față de prezent mă ascundeam într-o văgăună împreună cu cîțiva morți de geniu ; din ură față de existență mă lăsam pradă visului ; din ură față de oameni căutam singurătatea naturii și prietenia tăcută a plantelor. Pe vremea aceea, cuvîntul meu preferat era : *eliberare.* Eliberare de lucrul acesta și de lucrul acela, de acum și de apoi, de aici și de dincolo : eliberare de toate.

Voiam să mă despoi și să despoi totul : să mă întorc la nuditatea perfectă, la înspăimîntătoarea libertate a unui ateu radical și universal. Iar cînd mi s-a părut că sînt gol și că durerile și gîn-

durile lumii nu mai sînt ale mele, am vrut să-mi reclădesc lumea mea. În două feluri : prin puterea spiritului şi prin evocarea fantasticului — cu ajutorul voinţei şi poeziei.

Faimosul pragmatism nu mă mai interesa ca regulă de cercetare, ca garanţie procedurală, ca reformă metodologică. Eu ţinteam mai departe. În mine se înfiripa atunci un vis de taumaturg : nevoia, dorinţa de purificare şi întărire a spiritului, pentru a-l face capabil să acţioneze asupra lucrurilor, fără instrumente şi în mod nemijlocit, şi astfel să ajungă la miracol şi la omnipotenţă. Prin mijlocirea „voinţei de a crede" tindeam spre „voinţa de a face" — spre posibilitatea de a face. Dacă voinţa ar putea să-şi extindă sfera sa de influenţă de la propriul corp la lucrurile înconjurătoare — şi să facă în aşa fel încît tot universul să fie corp al ei, ascultător în orice parte a lui al ordinelor pe care i le dă, aşa cum sînt ascultătoare acum aceste cîteva mănunchiuri de muşchi ! Mă prefăceam că plec de la un precept de logică (pragmatismul) dar sufletul meu, în ceea ce aveam mai tainic, era însetat şi dornic de divinitate.

Un instinct asemănător m-a condus spre artă. Nu puteam să sufăr literatura : tot ce e fals, elegant, simulat, aranjat şi decorativ în acest cuvînt mă scîrbea. Deşi iubeam peste măsură cîţiva poeţi morţi, aveam o antipatie de neînvins faţă de oamenii care îngrămădesc laolaltă poezie, nuvele şi romane — spre desfătarea altora şi pentru propria lor utilitate.

Filozofia mi se părea cu mult mai nobilă şi mai înaltă decît arta. Dar filozofia însăşi m-a condus din nou spre artă. Pentru a putea să-mi exprim cu mai multă pasiune şi în mod mai eficace anumite gînduri ale mele, am început să mă folosesc în mod abuziv de imagini ; am încercat forma mitului ; de la mit am ajuns la legende ; am început să născocesc discuţii şi viziuni şi încet-încet am vîrît acolo, ca interlocutori, tipuri create de poezie şi de tradiţie, care au purces repede să trăiască pe contul lor propriu, să vorbească un alt limbaj, să se amestece în alte aventuri. De la avîntul liricizant m-am trezit, aproape fără să-mi dau seama, la povestirea propriu-zisă, iar ideea care fusese pentru mine ţintă şi întreg — a devenit una din materiile prime supuse fanteziei. Trudnica frămîntare a gîndirii mele, amărăciunea deziluziilor mele, iureşul apostolatului meu se simţeau mai bine şi mai puternic exprimate în cadrul acestor creaţii poetice ambigue. Şi aşa s-a născut în jurul meu, fără să vreau, o întreagă lume fantastică, opusă celei reale, în care puteam să mă refugiez pentru a plînge şi a-mi aduce aminte, în care eram stăpîn şi rege atotputernic. În vremea aceea am cunoscut palidul Demon al zilelor noastre, am ascultat confesiunile gentilomului bolnav şi ale Reginei din Thule, am acceptat gemetele chinuitului Hamlet şi confidenţele lui Giovanni Buttadeo şi Giovanni Tenorio. Veneau din umbra irealului, dar mi se păreau mai vii decît viii care-şi tîrşîiau picioarele pe lîngă mine, şi numai cu ei îmi era dat să înţeleg şi

10 — Un om sfîrşit — c. 2753

să fiu înţeles, să iubesc şi să fiu iubit. Era o lume tulbure şi închisă în sine, în care umbra acoperea lumina, iar tragicul depăşea marginile obişnuitului ; o lume populată de tineri palizi şi fără iluzii, de oameni posedaţi şi obsedaţi de idei fixe şi de spaime noi ; o lume în care faptele erau rare, dar gîndurile furtunoase ; şi unde nu erau clare graniţele între verosimil şi imaginar, între viaţă şi moarte. Era o altă lume : era *lumea mea* — obscură şi teribilă, desigur, dar cel puţin nu era lumea *aceasta,* lumea tuturora.

Şi astfel, în timp ce aşteptam să supun şi să refac realul prin mijlocirea miracolelor unei voinţi sublimate, îmi cream un refugiu într-o realitate provizorie populată de spectrele docile ale viselor. Poezia e înălţare spre divinitate, iar munca artistică este deja obîrşie a creaţiei. Poet şi profet astăzi — Dumnezeu, poate, mîine !

FRAŢII MORŢI

Nu acceptam realitatea : nu există alte cuvinte mai precise pentru a exprima greaţa mea de lumea fizică, umană, raţională, care mă strivea şi nu lăsa destul aer şi spaţiu aripilor mele neliniştite. Şi totuşi nu sînt cele pe care le-aş dori ; nu spun, nu luminează totul. Eu nu voiam *această* realitate, pentru că voiam alta (mai pură, mai perfectă, mai angelică, mai divină), şi mă

străduiam neobosit ca multaşteptata lume spirituală şi armonioasă să se ivească odată, ca statuia pe care creierul a văzut-o şi a dorit-o, din blocul brut abia desprins din minte. Nu acceptam realul obişnuit, superficial, pentru că voiam un real mai bun, mai adevărat, mai adînc ; negam trecutul, negam prezentul, pentru a-mi îndrepta ochii, dorinţa, întregul suflet spre un viitor mai demn şi minunat.

Dar chiar spunînd acestea, n-am spus totul : există în mine un fel de remuşcare pe care n-o pot ocoli. Neg trecutul — dar oare nu în trecut se află marile spirite, fraţii îngropaţi şi totuşi vii şi prezenţi care m-au consolat în anii singurătăţii şi ai exodului ; care mi-au arătat căile eliberării ; mi-au dat gîndurile, imaginile şi cuvintele care reprezintă în modul cel mai fidel adevăratul meu eu ; care m-au făcut, mic sau mare, oricum oi fi, cel ce am fost şi cel ce sînt ? Oare nu sînt ei tovarăşii insomniilor mele, cei ce m-au întărit în răgazul dintre două bătălii, şi m-au însufleţit în toiul lor, umbrele încurajatoare ale celor mai frumoase zile ? Numai lor le datorez repulsia faţă de mediocri, aspiraţia spre perfecţiune, eroica nemulţumire, primele îndemnuri spre înălţimi, instrumentele de lucru şi armele de luptă, tăişul nimicitor şi ideea însăşi despre o lume celestă, despre o beatitudine neîmpovărată şi nemurdărită. Cum aş putea să-i neg, fără a mă nega pe mine însumi şi ce e mai bun în viaţa mea ?

Şi, de fapt, îi acceptam — dar ce spun ? — îi căutam chiar, cu o dragoste mai mare decît

aceea a fiului pentru părintele său iubitor, cu o duioşie mai mare decît a unui frate faţă de fratele său mai vîrstnic. Morţii aceştia şi aspiraţiile mele ; morţii aceştia, şi arborii mei ; morţii aceştia şi spiritul meu cercetător. Contradicţie ? De loc. Partea aceea a trecutului (oamenii, morţii, maeştrii şi aliaţii mei) era tocmai ceea ce mă făcea să dispreţuiesc tot restul, şi-mi dădea curaj şi povaţă cum să scap de el. Acceptam exact atît cît să-mi facă de neacceptat ceea ce rămîne. Îi iubeam pentru că mă incitau la ură ; îi căutam pentru că mă ajutau să evadez.

Dar ce nevoie am de astfel de scuze ? Dacă stau să mă gîndesc, acestea sînt pretextele postume ale unei simpatii spontane şi abia înmugurite. Eu mă simţeam bine cu ei, numai cu ei ; vedeam lumea prin ochii lor de vizionari ; gîndeam pe măsura sugestiilor date de ei ; îmi erau necesari ca pîinea, ca cerul, ca apa, ca toate lucrurile frumoase, pure, optime, care nu costă nimic şi fără de care nu se poate trăi. Într-un cuvînt, îi iubeam mai mult decît se poate iubi o femeie, pentru că în femeie găseşti un singur chip şi un singur suflet, în timp ce ei îmi dădeau zece suflete, o mie de suflete : un suflet pentru bucurie, şi unul pentru durere ; unul pentru depăşirea de sine, şi unul pentru sfinţenie. Îi iubeam nebuneşte, în neştire, peste măsură. N-am spus oare că am căutat întotdeauna măreţia ? că am vrut întotdeauna — mic, josnic şi nebun, cum oi fi fost — să fiu mare, să devin mare ? Numai împreună cu ei, cu geniile, cu cei mari puteam să regăsesc şi să simt elanul care mă ducea spre

înălţimi, deasupra turmei animalice din vale. Ei îmi dădeau *singura* mea hrană ; fiecărui instinct al meu îi dădeau îndreptăţire ; mă înviorau cînd eram pe punctul să amorţesc ; îmi surîdeau cu ochii lor morţi din portrete, cînd strîngeam între degetele mele uscate pana care alerga pe hîrtie urmărind, cu un scris lăbărţat, firul unei idei sau graiul unei fantasme.

Îi simţeam atît de apropiaţi, încît îi credeam cu totul ai mei, şi atît de vii în spirit, că nu-i priveam ca pe morţi, iar dacă-mi aduceam aminte că trupul lor e cenuşă şi pulbere, şi că vocile lor sînt mute pentru totdeauna, simţeam durerea de a-i fi pierdut prea devreme, de a nu-i fi cunoscut. Niciodată n-am urît moartea mai mult ca în asemenea clipe. Şi n-am iubit pe nici un om în carne şi oase, ca pe acele cadavre celebre, acoperite de lespezi şi secole. Şi cîteodată mi se părea că sînt alături de mine, în odaie, sau că-i întîlnesc pe drumurile cele mai plăcute, de-a lungul fluviilor năvalnice sau a zidurilor coşcovite, şi am încercat să le vorbesc, să le spun întreaga mea patimă de îndrăgostit singuratic. Dar ei mă priveau în tăcere şi dispăreau dacă mă apropiam.

Cărţile din care am aflat prima dată de iubirile, gîndurile şi necazurile lor, le văd parcă şi acum, în forma, culoarea şi desenul literelor, chiar şi petele şi îndoiturile paginilor, şi nu le voi uita niciodată. Sînt cu totul altceva decît fleacurile sentimentale ale iubirilor apuse! Sînt adevărate relicve, amintirile celei mai frumoase

vieţi pe care am trăit-o: cărţulii ieftine, prost tipărite şi pline de greşeli, colecţii uniforme la preţul de cîţiva gologani volumul, broşurile cumpărate de la anticari, toate pătate cu cerneală şi mîzgălite cu creionul, cu scoarţele rupte şi roase; tomuri masive legate în piele şi păstrate aparte ca nişte lucruri sfinte.

Mi-aduc aminte chiar şi locurile şi clipele în care m-am îmbătat de prezenţa lor, şi le-am simţit alături, şi ale mele, şi mi-au apărut în lumina cea mai puternică şi strălucitoare. În amintirea mea Dante e legat de dimineţile unei veri petrecute pe o răcoroasă bancă de piatră, pe o culme, alături de susurul molcom al unui izvor care cădea într-un jgheab de apă tulbure. Pe Shakespeare l-am citit prima dată într-o seară de iarnă, într-o odaie friguroasă şi jalnică, la lumina lumînării; pe Baudelaire l-am înţeles pe aleile cele mai tomnatice şi pustii din Cascine, cînd Arno îşi înroşea argintul pentru sărbătoarea amurgului; Shelley îmi aminteşte o potecă în mijlocul unor crînguri primăvăratice de salcîmi şi frasini, unde am rostit cu glas tare cele mai îndurerate blesteme ale lui Prometeu; Taine mă duce cu gîndul în sala uriaşă a bibliotecii, în lumina rece a unor mari ferestre colbuite peste care fulgerau, din cînd în cînd, zboruri de porumbei albi; m-am încleştat cu *Unicul* lui Stirner pe banca de cărămidă din piaţeta unei biserici, năpădită de iarbă şi miros de tămîie risipită, pe vîrful unei coline, la umbra aerată a unui tei rămuros; şi am declamat versete din *Zarathustra* îndărătul unui zid de pietre, improvizat de mine, ca să mă apăr de vînt, lîngă coliba unor păstori, pe culmile singuratice şi ierboase ale Pratomagnului.

Dar nu numai aceştia au fost tovarăşii veghilor retrase, ale colindărilor îngîndurate şi ale superbelor clipe de odihnă printre copaci şi sub bolta cerească. Nu vă uit pe nici unul dintre voi, iubiţi adevăraţi ai celor optsprezece, douăzeci şi douăzeci şi cinci de ani, şi unul cîte unul îmi treceţi pe dinainte, aducînd aminte inimii mele o dată, un loc, un vers, o idee. Cu voi toţi am o socoteală de încheiat: o datorie pe care o plătesc acum, din cînd în cînd, silindu-mă să transmit altora măcar o scînteie din spiritul meu pe care l-aţi nutrit şi înviat.

Vouă mai ales, poeţilor, vă datorez că m-aţi purtat, ca Satana, pe culmile munţilor, şi mi-aţi spus la ureche: Iată — toată această bogăţie, prospeţime şi frumuseţe poate fi a ta, numai să izbuteşti s-o vezi şi s-o înţelegi! Ţie, părinte Dante, îţi datorez dorul meu de paradisuri şi pornirea aprigă şi plebeiană a unor indignări generoase; ţie, frate al meu, Leopardi, voluptatea durerii neocolite, precum şi vederea limpede şi nemiloasă a ridiculelor infamii omeneşti; ţie, Shelley, inimă a inimilor, înecat ca un Zeu în marea mea, patetica însufleţire a naturii, rafinamentele somptuoase ale unei lumi aurite, şi mila faţă de titanii învinşi; ţie, fratern Baudelaire, gustul pervers şi de neuitat pentru blesteme şi pentru abisurile fără scăpare şi fără cer ale mizerabilei vieţi a cărnii, şi extactica transfi-

gurare a josniciei cotidiene ; ţie, Heine, rîsul strident al tristeţii care nu vrea să se lase surprinsă, şi stiletul înfipt cu voioşie în burta paiaţelor din felurite mitologii ; ţie, Walt Whitman al primei mele copilării, răsuflarea amplă a mării, a mulţimilor, a vieţii omeneşti, îmbrăţişarea înfiorată şi generoasă a oricărei fiinţe şi a oricărui popor ; ţie, Carducci din Maremma, izbucnirile de leu fără odihnă, şi plăcerea vîrtejelor vijelioase, a revoluţiilor pînă la capăt, dorinţa de a vedea Diane bătăioase şi măreţia Italiei. Dar oare pot să spun ce datorez lui Shakespeare, ce-i datorez lui Goethe ? Oare ei au fost numai poeţi, autori de drame, de tragedii şi de mistere ? Oare nu m-au purtat ei în lumi inedite, pe cele mai vaste scene, printre idei care au căpătat trup şi suflet, dispute de eroi, insule miraculoase şi fericite, şi oare nu de la ei am învăţat că viaţa e vis, şi că visul e realitate, şi că gîndurile cele mai grave, mai înfricoşătoare, cele mai fulgerătoare nu se găsesc în cărţile filozofilor ? N-am vorbit eu oare de nu ştiu cîte ori cu Hamlet, şi n-am pornit în căutarea vieţii adevărate împreună cu doctorul Faust ? N-au fost, şi unul şi celălalt, mădulare vii şi intime ale fiinţei mele ?

S-au întîlnit poate cu don Quijote şi cu Idiotul, şi uneori cu Julien Sorel şi cu Peer Gynt, şi adesea cu doctorul Teufelsdroeck, în tovărăşia lui Didimo Chierico şi Filippo Ottonieri. Ei sînt cei ce m-au făcut, cei ce mă susţin, cei ce mă îndrumă. De la Cervantes am luat sfînta nebunie a idealului şi dispreţul pentru sănătatea vulgară

a nenumăraţi Sancho ; de la Dostoievski sfînta nebunie a iubirii pentru cei nenorociţi şi vraja funestă a tragediilor lăuntrice ; de la Stendhal stoicismul omului care vede cu luciditate lucrurile acestei lumi, înclinaţia spre sfială în faţa tainei ; de la Ibsen respectul, căutarea şi apărarea propriei persoane ; de la Carlyle revelaţia spiritului sub simbolul şi haina care-l îmbracă, regăsirea afirmaţiei în negaţie ; de la cei doi fraţi ai mei italieni spiritul melancolic şi contemplativ care cu greu îşi stăpîneşte plînsul.

Dar de ce să nu-mi amintesc, înaintea altora, de Poe care m-a îndrumat spre labirintul spaimelor ; de Novalis care m-a cucerit cu misticismul puterii ? Şi filozofii ? Platon : efebi frumoşi, bătrîni subtili, mituri şi sofisme, banchete şi portice pe ţărmul mării. Berkeley : Hylas şi Philonous care distrug idei generale şi materie în ceaţa matutină a unui parc englezesc. Schopenhauer : descoperirea gîndirii şi a durerii, a voinţei şi a renunţării. Nietzsche : soare şi distrugere ; munţi albi, plini de nobleţe, şi dansul hohotitor al geniului eliberat. Stirner : anarhie dialectică, singurătate cumplită, evanghelia egoismului şi elocventa rebeliune extremistă a timidului. Dar mai presus de orice am iubit, dintre gînditori, pe distrugătorii trecutului, pe cunoscătorii fără prejudecată ai oamenilor, pe dezamăgiţii eroici şi liniştiţi ; pe cei ce zgîrie frescele idealismului pentru a lăsa să se vadă găurile tencuielii, şi îndepărtează vălul de argint pentru ca plumbul să fie plătit la adevărata lui valoare. Pe naţionaliştii riguroşi, pe cei lipsiţi

de idealuri, pe vameşii intelectuali ai umanităţii. În special pe francezi : înţeleapta şovăire a lui Montaigne ; vulcanica strălucire a lui Diderot ; schematismul limpid şi însufleţit al lui Taine, şi chiar scepticismul plin de brio al lui Voltaire, politeismul moral al lui Chamfort, şi cinismul naturalist al lui Remy de Gourmont.

Aceasta era lumea mea, adevărata mea patrie şi societate frăţească. În această cetate divină a sufletului, slujeau ca fundal munţii lui Leonardo, ca monumente, eroii lui Michelangelo, trişti chiar şi în victorie, iar ca tablouri, luminile şi tenebrele lui Rembrandt. Şi se auzeau, uneori, cadenţele solemne ale sonatelor lui Bach, şi timpii cei mai pasionaţi ai lui Beethoven, şi motivele eroice din corurile lui Wagner. Numai între aceste gînduri, imagini şi sunete simţeam că lumea e vrednică de mine.

MĂRUNŢII CARE TRĂIESC

Dar mai puternic decît iubirea pentru marii dispăruţi era în mine dispreţul pentru mărunţii care trăiesc. Pentru toţi la un loc : pentru cei pe care-i cunoşteam, şi pentru cei pe care nu-i văzusem niciodată ; pentru cei ce mă defăimau, şi pentru cei ce mă aclamau ; pentru cei ce-mi ieşeau înainte, şi pentru cei ce fugeau de mine.

Nu socoteam pe nimeni — afară de vreo trei-patru tovarăşi de uri şi aventuri — asemeni mie. Niciunul nu mi se părea demn de a mă judeca şi nici măcar de a-mi sta alături. Credeam foarte serios că sînt singurul spirit fără prejudecăţi şi fără îngustime de vederi, fără falsităţi, neghiobii sau ticăloşii ; singurul în stare să gonească înşelăciunea şi să-i doboare pe uzurpatori, să alunge din Walhalla pe toţi vechii zei şi pe idioţii moderni ; să despoaie orice lucru, orice idee de vălurile mincinoase ale obişnuinţei şi ale convenţionalismului, să elibereze umanitatea de toate servituţile mintale ruşinoase care o îngreuiază. Voiam să eliberez (adică, după părerea mea, să ajut) chiar şi pe cei pe care-i dispreţuiam, şi îi dispreţuiam tocmai pentru că nu erau liberi, şi tocmai pentru că erau demni de dispreţuit voiam să-i eliberez. Voiam să-i ridic pînă la înălţimea mea, nu să mă cobor eu pînă la ei. Pentru a-i face din nou oameni, le dovedeam că sînt animale ; pentru a le arăta iubirea mea, îi loveam. Dacă mă aplecam, o făceam numai pentru a-i biciui şi a mă distra. Voiam să-i fac demni de mine, de tipul meu ideal de umanitate absolut liberă, numai spirit, descătuşată de orice credinţă. Ca un magistru sălbatic ce eram, nu încercam să-i fascinez cu muzici şi cu dulcegării, ci voiam să-i trezesc, să-i zgudui, să-i stîrnesc. Pe vre-

mea aceea, aş fi putut să iau ca *motto* al vieţii mele versul lui Petrarca :

Io venni sol per isvegliare altrui. [1]

Dar nu voiam să-i trezesc cu binişorul şi mîngîindu-i : ci scuturîndu-i, luîndu-i de piept, izbindu-i de zid, pentru ca din ura şi ruşinea acelei deşteptări grosolane să ţîşnească o undă de energie, o mişcare mînioasă, plină de bărbăţie. Mă purtam cu oamenii ca îmblînzitorii cu fiarele pe jumătate îndobitocite şi adormite în cuşti. Îi împungeam, îi ardeam cu fierul roşu, îi biciuiam : îi împungeam cu cele mai cumplite sarcasme pe care eram în stare să le găsesc ; îi ardeam cu cuvinte aspre şi usturătoare, şi cu învinuiri cumplit de sincere ; îi biciuiam arătîndu-le cît de laşi sînt în viaţă, cît de umili în dorinţele lor, cît de primitivi în idei, cît de ignoranţi în toate, absolut incapabili de a înţeleze miezul lucrurilor şi de a judeca drept.

Nici unul nu scăpa de vijelioasele mele atacuri. Dacă nu erau discuţii, le stîrneam anume pentru a crea dileme şi a lovi în dreapta şi în stînga ; dacă discuţia era deja pornită, o întorceam şi o deviam în aşa fel, încît să rămîn singur împotriva tuturor celorlalţi, pentru a le arunca în faţă silogisme şi ocări ; dacă se ivea vreun timid, îl sileam să vorbească pentru a-l prinde la strîmtoare şi a-l face de rîs ; dacă mă întîlneam cu vreun palavragiu îndrăzneţ, simţeam o plăcere de

[1] Venit-am doar ca să-i trezesc pe ceilalţi.

nedescris să-i ratez aroganţa şi să-l reduc la tăcere.

Dacă era vorba să i se spună cuiva, pe faţă, vreun adevăr, neplăcut, eu eram primul şi singurul gata să i-l spun fără sfială şi fără ocoluri ; dacă observam un defect, o lipsă, o slăbiciune, nu ezitam să fac din aceasta un cap de acuzaţie şi un motiv de atac ; cînd trebuia să fie înlăturat vreun plicticos, vreun pedant, vreun pisălog sau vreun imbecil, prietenii mi se adresau mie, şi rar se întîmpla ca acela să nu dispară pentru totdeauna, zăpăcit şi ruşinat. Era de-ajuns să ştiu care era patima ascunsă a cuiva, pentru ca să vorbesc tocmai despre ea, acuzîndu-l fără cruţare *coram populo ;* şi abia ghiceam punctul vulnerabil şi supărător al unei conştiinţe, că mă şi repezeam să vorbesc despre el şi să lovesc unde doare. Dintr-o frază nevinovată, spusă pe negîndite, eram în stare să trag o serie de consecinţe nebănuite, aprecieri implicite, afirmaţii ascunse, şi pisam şi insistam asupra acestora, pînă ce nenorocitul cerea iertare sau îşi lua tălpăşiţa. N-aveam nevoie de multe cuvinte pentru a reconstrui psihologia unui om, iar după ce-o reconstruiam i-o puneam sub ochi, ca să se vadă în ea ca-ntr-o oglindă, să roşească şi să se ruşineze.

Mă foloseam de orice, în această luptă de guerilă cotidiană dusă împotriva tuturora : citatul erudit, ideea nouă, un nume de mare autoritate necunoscut, argumentul *ad hominem,* descompunerea dialectică, analiza cuvîntului, contradicţia prinsă din zbor, anecdota, vorba de duh, spiritul,

batjocura, privirea compătimitoare, surîsul ironic, rînjetul, hohotul de rîs, insulta! Pentru a face ca idioţii netrebnici să simtă pe propria lor piele superioritatea minţii mele şi a doctrinei mele, orice unealtă şi orice gest era bun. Iar dacă victimele nu veneau ele la mine, mă duceam eu să le scot din bîrlog, şi căutam mereu să cunosc alţi oameni, ca să am de unde alege pe cei cu suflet de nimic.

Astfel, în scurt timp, mi-am creat faima de om teribil şi nepăsător, care-mi plăcea; eram privit ca un nebun şi bădăran, ca un apostol al adevărului, ca un derbedeu ce trebuie ocolit, şi ca un erou al sincerităţii. Mulţi — cei mai laşi — s-au îndepărtat de mine ca de un ciumat; alţii, mai demni, m-au căutat, au rezistat şi mi-au dobîndit prietenia. Căci acest fel al meu de a mă purta nu era numai o descărcare necesară a instinctelor mele haiduceşti şi războinice, şi o urmare firească a nemărginitei mele mîndrii, ci şi o metodă de a încerca oamenii, o sită pentru a-i cerne pe cei mai buni şi mai puternici. Cel ce se supăra din cauza cuvintelor mele pleca, şi asta era exact ceea ce doream. Alţii mă urau, dar şi asta o doream, căci întotdeauna am simţit mai mare nevoie de duşmani, decît de prieteni. Unii mă stimau mai mult; erau atraşi chiar de violenţa mea; îndurau de bunăvoie atacurile şi ocările, pentru că simţeau că de multe ori spuneam adevărul, şi că adevărul, spus în felul acesta crud, putea să fie mai folositor pentru sufletele altora decît pentru interesele mele. Mi-am cîştigat cîţiva prieteni tocmai pentru că

i-am ciomăgit şi le-am aruncat vorbe grele. Aceştia puţini, mai pătrunzători decît ceilalţi, şi-au dat seama de iubirea care se ascundea sub dispreţul meu, şi ghiceau că sub armura mea înfricoşătoare de asaltant se afla un biet poet sentimental, mai capabil de prietenie decît mulţi tineri binecrescuţi.

Cu atît mai mult cu cît atitudinea mea faţă de ceilalţi nu era întotdeauna aceea a unui ucigaş sau a unei aspide. De pildă, îmi plăcea mult să tulbur conştiinţele cu întrebări neaşteptate, serioase, fundamentale — cu una din acele întrebări pe care nimeni nu le pune niciodată, şi care par absurde şi inutile, întrebări pe care nimeni nu cutează să şi le pună măcar lui însuşi, dar care aşează sub semnul îndoielii ideile cele mai acceptate de toată lumea, valorile şi viaţa însăşi. Voiam să-i silesc pe ceilalţi să gîndească, să reflecteze, să se examineze pe ei înşişi, propriul lor suflet, viitorul lor, idealurile lor; voiam să împing pe fiecare în adîncul lui însuşi, acolo unde nimeni nu coboară de bunăvoie; şi să-l pun pe fiecare faţă în faţă cu sine însuşi, pentru a se căi, pentru a apuca pe un alt drum, pentru a grăbi pasul, pentru a nu uita — cît mai e încă vreme. Mulţi mi-au datorat mie trezirea conştiinţei lor, criza de descurajare care i-a făcut din nou oameni şi i-a adus pe calea cea bună, cu puteri înnoite. În mijlocul acestor fiinţe veşnic adormite şi leneşe care sînt oamenii, e chiar necesar ca cineva să aibă curajul de a arunca strigătul sentinelei, de a suna deşteptarea mai devreme decît la ora obişnuită, de a şterge cu o

cîrpă fardul ce năclăiește chipurile, pentru ca fiecare să-și vadă cu spaimă urîțenia și bătrînețea. Cine nu are puterea de a se privi în față, n-are decît să se sulemenească din nou și să-și recite rolul de om cinstit chiar dacă e o canalie, și să se creadă geniu, deși e un prost. Nu-mi pasă: eu mi-am făcut datoria!

Urîți-mă cît vreți, blestemați-mă și fugiți din calea mea. Oamenii nu se vindecă cu leacuri băbești și cu homeopatie. E nevoie de o cură radicală și nemiloasă. Trebuie să tai unde e de tăiat, să arzi unde e puroi, să-l scoți din cuibul călduț al obișnuinței pe cel ce nu cunoaște furia proaspătă a vîntului și sănătosul îngheț al zăpezilor decît dindărătul geamurilor casei sale. Iar dacă aerul vă taie răsuflarea și vă înăbușă, cu atît mai rău pentru voi și cu atît mai bine pentru ciocli.

Mie nu-mi pare rău c-am fost prea sincer și prea certăreț. Nu știu să ajut decît chinuind, nu pot să iubesc decît disprețuind.

EU ȘI IUBIREA

Vîrsta de douăzeci de ani a trecut; tinerețea se revarsă în toată vigoarea ei; a început o viață mai autentică, în contact cu umanitatea concretă, care nu-și este suficientă sieși, ba chiar dă semne c-ar vrea să se reverse, să se dăru-

iască celorlalți, tuturora, dar despre iubire nici un cuvînt. Cum se poate?

Doar la vîrsta aceasta este primăvara clasică a idilelor romantice care face să îmbobocească și să se deschidă inimile cele mai îndărătnice; e vara păgînă a tuturor simțurilor, herculeanul iulie al voluptății neînfrînte, în care fiecare privire e o dorință de plăcere, și toate mîinile caută un trup frumos pe care să-l mîngîie, iar sărutările sînt fierbinți, ca de febră, pe buzele care nu știu, nu vor și nu pot să se dezlipească. În scurtul an al vieții, acesta e anotimpul iubirii. E timpul cînd femeia — cu cosițele lungi și fusta scurtă a verișoarei, sau cu pudra de orez pe o față, vai, de treizecișicinci de ani — intră în viața bărbatului și-i împlîntă primele și cele mai statornice amintiri în carne și în suflet. De acum înainte el nu mai e singur și nu mai e în întregime al său: femeia, fecioară sau tîrfă, începe să pună stăpînire pe el și să-l transforme.

Acum ar fi momentul pentru mărturisirea simțămintelor sfioase, a pasiunilor sentimentale, a patimilor furibunde. Atunci de ce nu se spune nimic despre iubire?

Nu, doamnă — (bănuiesc că numai doamnelor le poate trece prin gînd o asemenea întrebare) — ei bine, nu.

Nu vă faceți nici o speranță. Aici nu se vorbește de iubire, și nici nu se va vorbi de loc. Dacă ați început să citiți această viață a unui om cu dorința indiscretă de a da peste vreo femeie, aruncați cartea și nu vă mai gîndiți la ea. Nu

11 — Un om sfîrșit — c. 2753

voi scrie despre iubire, şi n-am să înfăţişez nici un fel de femei.

Dacă acesta e un roman, va fi un roman fără iubire. Dacă aceasta e o istorie, va fi istorie fără femei. Poate o fi plicticoasă, ciuntită, neverosimilă; cum vei voi dumneata, preasensibilă doamnă, dar va fi întocmai aşa, şi aşa trebuie să fie, aşa vreau eu să fie — eu care sînt stăpîn pe viaţa mea, pe sufletul meu, pe opera mea.

Nu pentru că iubirea, scumpă doamnă, n-ar fi făcut parte din viaţa mea: din contra. Şi cînd zic iubire, o înţeleg în toate sensurile: platonică şi animalică, spirituală şi trupească, sentimentală şi senzuală.

În viaţa mea au existat femei: nu spun că multe, să ne înţelegem, pentru că n-am fost, nici nu puteam să fiu un Tenorio, dar au fost femei, şi erau femei adevărate, femei în carne şi oase, asemeni celor admirate în marile romane şi dorite în viaţă.

Erau domnişoare entuziaste şi prea înflăcărate, erau, pur şi simplu, fete sănătoase şi fără nici o umbră de literatură; erau, vai mie, doamne inteligente, culte, pasionate şi fără prejudecăţi; erau, şi nu mă ruşinez s-o spun, prostituate cinice şi melancolice care-şi făceau meseria mai cinstit decît multe altele. Şi unele din aceste femei erau frumoase, iar altele erau numai graţioase, numai simpatice sau numai interesante. Şi le-am iubit pe toate, una după alta, cu sufletul şi cu trupul, sau numai cu sufletul, sau numai cu trupul, şi am făcut în faţa lor pe nevinovatul şi pe îndrăzneţul, pe duiosul şi pe gelosul, pe generosul şi pe josnicul, cum fac toţi bărbaţii cu toate femeile. Şi eu mi-am făcut declaraţiile de dragoste cu vocea tremurătoare, strîngînd mîinile lor mici, încercînd să sărut înainte de vreme gura al cărei *da* languros abia îl aşteptam; şi eu am întîrziat pe sub ferestre, în dimineţi cu soare tînăr şi-n seri mîncate de lepră, aşteptînd un semn făcut cu mîna, mişcarea unei perdele, ivirea unei lumini sau a unei batiste; şi eu am scris sute de scrisori lirice, implorînd cu disperare sau preamărind, încheiate cu veşnica şi deşarta vorbă a amanţilor: *pentru totdeauna al tău;* şi am strîns la piept alte piepturi; şi am sărutat nu numai o gură, şi am făcut să se închidă mulţi ochi cu mîngîierile mele; şi orice stradă dosnică îmi aminteşte un nume, o floare, un cuvînt — un nume pe care acum nu-l mai rostesc; o floare care zace uscată şi presată într-o carte pusă deoparte, un cuvînt pe care aş vrea să-l uit...

Da, scumpa mea doamnă. Şi eu am fost îndrăgostit! şi cîteva femei au fost — presupun — îndrăgostite de mine. Şi le-am făcut să se bucure sau să sufere, ca şi alţi bărbaţi, şi am cunoscut şi eu febra dorinţei, chinurile îndoielii, neliniştea nesiguranţei, tristeţea aşteptării, martiriul geloziei şi divina inconştienţă a îmbrăţişării violente, cînd cele două suflete vor parcă să se smulgă din trupurile încleştate pentru a se contopi într-unul singur.

Dacă nu vreau să vorbesc despre iubire nu-nseamnă că n-am încercat-o în fel şi chip. Şi eu am suflet, gingaşă doamnă, şi o inimă păti-

mașă, și n-am fost întotdeauna nesimțitor, și nu m-am născut impotent, nici nu m-am demasculinizat.

Încă de copil, am încercat tulburările iubirilor caste ; mare, mi-am pierdut, ca toți ceilalți, virginitatea ; am trecut prin iubiri ilicite, și am sfîrșit (și eu !) în sînul bucuriilor legitime ale sfintei căsătorii. Iar dumneata ai putea să-mi spui, cu oarecare dreptate : „Atunci, ce-ți mai lipsește ?“

Dac-ai ști, doamna mea, ce mi-a lipsit ! Mi-a lipsit doar atît : femeia ideală ; femeia care într-adevăr pune stăpînire pe sufletul tău și ți-l transformă.

Mi-a lipsit, într-un cuvînt, femeia care să-și poată afla locul în istoria spirituală a unui spirit, în romanul cerebral al unei minți. „Eternul feminin ne poartă spre înălțimi“. O fi ; nu am chef acum să mă cert cu Wolfgang Goethe. Dar, în ce mă privește, trebuie să mărturisesc că eternul feminin nu m-a purtat nici spre înălțimi, nici spre abisuri, nici în sus, nici în jos — niciodată.

Femeia nu mi-a apărut nici ca Beatrice care te ia de mînă și te trezește din somnul material pentru a te conduce sus, spre minunile cerești, și nici ca o Circe care-i preface pe oamenii născuți pentru virtute și cunoaștere în porci grohăitori, în grădini pline de umbră și jir.

Femeile nu m-au corupt, dar nici nu m-au purificat. Au stat la o parte, ca niște musafiri plăcuți sau obositori în clipe de răgaz ; încercări de mîngîiere în momente de indispoziție, mijlocitoare dorite de bucurie sau suferință ; tovarășe scumpe și afectuoase ale bietei mele existențe ; interludii de voluptate sau furie în viața mea aspră de muncitor nemulțumit ; admiratoare lipsite de măsură și nedrepte ale operei mele, dar nicidecum — dacă e să fiu grosolan de sincer — călăuze sau inspiratoare.

Mi-au luat, mi-au cerut — iar eu le-am dat cîte ceva din viața mea, din tinerețea mea, din timpul meu, din iluziile mele, din gîndurile mele — dar de la ele nu m-am ales niciodată cu nimic. Istoria lăuntrică a sufletului meu n-a fost nici îmbogățită, nici transformată datorită prezenței lor.

Nu mă plîng de asta : din contra. Am dat pentru că eram în stare să dau, și mi-a rămas destul — cea mai mare parte — pentru mine. Iar lor nu le-am cerut nimic pentru spiritul meu — și nici n-aveau ce să-mi dea. Știu bine că, prin esența ei și în mod necesar, femeia e un parazit, o speculantă, o hoață. Am acceptat-o așa cum e, și am luat-o așa cum e făcută, m-am lăsat furat și mi-am plătit la timp tributul.

Făcînd socoteala bucuriilor și a durerilor, sîntem egali ; dacă m-am bucurat, am făcut-o să se bucure ; dacă am făcut-o să sufere, am suferit și eu. Peste asta, nu cer nimic, și ceea ce s-a dat e bun dat. Dar din ce știu, văd și-mi aduc aminte, mie nu mi-au dat niciodată nimic, absolut nimic, nici o idee, nici un pic de curaj, și cu atît mai puțin vreun îndemn către divinele înălțimi spre care a aspirat întotdeauna sufletul meu.

Poate că asemenea lucruri nu se cer femeilor ? Se poate : şi eu sînt de părerea asta. Dar atunci am tot dreptul să nu vorbesc despre aceasta aici, scriind numai despre sufletul unui bărbat, nu despre bărbat în totalitatea lui.

Sau poate vina a fost a mea, că n-am ştiut s-o găsesc şi să o înţeleg pe Beatrice care putea să mă înalţe spre ceruri ? E posibil, chiar foarte posibil, şi dacă ar fi adevărat, m-aş căi mai rău decît pentru toate păcatele mele, căci într-adevăr o asemenea ființă care sublimează oameni sublimi prin însăşi menirea lor trebuie să fie o minune extraordinară.

Dar, în sfîrşit, fie că n-am întîlnit-o, fie că n-am înţeles-o, ea nu s-a pogorît să mă zeifice, iar eu nu pot să vorbesc despre ea.

Iată deci explicate în cîteva cuvinte, scumpă şi nerăbdătoare doamnă, motivele datorită cărora trec aici sub tăcere un subiect care vă interesează atît de mult. Înţeleg, desigur, că motivele acestei tăceri sînt mai jignitoare decît tăcerea însăşi ; dar ce-aş mai putea să fac ?

Dacă aş şti să mă prefac sau să spun minciuni, aş fi putut să trec peste această chestiune, sau v-aş fi putut satisface presărînd pe ici, pe colo, amintiri amoroase în această pură poveste de evenimente lăuntrice. Dar în zadar aş încerca : n-aş reuşi. Şi nu pot să scriu ceea ce nu sînt, nici să născocesc ceea ce n-a fost.

Cu toate acestea, nu vreau să mă supăr pentru totdeauna cu dumneata — şi cu toate femeile care ar vrea întîmplător să-mi dea ascultare. De aceea aş vrea să dau acum un exemplu — un mic, un neînsemnat exemplu — despre ceea ce ar putea să fie pentru mine o amintire sentimentală. E vorba de o amintire destul de îndepărtată ! : de *cea dintîi* amintire de dragoste din viaţa mea.

O seară îndepărtată de august ! Coboram împreună de pe deal, după una din obişnuitele mese la iarbă verde, cu toate rubedeniile. Reuşisem să rămîn mai la urmă cu *ea*, cu fetiţa cea mai mică, cea mai nebăgată în seamă, cea mai tristă, cea mai asemănătoare cu mine.

La ora aceea, luna albă dădea o lumină de vis, puţintel teatrală, prafului alb de pe drum, caselor albe, măslinilor alburii dindărătul zidurilor acoperite proaspăt cu tencuială albă.

Încercam să umblu numai pe la umbră, iar cînd eram pe punctul să ieşim la lumină mîna mea, care ezita de mult, o căuta pe a ei şi o lăsa repede, ca şi cînd ar fi înfăptuit ceva obscen.

Inima mea bătea prea tare pentru vîrsta aceea, iar cîntecul stăruitor şi patetic al greierilor risipiţi pe cîmp aproape mă înduioşa. Îmi imaginam căpşoarele lor negre cu antenele abia ieşind afară din crăpăturile pămîntului, în iarba înrourată a nopţii, şi mi se părea că glasul lor egal e o cerere zadarnic repetată de iubire şi fericire.

Şi eu aveam nevoie, încă de pe atunci, de puţină fericire. În seara aceea avusesem curajul, în sfîrşit, să-i spun *ei* ce gîndeam de luni de zile : taina nopţilor mele agitate se dezghioca încet-încet în fraze scurte şi întretăiate, sub al-

beața de neuitat a lunii de august. Ea mă asculta cu fața albă și liniștită sub borul mare al pălăriei de paie. Mă asculta ca un vis, și de fiecare dată zicea *da,* mereu *da,* fără să adauge alt cuvînt.

Emoționat, eu dădeam culoare amănuntelor unei himere filistine : „Cînd vom fi mari — o să ne căsătorim, eu și cu ea. Aveam să stăm într-o căsuță mică ; numai a noastră, la țară, dar aproape de oraș. Să avem și o grădină de zarzavat, apoi o grădiniță cu multe flori, și la mijloc un bazin cu pești roșii, și trandafiri galbeni printre zăbrelele grilajului. O să ne aranjăm un salon frumos, cu un ceas de perete, cu pendulul lui frumos de alamă, și o masă rotundă acoperită cu o față roșie înflorată, și portretele părinților în rame negre cu vinișoare de aur. Aveam să ținem o grămadă de animale : o pisică mare, albă, cu panglică albastră ; porumbei pe acoperiș ; trei-patru găini pentru ouă ; un canar și un pițigoi în colivie, ca să-i ascultăm cum cîntă ; un cîine mare de pază și, poate, o maimuțică mică, ca aceea pe care păsărarul o ține în ușa prăvăliei... Și o să stăm împreună toată ziua, distrîndu-ne, iubindu-ne..."

Ea continua să spună da, mereu da. Pentru ea totul era firesc, simplu, ușor. Nu i se părea de loc uimitor că o să stăm împreună toată viața noi doi — tocmai noi doi !

Eu vedeam viața noastră viitoare ca o cucerire anevoioasă, ca un ideal îndepărtat, un efort îndelung, un lucru serios. Ea nu. Parcă ar fi fost vorba de o glumă, de o jucărie — un joc

nou, născocit de mine : jocul de-a căsătoria, jocul de-a viața. Era, ce-i drept, cam îngîndurată, dar chipul ei palid de fetiță nealintată era calm și liniștit. Nu mă înțelegea. Și cînd te gîndești că visul meu era cumplit de meschin, copilăresc și burghez ! Iar eu, nu știu de ce, am rămas mai trist decît dacă ar fi zis nu. Și nu i-am mai spus nici un cuvînt.

Aceasta a fost prima mea întîlnire cu sufletul femeii. Celelalte au fost cu totul diferite — și totuși...

Și acum nu voi mai vorbi de iubire în această povestire — nici măcar o singură dată. Dumneata, scumpă doamnă, poți să închizi cartea și s-o arunci. Și să mă disprețuiești profund — cu conștiința împăcată.

S O L E N N E

EU ÎNTREB : CINE E CEL CE-A
TRECUT ÎNAINTE ?
PENTRU CĂ EU VREAU SĂ TREC ŞI MAI ÎNAINTE !

WALT WHITMAN

MISIUNEA

După ce am cucerit, printr-o activitate capricioasă şi îndrăzneaţă de trei-patru ani, ceea ce pentru unii sau alţii (pentru mulţi) ar fi putut să pară atingerea ţelului sau victoria — să ai un nume, să fii citit, discutat, urmat, — am simţit mai adînc decît înainte, un gol în mine însumi care m-a ruşinat.

Cum adică? Asta e totul? Acesta e oare scopul ultim al zilelor şi nopţilor mele de trudă, concluzia eforturilor mele tentaculare spre o lumină mai puţin pămînteană, rezultatul unic şi definitiv al unei întregi tinereţi, al tuturor înflăcărărilor şi furiilor unei tinereţi concentrate şi comprimate ani de zile, izbucnind apoi dintr-odată ca un foc al bucuriei pe un vîrf de munte? Numai atîta? Nimic altceva decît asta? Să-ţi vezi numele tipărit, cuvintele tale repetate de alţii, chipul tău reprodus, ideile tale cele mai scumpe tipărite, cele mai tainice mărturisiri şi cele mai nepotrivite entuziasme expuse comentariilor „oricui"? Şi pe urmă? Să fii înconjurat de cîteva maimuţe care-ţi imită gesturile, de cîţiva papagali care-ţi repetă bolborosind frazele, să-ţi vezi cărţile cu numele tău pe copertă, articolele care poartă dedesubt iscălitura ta, să auzi că cineva vorbeşte de tine şi că nu te înţelege, sau te dispreţuieşte, sau te invidiază, şi că nu ştie nici măcar să te bîrfească. Să devii autor, un autor cunoscut, poate stimat; căutat

de directorii de ziare, dorit de editori, urmărit de eseiştii şi recenzenţii de meserie, tradus în alte limbi, candidat la celebritatea onestă a vîrstei de patruzeci de ani.

Dar pe urmă ? Începusem să dobîndesc toate acestea, şi simţeam că nu-mi sînt de-ajuns, că nu mi-ar fi de-ajuns niciodată. Ce-mi păsa mie că sînt sau că devin un filozof „strălucit", un scriitor „bine cunoscut în lumea literelor", un fabricant şi un negustor mai mult sau mai puţin norocos de cuvinte şi gînduri ? Unde aveam să sfîrşesc ? Nu era greu de ştiut. Chiar îmbătîndu-mă de toată nebunia îngăduită celor mediocri, nu putea fi decît atît : să fiu tipărit de Treves, să predau la universitate, să fac parte dintr-o academie, să obţin (căzătură bătrînă şi ajunsă în mintea pruncilor) premiul Nobel...

Dar nu, nimic din toate acestea ! Simţeam că sînt născut pentru cu totul altceva, că urmăresc alte ţeluri. Nu era ambiţie, nici vanitate, ci orgoliu, orgoliu în sens bun, orgoliu diabolic, orgoliu divin. Voiam să fiu într-adevăr mare, epic, nemăsurat, voiam să fac ceva măreţ, nemaiauzit, care să schimbe faţa lumii şi inima oamenilor.

Dacă nu, mai bine nimic. Mai bine să putrezesc în trîndăvia cretină a unei subprefecturi, sau să mă îndobitocesc în muncă fizică, sau — de preferat tuturora — să-mi înec visele amăgite şi greutatea trupului în apele galbene ale Arnului.

Nevoie străveche şi neîntreruptă de a fi şef, călăuză, centru : dar deosebit de primejdioasă în acea epocă de ascensiuni şi dorinţe însufleţite.

Mărturisesc : nu mă sinchiseam prea mult de motive, ci doream ca toate privirile să se întoarcă — cel puţin o clipă ! — spre mine, şi toate gurile să repete numele meu !

Întemeietor de şcoală, iniţiator al unei noi secte, profet al unei noi religii, descoperitor de teorii sau de maşini uluitoare, şef al unui nou partid, mîntuitor de suflete, autor al unei cărţi în sute de ediţii, maestru al unui cenaclu : orice, dar să fiu primul, cel mai celebru, cel mai mare într-un anumit domeniu.

Să fiu unul din cei ce dau nume unei idei, unei mulţimi de oameni, care revelă un nou adevăr, neprevăzut, bizar ; unul din cei pe care toţi trebuie să-i cunoască şi să-i judece ; cărora li se cuvine un capitol, un paragraf în istorii, care au domeniul lor propriu, cîmpul lor aparte, steagul lor recunoscut.

Nu mă sinchiseam de motive, nu mă interesa cum — dar nu voiam să rămîn pe dinafară, în rîndul al doilea sau al treilea, printre persoanele care nu sînt decît interesante, curioase, culte şi inteligente. Chiar şi cu preţul unei prostii, chiar cu preţul unei nebunii — dar să fiu eu inventatorul acestei prostii, eroul acestei nebunii.

La început m-am îndreptat spre acţiunea care pare, în ochii celor mai puţin profunzi, activitatea prin excelenţă ; spre politică. Socialismul mergea încă de atunci spre declin, dar era totuşi cea mai amplă mişcare de mase din ţara mea în vremea aceea, iar eu, omul negaţiilor şi al contracurentelor, m-am opus socialismului.

Și am fost socialist — un socialist pe dos : am acceptat lupta de clasă. Dar să fie luptă adevărată, război în toată puterea cuvîntului, nu agresiune a unui înfometat devenit îndrăzneț (poporul) împotriva unui stăpîn fricos și împăciuitor. Luptă de clasă : adică apărare a clasei care a acționat și a învins împotriva clasei care vrea s-o facă să abdice înainte de vreme. Apărare burgheză : puțină milă ; politică de fier ; — și toate ideile legate de asta : expansionism (adică, naționalism — armată și marină !). Am fost redactor-șef al primului ziar naționalist italian : am ținut un discurs pentru a indica programul noului partid național. M-am încăierat săptămînă de săptămînă cu poporaniștii, m-am băgat în polemici, am vîrît colții în celebritățile demagogice ; am combătut ideologiile revoluționare ; am vrut să redau curaj și demnitate celor care erau gata să cedeze. Se urmărea ca Italia să devină din nou mare, chiar și pe calea cuceririlor. Gîndurile se îndreptau spre Africa, se cereau cuirasate, și se căuta reaprinderea neînsemnatului spirit imperialist care mai putea să rămînă încă viu în Italia, după înfrîngerile din Abisinia.

Dar în ce mă privește de la imperialismul colonial și militar am trecut repede la un naționalism spiritual. Italia mi se părea o țară lipsită de viață, fără un ideal unitar, fără un scop comun. Cu totul amorțită, cu totul adormită. Fiecare pentru sine, și vreo bandă de escroci pentru mulți. M-am întrebat care putea să fie, în

acei ani, rostul, misiunea Italiei în lume. Și n-am putut să răspund. Atunci am început, cu o impetuozitate mazziniană *Campania pentru redeșteptarea forțată*. Sunete slabe de trompetă (articole, opuscule, scrisori) într-o lume zgomotoasă și distrată. Voiam ca țara mea să înfăptuiască ceva propriu, să reprezinte un fel al său de a fi între celelalte popoare. Voiam ca, lăsînd la o parte retorica renașterilor trecute, italienii să-și propună un mare țel comun, un scop într-adevăr național. După 1860 nu mai exista un sentiment, o gîndire unică italiană. Era timpul să o pornim din nou la drum. O națiune care nu are o conștiință de sine mesianică e sortită pieirii.

Care putea fi însă această misiune națională ? Eu însumi nu eram cu totul sigur. Strigam și-i chemam pe ceilalți, iar apoi începeam să-i întreb chiar pe cei ce alergaseră la chemările mele. Ziceam : pregătirea domniei spirituale a lucrurilor. În Italia, spiritul fusese întotdeauna privilegiat : din această țară trebuia să înceapă domnia definitivă a spiritului.

Dar putea oare aceasta să constituie o legătură națională ? M-am convins foarte repede că nu. Problema domniei absolute a voinței depășea cel mai fantastic patriotism. Trebuia să te îndrepți către toți oamenii și să muncești pentru toți. Nu mai era vorba de interesele fizice ale unei bucăți de pămînt, ci de interesele spirituale ale întregii omeniri.

Credeam cu toată tăria sufletului meu că am o misiune în lume, o misiune a mea, o mare

12 — Un om sfîrșit — c. 2753

misiune. Zi de zi mi se părea că sînt chemat să realizez ceea ce nu realizau alţii, că sînt chemat să transform din temelie oameni şi lucruri, să abat cursul paşnic al istoriei.

De către cine eram chemat? Nu ştiam, nu ştiu. Nu credeam în Dumnezeu, şi totuşi mă simţeam uneori ca un Crist care trebuia să se angajeze, cu orice preţ, într-o altă mîntuire; nu credeam în Providenţă, dar mă vedeam în viitor ca un Mesia şi un salvator al oamenilor. Auzeam în mine voci care-mi vorbeau: erau voci subterane care păreau că urcă dintr-o altă emisferă, de pe un alt tărîm. Îmi imaginam că această viaţă a noastră e deja *o altă viaţă*, şi că pămîntul este deja cer, pentru ceilalţi care sufereau în adîncuri (încă nu morţi acolo jos, încă nenăscuţi aici sus) şi gîndeam că ei mă cheamă să-i salvez, să-i ridic pînă la mine şi să-i fac părtaşi la bucuriile noastre mai divine, la adevărurile noastre mai temeinice. Cîteodată, starea mea de suflet se asemăna cu aceea a unui Dumnezeu care aude o mulţime de oameni în suferinţă rugîndu-se la picioarele sale, implorînd fericire şi libertate, moarte şi mîntuire. Şi mă emoţionam, cum nu mi se întîmplase niciodată, citindu-i pe Marcu, Luca, Matei şi Ioan, iar o dată am început să plîng în timp ce citeam povestea simplă şi seacă a vieţii lui Mazzini.

Eram împins în mod misterios să fac ceva pentru oameni — pentru toţi. Mi se părea că promisesem, şi că acum sosise ceasul ce nu mai putea fi amînat al împlinirii făgăduinţei.

Mă formasem pe mine însumi: trebuia să-i formez pe ceilalţi. Distrusesem: trebuia să reconstruiesc. Dispreţuisem realitatea: trebuia s-o transform şi s-o purific. Urîsem oamenii: trebuia să-i iubesc, sacrificîndu-mă pentru ei, făcîndu-i asemeni lui Dumnezeu.

Altminteri: pentru ce m-am mai născut? În ce scop am negat cu atîta cruzime trecutul? Ori să refaci totul, să reîncepi totul, să sublimezi totul printr-un efort uriaş de iubire şi voinţă, încît să faci realitatea locuibilă chiar şi pentru cei mai delicaţi şi mai mari, ori să renunţi la totul — de la bucuriile instinctuale ale vegetării pînă la satisfacţiile unei semicelebrităţi europene şi americane. Regăseam din nou, chiar şi în planul acţiunii, primejdioasa dilemă a copilăriei: ori totul, ori nimic.

Numai faptul de a şti nu-mi era de ajuns: voiam să acţionez. Nu mă mulţumea pe deplin faptul de a scrie: voiam să-mi înscriu voinţa în lucruri şi-n oameni. Voiam să ies din contemplaţia fără sfîrşit; din harţa de vorbe şi de concepte moarte, din focurile de artificii ale ideologiilor efemere, ale scăpărărilor paradoxale şi ale moriştilor fantastice. Mă săturasem să tot văd, să comentez şi să judec ceea ce fac alţii, să critic numai şi să distrug. Lumea pur cerebrală, verbală şi livrescă în care mă agitam mi se arăta seacă şi fără speranţă. Trebuia să ies din ea înfăptuind ceva mai vast, mai fecund, mai concret.

Dar nu ca să mă scufund în viaţa elementară şi animalică a tuturora, în treburile obiş-

nuite, în întîmplările ordinare, într-o activitate care e doar repetare şi într-o luptă care e doar luptă pentru pîinea de fiecare zi, pentru un aşternut, pentru bani, pentru femei sau pentru autoritate. Voiam să acţionez, dar nu să acţionez omeneşte — ca ceilalţi, ca toţi. Trebuia făcut cu totul altceva, şi nimănui nu-i dădea prin gînd aşa ceva. Să trăieşti, desigur, dar nu viaţă uzată şi întotdeauna aceeaşi ; să acţionezi, desigur, dar nu pentru vechile scopuri. Trecerea mea pe pămînt trebuia să lase o urmă mai adîncă decît a unei revoluţii sau a unui cataclism. Într-un cuvînt, *voiam să înceapă cu mine, mulţumită mie, o nouă epocă a istoriei umanităţii*. Să inaugurez o nouă eră, o perioadă absolut distinctă, un al treilea imperiu. În primele timpuri, omul fusese bestie curată, fiară vegetativă. După aceea, s-a ridicat la umanitate : şi-a făurit unelte, a pus stăpînire pe forţa animalelor, a vîntului şi a focului ; a deosebit încetul cu încetul gîndirea de nevoile conservării de sine ; s-a luminat şi s-a sublimat în artă. Dar viaţa lui era încă total împovărată de reminiscenţe animalice ; barbaria persista în el sub hainele de *gentleman* şi sub cuceririle vieţii mecanice ; scopurile ultime şi comune ale vieţii erau încă cele ale înaintaşilor tîlhari : să mănînce bine, să se bucure de femeile cele mai frumoase, să poruncească celor mai slabi, să fure de la alţii cît se poate mai mult. Bucuriile supreme şi cu adevărat supraanimalice ale gîndirii pentru gîndire, ale gîndirii pure şi dezinteresate, ale contemplaţiei şi ale creaţiei artistice

erau cunoscute de puţini oameni, iar aceştia le cunoşteau numai în puţine momente ale vieţii. Umanitatea se găsea, aşadar, la mijloc, între fiară şi erou, între Caliban şi Ariel, între bestial şi divin. Trebuia smulsă din această ambiguitate, din această contaminare. Trebuia ucis, tăiat şi extirpat tot ce mai era subuman în om, pentru a-l face supraomenesc, nu om pur şi simplu. Să-l apropii de Dumnezeu, să faci din el o divinitate, infinit vie în spirit şi pentru spirit.

Care e partea cea mai înaltă, cea din urmă, cea mai nobilă, cea mai pură din om ? Sufletul. Ca să acţionezi asupra omului în sensul de a-l înălţa, trebuie să acţionezi asupra sufletului. Numai în direcţia spirituală e cu putinţă să speri într-o schimbare radicală de drum, într-o răsturnare totală a fiinţelor şi valorilor. Partea cea mai elevată a omului e singura călăuză spre înălţime. Principiul viitoarei vieţi divine a omului se află, în germene, în viaţa lui prezentă. Contemplaţia filozofului, extazul misticului, creaţia poetului, tot ceea ce ne îndepărtează de umilitoarele necesităţi ale conservării corporale, de greţoasa vîltoare a intereselor pămîntene — se află în spirit. Iar spiritul e ductil, e maleabil, e perfectibil. Ascunde în sine promisiuni indefinite şi surprize nesperate ; anunţă că posedă germenele unor alte facultăţi şi primul impuls spre uimitoare desvoltări. Dacă în viaţa omului va apărea ceva nou şi măreţ, va apărea din spirit ; dacă vrem să perfecţionăm omul, trebuie să facem desăvîrşit spiritul său. Toate valorile se află în el, şi toate determinările vieţii exterioare

și ale acțiunilor sale. Dacă spiritul s-ar schimba, s-ar schimba dintr-odată toată viața. Dacă și-ar propune țeluri diferite, dacă ar distruge în sine însuși anumite preferințe și ar căpăta altele, existența omenirii ar fi întoarsă pe dos și înnoită. Toate chestiunile — naționale, sociale, morale — sînt, în fond, chestiuni sufletești, chestiuni spirituale. Schimbîndu-se lăuntricul, se schimbă exteriorul ; reînnoind sufletul, se reînnoiește lumea.

Iar lumea trebuia neapărat înnoită. Viața oamenilor — înceată, greoaie, adormită, vulgară, fizică, infernală — mă îngrețoșa din ce în ce mai mult. Voiam ca și ceilalți să simtă această greață și să găsească puterea de a scăpa de ea, de a reduce și a nega viața corpului, viața tradițională, viața barbară și sălbatică, prost mascată (și devenind și mai îngrozitoare) cu fier, cărbune și electricitate.

Era indispensabilă o ultimă ascensiune. Trebuia, în sfîrșit, să înceapă o nouă epocă a istoriei universale. La început, omul a fost numai carne, apoi carne și spirit împreună, acum trebuia să devină cu totul spirit, numai spirit. După vîrsta animalică și vîrsta umană — vîrsta eroică, angelică și divină. După epoca forței — epoca inteligenței eliberate, a voinței domnitoare, a minții stăpînă pe orice forță.

Să călăuzesc oamenii spre acest imperiu, să anunț noua vîrstă a omenirii, să realizez această epocă : iată datoria pe care mi-am impus-o de bunăvoie. Misiunea mea era dublă : să-i fac pe oameni să se scîrbească și să se îndepărteze de viața prezentă, și să pregătesc, făcînd-o vizibilă, viața superioară și supraumană pe care o presimțeam și o întrevedeam în încordare exasperată a celor mai mari dorințe ale mele.

Dar — cum ? Și apoi, eram oare vrednic de a mă apuca de o asemenea faptă ? Și aș fi reușit ? Oare eu însumi eram atît de pătruns și de stăpînit de suflet, încît să am dreptul de a deștepta sufletele altora și de a impune celorlalți o existență mai puțin învăluită în urîțenie și rău ?

Și chiar dacă sufletul meu ar fi fost curat, virtuos și fără nici o slăbiciune, oare aș fi avut mintea destul de luminată și viguroasă pentru a inspira altora, cu pricepere, voința evadării necesare din cotidianul inconștient și pentru a duce la bun sfîrșit înălțarea a o sută de popoare spre sfera divinului ?

Pentru a-mi începe misiunea, trebuie să fiu eu însumi sigur de mine, să mă curăț și să cresc în propriii mei ochi — să ating perfecțiunea morală și sublimitatea intelectuală : să devin un sfînt și un geniu !

DESĂVÎRȘITUL

Dar cum ? Nici unul, chiar nici unul dintre voi n-are îndrăzneala să vină în casa mea, în fața mea, și să-mi vorbească limpede, să-mi spună fără cruțare și fără lingușire ce fel de om

sînt ? Nici unul nu vrea să-mi spună făţiş, ca un prieten adevărat, ce anume am făcut rău, ce n-am făcut şi ar fi trebuit să fac, defectele mele, viciile mele, păcatele mele ? Toţi sînteţi ipocriţi şi laşi, ca doamnele respectabile de cincizeci de ani ? Vă e frică poate că nu vorbesc serios ? Vă temeţi că o să vă iau în nume de rău ceea ce-mi veţi spune, şi că în loc să vă îmbrăţişez şi să vă sărut, o să vă sparg capul sau o să vă dau pe uşă afară ?

Apropiaţi-vă fără teamă. N-aţi mai privit niciodată în faţă un om cinstit care spune adevărul ? Vă chem şi vă strig din tot sufletul, din tot sufletul meu nenorocit ! Am nevoie să ştiu ce anume am făcut rău, ca să mă căiesc şi să ispăşesc — am nevoie să-mi cunosc pe toate părţile defectele, pentru a le smulge, a le arde, a scăpa de ele odată pentru totdeauna. Încă n-aţi înţeles ce anume mă tulbură şi mă roade zi şi noapte ?

Vreau să-mi făuresc un suflet mare — vreau să devin un om mare, un om pur, nobil, *desăvîrşit.* Ştiu că n-am de trăit decît o singură dată, şi de aceea vreau să trăiesc bine. Viaţa noastră, a tuturora, mă dezgustă. Vreau ori să fiu mare, ori să mă omor. Pentru un om ca mine nu există altă alegere. Am nevoie să fiu deasupra voastră, pentru ca să vă ridic mai sus. Dar, pentru a deveni mare, trebuie să refaci, să chinuieşti, să purifici şi să dai măreţie acestui suflet care ne-a fost dat sau împrumutat pentru răstimpul scurt, de cîtiva ani, al trecerii sau exilului nostru pe pămînt. Pentru a-ţi face sufletul mare trebuie

să-i cunoşti toate micimile, pentru a-l face pur, trebuie să-i vezi toate murdăriile, pentru a-l face curajos, să-i îndepărtezi toate laşităţile.

Credeţi că nu m-am analizat destul de mult pe mine însumi ? Vă imaginaţi că n-am stat la pîndă pentru a zări toate pornirile, licăririle, ungherele, ascunzişurile, freamătele şi zvîcnirile cele mai tainice ale sufletului meu ?

Şi totuşi — n-aveţi decît să vă miraţi cît vreţi şi să mă socotiţi mincinos ! — n-am găsit *nimic,* înţelegeţi, n-am găsit *nimic* care să-mi facă scîrbă sau ruşine. Nu am fost în stare ani de-a rîndul să-mi descopăr un singur defect adevărat, un viciu evident — nu mi s-a întîmplat niciodată să mă opresc cînd eram pe punctul de a săvîrşi ceva şi să spun : Asta e o mîrşăvie ! Nu mi s-a întîmplat nici măcar o singură dată să simt în mine murmurul părerii de rău pentru vreo faptă neîmplinită sau contrară legilor oamenilor sau celor divine.

Dar spuneţi-mi cel puţin o dată adevărul ; în numele mamelor voastre, spuneţi-mi dacă e cu putinţă să se mai afle pe pămînt un om atît de curat. Oare sînt un sfînt fără de păcate, singurul virtuos, sufletul fără de pată, omul desăvîrşit ? Nu vă gîndiţi la aşa ceva nici măcar o clipă : e imposibil, lucrul cel mai imposibil din toate. Fără îndoială, şi eu sînt rău, murdar, mincinos, slab, prefăcut şi fără inimă ! Fără îndoială, şi eu păcătuiesc de şaptezeci şi şapte de ori pe zi, şi am suflet negru şi duhnitor ca o cloacă. Dacă n-ar fi aşa, n-aş mai fi om. Dacă n-ar fi aşa, de ce aş simţi mereu cum fierbe în

mine dorința de a deveni mare, de a avea un suflet mare, un suflet frumos ?

Nu, prieteni, zadarnic mă ispitiți cu vorbe dulci la ureche. Nu vă cred și n-am să vă cred niciodată. Poate că eu sînt curat și desăvîrșit pentru voi, pentru această morală dubioasă de zdrențăroși și de trădători, de insolenți blazați și de porci cu mască. Dar în ochii mei nu sînt curat și mare ; nici în fața ta, ideal suprem al vieții mele, nu sînt așa cum ar trebui să fiu pentru a putea să mă apropii de moarte fără să roșesc.

Adevărul e că nimeni nu se poate cunoaște pe sine însuși, nimeni nu poate vedea, pentru a judeca cu asprime și totală necruțare, ceea ce simte, gîndește și face. Vicleanul amor propriu, mult preaiscusita vanitate, speculantul interes, temătoarea rușine, obraznica mîndrie sînt mereu gata să ascundă, să învăluie, să acopere, să scuze și să justifice. Din cauza aceasta, fără-ndoială, nu-mi dau seama de putreziciunea pe care-o port în mine, și cred că sînt lebăda unei perfecțiuni absurde.

Înțelegeți acum ce mare nevoie am de voi, de ce nu mă pot lipsi de severitatea voastră. Ceilalți văd răul întreg care se află într-un om ; răutatea firească a omului stă cu ochii iscoditori și cu mintea ageră la pîndă. Nimic nu scapă afurisitei ei atenții. Ce nu vede, ghicește ; ce nu poate să ghicească, întrezărește. Nu de azi, de ieri, oamenii văd mai curînd bîrna din ochiul aproapelui.

Nu faceți pe nevinovații. Aici nu mai încap subterfugii sau complimente. Voi vedeți, desigur, tot ce e în mine, vă scîrbiți și poate vă îngroziți. Dar de ce nu se găsește unul care să-mi vorbească ? Măcar unul, *unul singur*, care să vină să-mi spună totul ? Vă asigur încă o dată că eu nu sînt ca ceilalți. Puțin îmi pasă de laude, urăsc lingușirea, nu pot să sufăr vorbele ocolite.

Poate vă e teamă ? Dar vă jur că primul care-mi va atrage atenția asupra unui defect al meu va deveni salvatorul meu, prietenul cel mai scump, adevăratul meu frate.

Poate sufletul meu e prea înspăimîntător, și vă lipsește puterea de a spune tare întreaga lui ticăloșie ? Faceți-vă curaj și vorbiți. Vă voi răsplăti pe cît îmi va fi cu putință. Vă voi da tot ceea ce posed ; mă voi duce să fur, ca să vă fac daruri ; mă voi tîrî în genunchi în casa voastră, ca să vă slujesc și să vă ador.

Nu sînteți în stare să descoperiți răul ? Dar atunci înseamnă că sînteți orbi și tîmpiți, pentru că — dacă răul există — voi, cei din afară, trebuie să-l vedeți de la prima aruncătură de ochi. Ascuțiți-vă privirea, faceți-vă mai răutăcioși, urmăriți-mă pe furiș, întrebați-mă pe nepregătite ! Faceți ce știți, dar denunțați-mă și acuzați-mă fără milă. Viața și moartea mea, măreția și josnicia mea se află în mîinile voastre.

Ce tot șoptiți acolo-ntre voi ? Știu, știu că nu știți să faceți altceva decît să-i vorbiți pe oameni de rău, pe ascuns, să-i bîrfiți în șoaptă, să-i învinuiți cînd nu sînt de față. Dar cu mine asemenea infamie nu merge. Ieșiți la lumina

soarelui, vorbiți cu voce tare! Mie nu mi-e rușine, eu nu dau bir cu fugiții. Vreau să fiu învinuit și defăimat, pentru ca să mă pot înălța unde știu eu.

Dar poate că... — iertați-mă dacă vă jignesc — dar poate că nu vreți să-mi desvăluiți viciile și păcatele anume ca să nu-mi pot purifica sufletul, anume ca să nu pot atinge desăvîrșirea pe care o aștept?

Vă rog pe voi toți, oameni, prieteni și dușmani, fie-vă milă de un om sărman înfometat de mărire! Nu-i refuzați amărăciunea învinuirii și asprimea osîndei. Vorbiți fără șovăială, osîndiți fără cruțare. Nu vă opriți, dacă mă veți vedea plîngînd; nu vă emoționați, dacă mă veți vedea alb ca varul. Mă voi omorî, dacă nu-mi veți arăta cît sînt de păcătos și de vinovat, dacă nu-mi spuneți pe loc în ce măsură sînt vrednic de dispreț și nenorocit. Vă rog în genunchi, oameni din toată lumea! Aveți măcar o singură dată curajul de a spune adevărul în față!

DEȘTEPTĂCIUNEA

Oamenii ăștia din jurul meu îmi spun toți că sînt deștept, și cred — sărmanii de ei! — că-mi fac o mare onoare și o mare plăcere cu asta. E cîte unul care susține chiar că sînt foarte deștept, că sînt grozav de deștept, iar asta o susțin cei ce cred că mă iubesc mai mult și că-mi sînt mai apropiați.

Oameni buni, vă mulțumesc și mă plec în fața voastră, Dumnezeu să vă răsplătească! Voi faceți și spuneți tot ce vă este în putință să faceți și să spuneți, ba chiar reușiți să vă învingeți amorul propriu firesc și să treceți peste bădărănia mea obraznică.

Dar nu e chiar nici unul între voi care să-și dea seama cît de tare mă jigniți și mă amărîți cu deșteptăciunea asta?

La naiba cu deșteptăciunea voastră! Ce-o mai fi și asta? Oare credeți cu adevărat că eu mă pot mulțumi să fiu un om deștept, un băiat care tot promite pînă cînd moare, un tovarăș plin de duh care știe să devină interesant pentru ceilalți? La urma urmei, drept cine mă luați? Am eu oare fața spălăcită și surîzătoare a unui om care se mulțumește cu ceea ce are toată lumea, și care e fericit că se bat ideile la gura lui și că are o sută de lire în pungă? N-ați băgat de seamă, gaițe cobitoare, că deșteptăciunea e marfa cea mai obișnuită din bîlciurile omenești? Și îndeosebi în Italia! Ia spuneți-mi, dacă puteți, cine naiba nu e deștept într-o țară atît de fericită, binecuvîntată de zei? Dacă sînteți în stare să-mi aduceți măcar unul, vă plătesc greutatea lui în argint. Deșteptăciunea — tîmpiți ce sînteți! — umblă pe toate străzile, te dă afară din orice casă, gîlgîie în fiecare carte, plutește pe buzele tuturora, dă năvală pînă și din pivniți.

„Ce băiat deştept! Păcat că nu vrea să facă nimic."

„Ăla e un tîlhar, un escroc, dar ce deşteptăciune!"

„Spune nişte prostii cît el de mari: de acord. Dar nu poţi nega că e de o deşteptăciune grozavă."

Acestea sînt vorbele care se aud în fiecare zi, în Italia, pe toate străzile, în toate casele, şi în toate localurile unde se întîlnesc aşa-zişii intelectuali.

Cel ce ştie să aştearnă pe hîrtie o poezioară sau un cîntecel cu o cadenţă plăcută şi nişte rime pasabile e deştept. E deştept cel ce ştie să picteze în acuarelă floricele care par adevărate; e deştept cel ce zdrăngăne cu graţie la pian în faţa unui Beethoven de ghips; e deştept cel ce ştie să descrie cu eleganţă grozăviile unui cutremur de pămînt, sînt deştepţi chiar şi sculptorii în castane, şi diletanţii în organizarea viitorului, care se bucură de inteligenţa altora, prefăcînd laolaltă în fum ideile şi trabucurile.

Vă întreb încă o dată: cine nu e deştept la noi? Chiar şi cei care nu sînt nimic, sînt deştepţi: chiar şi politicienii, chiar şi ziariştii...

Să ne înţelegem o dată pentru totdeauna: cine îmi spune că sînt deştept mă jigneşte. Cine îmi spune că sînt un om deştept mă îndurerează.

Nu neg deşteptăciunea voastră şi-o arunc o dată cu ziarele la latrină. Să ne înţelegem: pentru mine deşteptăciunea nu este altceva decît gradul cel mai înalt al mediocrităţii. Deşteptăciunea e acea formă superioară de inteligenţă pe care o pot înţelege, aprecia şi iubi toţi. Deşteptăciunea e un amestec plăcut de facilitate, curiozitate, spirit, locuri comune înzorzonate şi filistinism puţin cherchelit, care place doamnelor, profesorilor, avocaţilor, oamenilor de lume, ilustrelor persoane culte, într-un cuvînt tuturor celor ce se află la jumătatea drumului, între cer şi pămînt, între paradis şi infern, deopotrivă de îndepărtaţi de animalitatea josnică şi de marele geniu.

(Ia te uită ce-mi trece prin minte! *Ingegno*, în toscană, nu înseamnă numai deşteptăciune binecuvîntată şi mai mult decît mediocră, ci şi crestăturile sau şanţul de fier săpat pe lama cheilor şi care serveşte la descuiat. Aceste două sensuri nu sînt apropiate numai în dicţionar. Deşteptăciunea e ceea ce deschide. Cu deşteptăciunea intri peste tot, înţelegi aproape totul şi placi multora. E paşaportul vieţii. E şperaclul universal al uşilor şi al posturilor în care îţi poţi face o situaţie. Unul e deştept că face lucruri frumoase, altul e deştept pentru că lasă să se înţeleagă că lucrurile sale urîte sînt frumoase. Sînt două feluri diferite de a fi deştept, dar profitabile amîndouă.)

Treaba lor. N-au decît să cîştige, n-au decît să se bucure, să se distreze şi să distreze toţi aceşti oameni deştepţi. Eu nu fac parte dintre ei, şi nici nu vreau asta în nici un fel.

N-am încotro: orice-aş face, mie-mi plac întotdeauna extremele. În materie de fiinţe vii,

nu-mi plac decît animalele și vegetalele desăvîrșite, decît aceia care-și îndeplinesc în mod cinstit treaba lor, fără să priceapă altceva, fără să se vînture de ici-colo, pălăvrăgind și urmărindu-și ambițiile — sau geniul adevărat, sufletul măreț, eroul uriaș și solitar ca un munte în noapte.

Ori un țăran, ori Dante — ceilalți, cu toții, laoparte ; jos cu oamenii deștepți, cu oamenii spirituali, cu oamenii abili și cu intelectualii odioși ! Ce sînteți voi, ăștialalți în fața unui țăranoi murdar care îmblătește grîul ca să vă dea mîncare, sau în fața unui poet care-și stoarce din suflet cuvintele ce cutremură și dau de gîndit la mii de generații ? Ce produceți voi ? Vorbe și iar vorbe, mistificări și neghiobii !

Pentru mine, alegerea e făcută. N-aș putea să fiu, chiar dacă aș vrea, un arbore sau un salahor ; dar vreau, vreau cu disperare să devin într-adevăr un om mare — hai să spunem chiar cuvîntul care sperie : un geniu ! Iar dacă mă voi prăbuși la jumătate de drum fără a ajunge ceea ce vreau și sper, îmi voi accepta bucuros trista soartă, și voi plînge în sinea mea, dar nu mă voi curvărăsi cu cei pe care i-am disprețuit, și voi muri singur, într-un colțișor de lume, ca viteazul lup al lui de Vigny.

Nu mă voi căi de nimic : sînt sigur că voi cunoaște asemenea bucurii — chiar dacă nu par — că voi cunoaște asemenea bucurii simțindu-mi sufletul purificat și aspirînd spre ceva absurd și majestuos ; că nu voi simți nici bolovanii de pe drum, nici rîsetele celui ce-și cultivă grădinița de zarzavat crezînd că-i lumea întreagă.

Iar ție — curajosul meu eu — să nu-ți pară rău dacă vei părea uneori stupid și ignorant. Geniul nu face spirite, nu scoate pe gură panglici de idei grațioase ca niște pișcoți, nu se ține la curent cu ultimele numere de reviste și cu cărțile care se vînd. Nu, nu.

Geniul e copilăros și nebun, și e geniu pentru că are curajul de a fi copilăros și nebun, și nu se poate împiedica uneori de a da impresia că e ignorant și idiot, că se minunează de toate și că înșiră fraze fără tîlc.

Dar numai geniului — o tu, eu al meu ! — îi sînt hărăzite minunatele ceasuri cînd pare că Dumnezeu vorbește prin gura lui, cînd totul e lumină, totul se deschide, totul e limpede și armonios ca apa unui fluviu frumos — ceasuri în care sufletul devine foc ca focul, aer ca aerul, iubire ca iubirea — ceasuri în care, datorită unei misterioase nebunii, totul e cu putință și totul e sacru, și nu mai poți să spui care e lumea și care e sufletul tău.

Nu simțiți ce palid și searbăd joc e deșteptăciunea voastră în fața unor asemenea momente ? Pentru un asemenea ceas, pentru unul singur, aș da toată deșteptăciunea mea, toată deșteptăciunea voastră, toată deșteptăciunea tuturor din toată lumea, iar după aceea, poate, o să mi se pară că l-am furat.

DIES IRAE

Chemări disperate în gol. Adresate celorlalţi, dar spuse mie însumi. Eforturi, rigori, remuşcări. Intenţii sublime înghesuite apoi într-un articol de patru coloane. Ardori de puritate, uitate brusc în braţele albe ale unei femei. Goană spre sublim, rîvnă de ceruri, dragoste pentru aventura periculoasă, pentru *marea tentativă* (saltul omului spre o altă viaţă, cu totul diferită, mai înaltă ; răsturnarea zeilor ; făgăduinţa şarpelui în sfîrşit împlinită ; înviere fără sîngele scurs din mîinile albe care au binecuvîntat) ; vis taumaturgic ameţitor, de neînvins — şi mărunta şi sfînta viaţă cotidiană : într-o odaie mică, într-un oraş mic, printre oameni foarte mici.

Şi totuşi am luptat. Am luptat vitejeşte, aprig, cu inima plină de speranţe, cu mintea încordată în voinţă. Mă dăruisem cu toată fiinţa mea. Să fiu aşa ; să fac *acel lucru* — ori să dispar. Mă zbăteam împotriva ispitelor unei mediocrităţi necesare ; încercam să creez în jurul meu o singurătate nemiloasă a spiritului, dacă nu a trupului ; luptam cu mine însumi ; mă pedepseam ; mă obişnuiam cu suferinţe, în vederea unor încercări apropiate şi cumplite. Simţeam nevoia să mă adun tot în mine, în intimitatea mea, în adîncul meu, într-o tăcere care să-mi permită să mă ascult numai pe mine însumi — şi nimic altceva. Eu trebuia să fiu primul om al noii umanităţi : eu trebuia să dau exemplul cel dintîi al unei vieţi cu totul interioare, cu totul independente, de trup, de materie, de animalitate. Îmi dădeam seama că încă nu eram spiritul fără pată sau slăbiciune, predestinat să însoţească oamenii în marea trecere dincolo de viaţa prezentă. Dar nu de asta mă speriam. Entuziasmul născut de absurditatea însăşi a întreprinderii, înflăcărarea care făcea să mi se pară jalnice toate scopurile măreţe ale oamenilor, certitudinea nebunească a unui triumf îndepărtat ; orgoliul colosal de a mă simţi instrumentul unei misiuni atît de neobişnuite şi atît de minunate în închipuire ; nevoia absolută de a mă rupe de această realitate, de această lume, de această viaţă omenească — mă orbeau zi de zi în goana mea în întîmpinarea celei mai funeste treziri din viaţa unui muritor. Mi se părea că străbat pămîntul, ca un uriaş nevăzut care ar fi pus un picior pe culmea unui munte şi celălalt pe o altă culme, şi ar fi trecut peste mările verzi şi solitare ca peste o băltoacă, şi ar fi atins cu fruntea stelele cerului şi s-ar fi încălzit la soare ca un sărac la un focuşor de găteje.

Planuri de necrezut şi viziuni de apocalips îmi cutreierau sufletul în acea vreme, iar cea mai mare o izgonea din cuib pe cea mai mică cu paroxismul mereu crescînd al unei manii neînfrînte.

Dar ideea fixă era una singură : mereu aceeaşi. Să fac posibilă, dorită, apropiată palingeneza neamului omenesc, transfigurarea omului-bestie, înscăunarea universală a omului-zeu.

Dar, înainte de toate, era necesar ca şi ceilalţi să înceapă să simtă ceea ce simţeam eu, şi ca dispreţul, scîrba, ruşinea, spaima de viaţa noastră ambiguă şi amfibie să existe în toţi la fel ca în mine. Atunci m-am gîndit la artă.

Numai arta putea săvîrşi această minune. Numai poezia ar fi putut să facă şi mai groaznică senzaţia îngrozitoare a vieţii aşa cum e ea, zi de zi amorţită de inconştienţa obişnuinţei noastre ; şi să stîrnească din nou spaimele, să reaprindă toate tristeţile, să deştepte iar ruşinea, să preschimbe tocmai tihna acomodării cu lucrurile în chin de nesuportat. Teoriile nu au înrîurire. Teoriile nu-i conving decît pe puţini, şi-i plictisesc pe cei mulţi ; însă arta vie, atotputernica poezie, cea ademenitoare (poezia poetică, cu întreaga ei căldură, cu armonia şi contactul ei direct inevitabil) ar fi înduplecat oamenii să se privească în marea moartă a existenţei umane şi să se tragă înapoi îngroziţi — cuprinşi îndată de dorinţa de a fugi, de a *fi altfel*. Pentru Narcis, oglindirea în lacul înconjurat cu margarete a fost prilej de moarte ; pentru omenire, ar fi fost prilejul unei noi vieţi.

Pentru mine, în acele clipe, opera poetică nu putea fi măruntă, episodică, mărginită. Trăiam într-o atmosferă de măreţie, gîndind lucruri mărețe ; şi poezia (ca instrument iniţial de mîntuire, şi nimic mai mult) trebuia să fie mare, foarte mare. Foarte mare cel puţin în concepţie, ca pînză, ca tablou. Un poem cosmic, o dramă universală, o scenă infinită. Uitîndu-mă îndărăt, nu vedeam decît două cărţi vrednice de

atenţie, în privinţa aceasta : *Divina Comedie* şi *Faust*. Amîndouă treceri în revistă uriaşe ale vieţii şi istoriei : lumea de aici, şi lumea de dincolo. La Dante, lumea subterană şi supracerească judecînd lumea pămînteană ; la Goethe, lumea mitului şi a metafizicei judecînd lumea reală. Suferinţă şi Iubire ; Cerul şi Pămîntul ; Sfinţii şi Mumele, şi un vîrtej care însoţeşte, între cer şi pămînt, călătoriile unui păcătos muritor în căutarea mîntuirii.

Dar nici cartea priorului florentin, nici cea a consilierului din Frankfurt nu erau ceea ce voiam eu. Cele două viziuni — a vieţii eterne, a tinereţii eterne — nu erau subiecte în stare de a centra în jurul lor viaţa tuturor oamenilor în toate aspectele şi momentele ei. Trebuia ceva mai mult. Ceva mai mare, mare de tot. Exista în Creştinism o altă temă care putea sluji mai bine în cazul meu : Judecata-de-apoi. Am schiţat atunci în mintea mea şi pe hîrtie singura tragedie pe măsura nebuniei mele : *Dies Irae*, ziua mîniei, a groazei, a scrîşnirii dinţilor, a osîndirii din urmă a primului şi a ultimului om.

Cînd soarele fu alb ca luna pe cerul ce părea mai întins şi mai negru, şi pămîntul se zbîrci ca un fruct părăsit, oamenii se ascunseră în peşteri şi în catacombe, cît mai aproape de morţii lor, şi se strînseră laolaltă ca oile la ivirea iernii. Primăvara veni din nou, dar nu mai dădu flori, cea din urmă privighetoare muri în cuibul ei singuratic ; boii, vlăguiţi de milenara lor trudă, nu mai fură decît oase albe întinse la odihnă pe cîmpiile pustii ; iar oraşele de piatră, de mar-

mură şi fier se surpară încetul cu încetul în uitarea întunecimilor mute.

Un singur om nu voi să părăsească cerul. Toţi fraţii săi tăgăduiseră de mult timp superstiţia palestiniană ce-şi luase numele de la Cristos ; însă el, singur, încă credea. Cel din urmă creştin aştepta pe o ridicătură semnele făgăduite de scripturi înaintea marelui sfîrşit. Şi iată cum credinţa lui ieşea învingătoare şi Apocalipsa lui Ioan se desfăşura sub ochii săi trudiţi de atîta veghere. Caii negri tropăiau de-a lungul pămîntului devastat ; mările îşi împingeau apele spre cer şi lingeau munţii ; cerurile se deschideau în sfîrşit, şi din rănile bolţii negre plouau iuţi şi nenumărate săgeţi, aproape înecînd continentele rămase într-un potop de foc. Atunci, cînd semnele părură neîndoielnice, cel din urmă creştin coborî în subterane pentru a-i vesti pe fraţii săi că a venit sfîrşitul. „Ziua înfricoşată a venit. Scriptura nu minţea. David şi Sibila au fost martori adevăraţi. Trebuia să ne pregătim de moarte. Judecata era aproape : iată ajunul zilei mîniei."

Dar oamenii nu voiau să moară, nu voiau să creadă în moarte, în sfîrşitul lumii, în judecată. Creştinul striga prea tare. Nimeni nu voia să-l asculte, dar vorbele lui tulburau toate inimile. Şi atunci cîţiva îşi amintiră că Dumnezeul lui murise răstignit, şi ca să-şi bată joc de credinţa lui, îl pironiră şi pe el pe o cruce de lemn, ca să tacă. În timp ce fierul îi sfîşia mîinile, şi sîngele lui curgea cu picături grele, şi pieptul lui gol se zbătea în agonie, el vesti încă o dată

sfîrşitul neîndoielnic, sfîrşitul apropiat. Cînd moartea îi închise gura, toţi oamenii se simţiră eliberaţi şi fericiţi, şi orgia bucuriei se dezlănţui acolo în adînc, iar ziua cea din urmă fu un infern de plăceri josnice. Dar curînd sub picioarele lor se deschiseră genunile ; munţii se prăbuşiră cu un huruit de mii de tunete ; bolţile subteranelor se surpară şi pămîntul întreg nu mai fu decît o groapă comună fără viaţă şi un cimitir nesfîrşit fără supravieţuitori.

Totul tăcu.

Fură cîteva ore (sau secole ?) de tăcere — ca şi la început. Mormîntul rotund se rotea în neant cu pacea osuarelor sale. Toate vocile tăceau ; toate problemele erau dezlegate, iar morţii se puteau în sfîrşit odihni, pentru că nimeni nu trăia în preajma lor ; nimeni nu le păstra amintirea, nu-i plîngea, nu-i regreta.

Dar iată deodată trîmbiţele — înfricoşătoarele trîmbiţe ale învierii. Trîmbiţele ascuţite, trîmbiţele magice, trîmbiţele de neînchipuit : trîmbiţele cu sunet atît de puternic, atît de pătrunzător, atît de adînc, atît de poruncitor, încît să trezească morţii — chiar morţii care dorm de o mie şi zece mii de ani. „Trîmbiţele cereşti, în care nu se ştie ce guri suflau, viguroase ca cea mai dulce vorbă a lui Cristos ; atît de energice, neobosite, stăruitoare, încît făceau să se cutremure oasele ascunse în pămînt şi în fundul mărilor, făceau să revină carnea pe schelete, redau viaţă, suflare şi mişcare întregii oştiri nesfîrşite de morţi.

Iată valea Iosafatului, mare cît lumea, deschisă de la o mare la alta ; acoperită ; plină, revărsînd toată această omenire înviată, de bărbaţi, de femei, de bătrîni, de copii din toate ţările, de toate culorile, de toate vîrstele, din toate timpurile, care sînt cu toţii fraţi şi s-au născut toţi pe aceeaşi stea şi se întîlnesc acum pentru prima dată — şi strigă, şi se tem, şi *aşteaptă.*

Cei mai mulţi nu ştiu pentru ce sînt acolo, întreabă şi nu înţeleg. Unii plîng laoparte, alţii îşi ascund faţa în palme ca să nu vadă. Unii se regăsesc, se recunosc, îşi aduc aminte. Încep discuţiile — cele dintîi discuţii *adevărate* ale oamenilor.

Dorinţele din vis sînt împlinite. Cezar poate să vorbească cu Alexandru, Dante îl îmbrăţişează pe Vergiliu, Carol Quintul îl consultă pe Solomon. Soldaţii se întîlnesc cu alţi soldaţi ; regii stau cu regii ; doamnele frumoase cu iubiţii pierduţi ; ţăranii care s-au născut şi au murit singuri în munţi se strîng împreună şi-şi fac semnul crucii.

Pînă la urmă aflară cu toţii pentru ce au fost treziţi şi ce îi aştepta. Adevăraţii creştini exultau de bucurie. Aveau să vadă, în sfîrşit, pe Cristos al lor pogorîndu-se din norii cerului pentru a osîndi şi a răsplăti. Începeau, încă de pe acum, ici şi colo, dezvinovăţirile şi rugăciunile ; invocaţiile de milă, cererile deznădăjduite ale ultimei iertări. Cîte unul găsea încă curajul de a ameninţa zeii absenţi. Cîţiva spuneau că această kermesă postumă era ultima mînie a destinului înaintea nimicirii adevărate. S-au găsit unii care au propus să se construiască locuinţe şi să se numească un guvern ; şi fură văzuţi perechi de bărbaţi şi femei îmbrăţişîndu-se jos pe pămînt, pentru a uita de groază în acea păcătoasă încleştare.

Nimeni nu era înţeles, nimeni nu-i înţelegea pe ceilalţi. În fiecare clipă se înălţa cîte o voce încercînd să se facă auzită ; alte mii de voci răspundeau, iar tumultul devenea atît de insuportabil, încît îi reducea pe toţi la tăcere. Profeţii încercau încă să-şi facă meseria lor, se vedea unul, suit pe o movilă, care predica de zor, neîncetat, fără să fie ascultat de cineva.

Apoi obosiră cu toţii. Judecata nu începea. Aşteptară în tăcere, ore de-a rîndul, zile de-a rîndul — poate ani. Nu venea nimeni. Şi atunci strigară cu toţii deodată :

CRISTOS ! CRISTOS ! CRISTOS !

Vocea unică a întregii omeniri, a tuturor oamenilor care iubiseră, suferiseră şi speraseră pe pămînt, se înălţă spre cer ca o sfidare. Voiau să fie judecaţi ; nesiguranţa aşteptării era mai înfricoşătoare şi mai dureroasă decît chinurile iadului.

Un sărac povesti viaţa săracilor şi ceru să moară încă o dată ; un rege povesti viaţa regilor ; un poet, viaţa poeţilor ; un muncitor, viaţa muncitorilor ; o prostituată, viaţa prostituatelor ; un marinar, viaţa marinarilor ; sclavii egipteni, ţăranii chinezi, războinicii din America, legionarii din Roma, minerii din Anglia îşi po-

vestiră viaţa şi fiecare ceru îndurare ; fiecare ceru să moară încă o dată.

Care dintre ei fusese fericit ? Care dintre ei fusese vinovat ? Viaţa nu dăduse niciodată nici unuia ceea ce fiecare îi ceruse — şi cei mai mulţi rămăseseră în întuneric complet. Dumnezeu vorbise numai celor aleşi. Cine i-a făcut în felul acesta ? Şi ce însemna această comedie a învierii ? Dacă nu-i aşteaptă o viaţă mai frumoasă, mai bine moartea — cu mult mai bine moartea !

După implorările acelor miliarde de nefericiţi se aşternu din nou tăcerea peste toţi. Chiar şi creştinii şovăiau. Oare de ce nu apărea Cristos triumfător, în mijlocul cerurilor deschise, pe tronul său de foc, înconjurat de îngeri şi de sfinţi, ca în picturile călugărilor de demult ?

Dar pînă la urmă, pe deasupra mulţimii mute se auzi o voce care spuse : Cristos nu e în cer. Cristos e printre voi, umil şi singur. Şi el a fost un om, şi el a fost vinovat, şi el aşteaptă să fie judecat. Omul să judece pe om, şi fiecare să primească ceea ce a aşteptat. Cei ce-au crezut în paradis vor fi fericiţi, iar cei ce au crezut numai în moarte se vor întoarce în pulbere şi cenuşă !

Şi încă o dată oamenii se odihniră — pentru totdeauna.

Cîte lucruri îmi scapă, astăzi ! Ce ridicolă e, acum, această amintire ciuntită a unei tragedii pentru prima dată absolut tragică. Altceva decît *Faust !* O mie de dialoguri, o sută de mii de scene — şi toată viaţa cu toate personajele ei

milenare. Istoria universală transformată în dramă ; tragedia infernală, comedia divină duse pînă la capăt şi mărite pînă la imposibil.

Visam s-o reprezint într-un teatru mare cît un deşert, cu munţi adevăraţi ca decor, iar cuvintele să răsune cutremurătoare ca ale lui Dante, chipurile să pară sculptate de Michelangelo, iar muzica să fie mai divină decît a lui Wagner. Ca respiraţie, aş fi vrut vîntul, marea ca orchestră, coruri de rase întregi, şi o limbă nouă, formidabilă, perfectă şi clară, în care să se fi găsit toate sunetele noastre, de la scîncetul unui prunc pînă la bubuitul solemn al cascadelor. Gemete care să mişte cerurile, urlete de popoare îngenuncheate — şi tăcerea, adevărată, tăcerea care nu poate fi atinsă !

Citind, văzînd, ascultînd opera mea, toţi oamenii s-ar fi cutremurat ; şi ar fi trebuit să recunoască în ea, în această ultimă ficţiune, viaţa lor întreagă, tot binele şi tot răul şi goana fără înviere spre ultima clipă (ziua mîniei) cînd toate ar fi fost judecate — *de către ei înşişi, sub cerul nelocuit.*

Iar din spaima acestei reprezentări monstruoase ar fi trebuit să se nască necesitatea unei noi vieţi — a vieţii promise de mine.

SĂ FACI ?

Filozofie ! Dorinţă şi speranţă a unei certitudini odihnitoare ; poartă sfîntă spre adevăruri dificile ; licoare de entuziasm ascetic în tebaidele

pustiite ale sistemelor ; dulceață superbă a unei vieți ratate ; surogat dionisiac al empiriei normale, al bucuriilor fiziologice, al distracțiilor (sau consolărilor ?) cu plată.

Filozofie ! Dor al copilăriei ; dragoste a adolescenței, pasiune a tinereții. Credință fără sfinte scripturi ; cult fără ceremonii ; adorație fără rugăciuni — și totuși mai scumpă, mai apropiată inimii mele decît toate religiile ! Gîndire abstractă, nudă ca și capodoperele primelor genii ; idee mai armonioasă și mai perfectă ca orice creatură ; concept imaculat și liniar ca un desen creator pe pînza neatinsă a ființei.

Filozofie ! Lumi aladinice de fantasme mai vii decît cei vii, de umbre mai ademenitoare decît trupurile ; de cuvinte mai cărnoase decît lucrurile, de formule mai înflăcărate decît o melodie !

Te-am cunoscut, te-am iubit, te-am siluit. Ai fost banchetul fără sfîrșit al vieții mele de abstinent ; febra prea marii mele sănătăți ; imnul de neuitat al uscăciunii mele sufletești. Creier, creier, numai creier. Teorii, principii, dialectici, nimic altceva decît abstracțiuni ! Am trăit din sisteme, am trăit în sisteme, m-am hrănit cu metafizici, am visat metafizici.

Pădurile celor mai aspre ideologii au fost edenul meu — și nu găseai în ele nici măcar o singură frunză verde ! Soarele orbitor al celestei unități cădea asupra capului meu deja încins de sînge și raționamente ; și-mi rănea ochii uluiți ; făcîndu-i să se închidă de prea multă lumină. În acele singurătăți, toate numai spini și mărăcini, am cunoscut și eu, ca anahoreții, ispitele carnale ale frumuseților sensibile și pămîntene. Femeile mă priveau cu ochii lor negri, imenși, larg deschiși și ficși, iar pe țărmurile însorite ale mărilor, portocalele galbene ale lui Goethe se legănau în adierea îmbibată de sare și de infinit. Ani de-a rîndul (atîția ani, atîtea luni, atîtea zile — și atîtea nopți !) ți-am fost credincios ca un cavaler al unei *chanson de geste*, și n-am avut alt Dumnezeu în afară de tine. Te-am căutat în toate cărțile ; te-am venerat sub toate formele ; te-am extras din orice cuvînt ; te-am cucerit în cei mari, te-am apărat în cei mici. Fiecare descoperire — o mare sărbătoare a spiritului ; îndelungate lupte corp la corp pentru cucerirea fiecărui adevăr ; nopți de delir meditativ pentru fiecare iluminare !

Ție, filozofie, îți datorez totul : setea de lumi purificate, extazul înălțărilor spre inteligibil, exercițiul distrugerii, simțul superiorității mele asupra oamenilor de pe stradă. Am fost cu totul al tău, iar tu ai fost totul pentru mine.

Și totuși a venit clipa în care mi-ai apărut așa cum ești : cabală trudnică de semne în jurul neantului, ordine deșartă și schimbătoare a unei divinități eruptive în plină revărsare, goană ironică spre distrugerea de tine însăți.

Te-am repudiat, te-am disprețuit, te-am alungat, te-am trădat. Pentru ceea ce voiam eu să fac nu erai decît un obstacol. Nu-mi dădeai ceea ce-mi promiseseși. Cu ceea ce-mi dădeai nu aveam ce să fac. Eu căutam acțiunea, fapta, transformarea lucrurilor — realitatea de azi în

plin mers spre realitatea de mîine — iar tu nu-mi dădeai decît contemplarea nefolositoare, liniştea absoluturilor sau febrilitatea trudnică a unor alergări nerăbdătoare spre un scop fără orizont.

Filozofia fusese cunoaştere (contemplare) şi căutare a universului (unitate).

Eu, în schimb, voiam acţiune (transformare, creaţie) şi, deci, realitate (realitate nemijlocită, concretă : particularul). Răsturnam de sus pînă jos conceptul milenar al filozofiei, rupeam cu tradiţia, mă întorceam către prefilozofie. În felul acesta credeam că îmbunătăţesc filozofia filozofilor. Pentru mine, orice problemă era o problemă instrumentală — de transformare a instrumentelor. Fiecare filozof se preocupase exclusiv să găsească noi soluţii pentru problemele vechi, dar toate soluţiile, cele vechi ca şi cele mai noi, porniseră de la aceleaşi premise, respectînd aceleaşi legi, căzînd în aceleaşi paralogisme — produse, într-un cuvînt, ale unor structuri mintale foarte asemănătoare. Era inutil să se continue pe aceste căi îndelung bătute. O experienţă urmărită secole de-a rîndul ne avertiza — prin vanitatea şi găunoşenia rezultatelor sale — că acolo nu mai era nimic de făcut sau de nădăjduit. Îmbunătăţirea vocabularului, ajustarea metodelor, reformele parţiale ale maşinăriei logice, modificările de terminologie erau doar expediente mediocre ale unor oameni care nu ştiau cum să iasă din făgaşurile străbunilor lor. Pentru a schimba produsele, pentru a avea dreptul de a spera într-un adevăr definitiv, pentru a obţine un rezultat care să fie într-adevăr şi radical diferit de cele obişnuite, era necesar să se ia o hotărîre dificilă — dar singura indicată : aceea de a începe din altă parte. Filozofia e o construcţie ridicată cu ajutorul instrumentelor ; instrumentele filozofiei sînt creierele filozofilor ; pentru a îmbunătăţi produsele, trebuiesc îmbunătăţite instrumentele ; deci pentru a îmbunătăţi filozofia trebuiesc îmbunătăţite creierele filozofilor. Trebuie schimbate sufletele.

Aşadar : *să faci* ceva, să acţionezi, să transformi — nu numai să cunoşti, să descrii, să contempli.

Filozofii (şi nu toţi : foarte puţini) s-au gîndit să schimbe un singur instrument — limbajul — dar nu s-au gîndit la cel mai important dintre toate : la sufletul lor.

Acelaşi principiu se putea aplica în morală. La ce bun să fie înmulţite normele, poruncile, imperativele, o dată ce oamenilor puţin le pasă de discursurile moralizatoare şi continuă să fie aceleaşi canalii ca şi mai înainte, poate mai puţin feroci, dar fără îndoială mai făţarnici ? Găsiţi metoda de a schimba gusturile, valorile interioare ale sufletului, şi atunci faptele virtuoase vor veni de la sine, fără a mai fi nevoie de predici, de sfaturi şi de reguli ! Schimbaţi-le personalitatea, în mod direct, eficace, şi atunci sistemul cel mai plin de chintesenţă etică va deveni dintr-o dată de prisos ! Faceţi ca oamenii să devină virtuoşi în mod spontan, în loc să-i plictisiţi cu conferinţe despre virtute !

Chiar şi pe drumul acesta mă întorceam, aşadar, la visul meu de revoluţionar al spiritului: transformarea oamenilor, transformarea minţilor. Dar nu voiam numai schimbarea spiritelor, ci şi a lucrurilor. Sau mai curînd: să schimb spiritele, pentru ca astfel să poată fi schimbate mai repede lucrurile. Dar pentru a le schimba nu ajunge să ai numele lor scrise în cărţi, nu ajunge să le ai clasificate şi aranjate pe genealogii, nu ajunge să le ai reduse la idei generale, iar ideile generale transformate în concepte universale, şi să fi formulat raporturile cauzale între diversele grupuri de concepte. Nu ajunge să le ai expuse în vitrine, şi să fi scris pe fiecare vitrină articolul (inviolabil) de lege. Pentru a schimba realitatea nu e de-ajuns s-o cunoşti din afară, prin intermediul formelor intelectului care raţionează şi a noţiunilor din dicţionare.

Se cade să pătrunzi înlăuntrul ei, să te inserezi în ea, să devii o parte a ei, un atom din masa ei, un moment din durata ei, o scînteie din flacăra ei, o picătură din torentul ei.

Se cade să intri în contact cu toate aspectele ei (chiar cu cele mai ascunse, mai trecătoare, mai puţin vizibile) să te pierzi în plenitudinea ei, să te laşi în voia cursului ei, să te rătăceşti în imensitatea ei, să te faci realitate vie în via realitate. Nu să stai în faţa ei ca un mecanism cerebral, ca o lentilă reticulată, ca un nomenclator şi un măsurător, ci să te arunci în ea cu capul în jos, să te laşi pătruns de ea şi s-o pătrunzi: să simţim în noi curgerea ei eternă,

multicoloră, multisonoră, multisavuroasă, s-o acordăm cu pulsaţia sîngelui nostru, cu bătaia inimii noastre. Să facem în aşa fel încît ea să se contopească în întregime cu noi, iar noi să ne contopim în întregime cu ea.

Nimeni nu aspiră şi nu tinde spre această mistică identificare. Nici măcar artiştii: chiar şi ei, oricît ar exprima particularul, aleg, lasă laoparte, sărăcesc. Există momente şi laturi ale lucrurilor pe care nimeni nu le vede, pe care nimeni nu le caută: cu totul altceva decît căţărările acrobatice spre unitatea goală a sistemelor moniste! Această răbdătoare descoperire a concretului particular ar trebui s-o realizeze filozofii, nu să se amuze încontinuu cu jocurile froebeliene ale definiţiilor *a priori* şi ale arhitecturilor simetrice. Aceasta ar fi calea spre luarea în stăpînire a lumii.

Atunci cînd omul, în loc să se separe de real, ca de un lucru în sine pe care-l judecă şi-l măsoară, s-ar contopi în real în aşa fel încît să simtă că are un frate în fiecare atom şi o soră în fiecare aparenţă, atunci corpul limitat al omului ar dispărea în corpul nemăsurat al universului; microcosmul ar fi în mod efectiv macrocosm, şi fiecare parte a lumii ar fi ca o parte a persoanei sale — şi aşa cum voinţa pune în mişcare după plac fiecare mădular al persoanei sale, ea ar putea atunci să pună în mişcare orice element al lumii.

Din aceşti germeni de idei s-a născut în mine o filozofie care a fost numită pragmatism, şi care — la alţii — a avut origini şi caractere cu

totul diferite. Cu toate acestea m-am aliat cu pragmatiştii, şi m-am apucat să răspîndesc adevărul noii doctrine. La mine, ea a devenit un misticism magic ; la alţii — o metodică precauţională. Cu toţii am fost confuzi, dar un oarecare ferment tot a fost aruncat în covatele trîndave ale doctrinelor conservatoare şi tradiţionaliste.

Ca om de teorie, eu nu-i puteam uita pe teoreticieni. În special lor mă adresam cu gîndirea mea, pentru a mi-i face tovarăşi la *marea mea operă*. Cu ajutorul artei i-aş fi stîrnit dintr-o dată pe cei sensibili ; cu ajutorul teoriei, voiam să-i pregătesc şi să-i trag după mine pe intelectuali. Pentru un scop atît de mare, nimeni nu putea fi lăsat laoparte ; nu trebuie să-i desconsider pe nici unii. Mitul şi intuiţia, imaginea şi conceptul trebuiau să-mi slujească deopotrivă. Toate formele spiritului pentru sublimarea spiritului — toate instinctele şi forţele oamenilor pentru crearea omului nou.

SPRE O NOUĂ LUME

Întemeietor al unei filozofii : legislator, apostol şi cel mai mare reprezentant al unui curent filozofic. Filozofia acţiunii, a faptei-refacere, transformare, creaţie. Nu pierdere de timp cu probleme insolubile, pe drumuri fără ieşire, printre plasele şi capcanele dialecticieni-

lor vizionari. Adevăr = util. A şti = a face. Dintre mai multe adevăruri nesigure, să alegi pe cel care înalţă mai mult tonul vieţii, care ne trimite răsplata cea mai durabilă. Iar ceea ce încă nu e adevărat, şi dorim să fie adevărat, va deveni ca atare : prin puterea credinţei.

Evanghelie a forţei, evanghelie a îndrăznelii, evanghelie practică, optimistă şi americană. Laoparte cu frica : cutează, şi dă-ţi drumul ! Laoparte cu îndoiala : orice mare bancnotă teoretică poate fi schimbată în moneda măruntă a faptelor particulare, a rezultatelor dorite. Jos metafizicile, şi binevenite fie religiile ! Cele dintîi ne dau doar contururile conceptuale, uscate, ale lumii ; celelalte ne oferă perspectivele calde şi întăritoare ale unor vieţi ce nu pot fi întrerupte, ale unor valori ce nu pot fi negate.

La ce ne foloseşte o cunoaştere care nici măcar nu ne ajută să cunoaştem şi care, pe deasupra nu se strecoară nici măcar pe furiş în viaţa noastră, necum să ne-o schimbe cu ceva ? Vrem teoria-instrument, ideea ciocan, filozofia industrială, exploatarea practică a spiritului.

Luată în felul acesta, pe un ton puţin liric, şi exagerată după necesităţi, această orientare mă inspira. Am luat-o asupra mea, am dezvoltat-o, am popularizat-o, am impus-o şi altora, am scris cu înverşunare — despre ea, apologii şi rezumate.

Dar nu-mi era de-ajuns, încă nu era pe deplin a mea. Trebuia s-o smulg din vatra ei anglosaxonă, din pietismul misionarilor burghezi —

s-o ridic pe culmi spre cerurile absurdului ; să fac din ea un lucru mare sau s-o arunc.

Am luat deci partea cea mai sugestivă — aceea care arată cum să faci să devină adevărate, cu ajutorul credinţei, opiniile necorespunzătoare realităţii. De ce să restrîngem acţiunea aceasta la credinţe ? De ce să creăm numai realitate anumitor credinţe ? Spiritul trebuie să fie stăpîn peste toate ; puterea voinţei trebuie să fie nelimitată. După cum cunoaşterea ştiinţifică crea, într-un anumit fel, *faptele*, iar voinţa de a crede crea *adevărul*, tot aşa spiritul trebuia să acţioneze asupra tuturor, să creeze şi să transforme după voie, *fără intermediari*. Pînă acum, pentru a acţiona asupra lucrurilor exterioare, am avut nevoie de alte lucruri exterioare, ca instrumente, şi mintea noastră a trebuit să comande muşchilor noştri, iar aceştia să pună în mişcare alte părţi ale realităţii materiale, pentru a fi în stare să mişte sau să schimbe realitatea pe care o visam. Eu, din contra, voiam ca spiritul să fie în stare să facă totul singur, de la sine, prin simpla sa poruncă, fără nici un mijlocitor. Şi spiritul, gîndeam eu, este o forţă a naturii, ba chiar cea mai nobilă şi perfectă. De ce n-ar fi şi cea mai puternică ? Ajunge s-o înţelegi şi s-o conduci. Aşa cum putem să acţionăm în mod direct asupra anumitor părţi ale realităţii — cele ce fac parte din noi sau se referă mai nemijlocit la noi — trebuie să acţionăm asupra întregii realităţi, fără nici o excepţie. Sînt de ajuns, pentru asta, studiul şi exerciţiul ; totul e să vrei, să speri şi să încerci. Iar dacă ieşim în-

vingători, toată lumea va fi a noastră, substanţă plastică şi maleabilă după voinţă ; iar cuvîntul din grădina raiului se va adeveri : Veţi fi asemenea lui Dumnezeu !

Să fii Dumnezeu ! Toţi oamenii Dumnezei ! Iată visul cel mare, încercarea imposibilă, superbul scop urmărit ! L-am propus ca program — pentru mine şi pentru ceilalţi. Imitarea lui Dumnezeu : atotştiinţă şi atotputernicie. Calea pentru a-l atinge : spiritul desăvîrşit, îmbogăţit cu noi calităţi şi facultăţi.

Vis teribil de măreţ, dar nu disperat. Care om şi-a propus vreodată în mod deliberat să devină Dumnezeu ? Unii au fost crezuţi Zei — dar *mai tîrziu* şi de către alţii. Divinitatea n-a fost scopul lor, ci rezultatul credinţei celor din jur şi a celor ce le-au urmat. Împăraţii Romei, nebuni paşnici, s-au crezut Zei — dar ei credeau că într-adevăr sînt şi nu-şi propuneau deci să urce spre sfera divină. Eu nu : eu încercam să fiu Dumnezeu, recunoscînd că încă sînt departe de acest scop.

Au existat unii care şi-au propus să se contopească cu Dumnezeu — mistici, asceţi, sfinţi — dar îşi propuneau să reintre *în* Dumnezeu, ca o parte, picătură, atom al unei infinite divinităţi care emite şi absoarbe toate creaturile în ritmul respiraţiei sale.

Dar eu nu voiam să fiu parte, ci întreg divin : nu voiam să fiu o parte, ci să fac ca totul să fie parte din mine, orice lucru să-mi fie supus, ca şi cînd munţii, stelele şi lumile ar fi fost mădulare ale corpului meu, mădulare ascultătoare.

Pe această așteptare și pregătire a Omului-Dumnezeu m-am gîndit să întemeiez o religie. Unde ? Desigur nu în bătrîna Europă, săracă și intimidată de civilizații împietrite. În America, în vasta Americă septentrională, țară cu infinite posibilități, unde fiecare lucru nou e bine primit, unde fiecare crez își află templul său și fiecare Moise un capital. Găsisem un tovarăș vrednic de mine, nebun ca și mine, hotărît să mă însoțească și să împartă cu mine batjocura și triumful.

Ne gîndisem la toate : să învățăm bine engleza, să studiem condițiile din America și să avem bani pentru început. Hotărîsem să ne pregătim cîțiva ani, în singurătate, studiind problema puterilor sufletești — experimentînd, întărindu-ne voința, descoperind secretele acțiunii spirituale directe, în așa fel încît să fim în stare să facem miracole și minuni, dacă oamenii de acolo, aspri ca Petru și neîncrezători ca Toma ni le-ar fi cerut. Toate erau stabilite : chiar și numele noii biserici, chiar și punctele crezului nostru minunat și magic. Noi, doi italieni, săraci și filozofi, aveam să ne ducem acolo, singuri și îndrăzneți, ca să oferim tuturora atotputernicia, bogăția, prestigiul, mîntuirea, eternitatea, tot ceea ce oamenii doresc și rîvnesc cu cea mai mare lăcomie și stăruință. Noi doi, singuri, traversînd oceanul, pentru a transforma pămînturile acelea descoperite tot de un italian încăpățînat și vizionar. Iar de-acolo aveam să ne întoarcem în Europa, urmați de mii de credincioși, cu siguranța de a putea sfida, de pe această bucată de pămînt, celelalte lumi supuse voinței noastre.

CUCERIREA DIVINITĂȚII

Acum, fără îndoială, deșteptăciunea și bunătatea — ca și poezia și sistemele filozofice — nu mai erau de-ajuns.

Înainte de a traversa Atlanticul ca profet al noii împărății, trebuia *să fiu* — să fiu în mod real, efectiv — ceea ce atîta timp visasem pentru mine și propusesem altora : un sfînt, o călăuză, un exemplu.

Trecuse vremea (fusese chiar prea lungă) ! a planurilor, nehotărîrilor, promisiunilor, speranțelor — a programelor.

Cum se putea închipui un sfînt care să nu facă minuni, un aducător de credință fără prestigiu, un Dumnezeu fără putere ? Dacă, pentru mine, aceasta era unica rațiune a vieții, și nu alta, nu mai puteam amîna împlinirea și desăvîrșirea ei. Fluturele angelic trebuia să se smulgă din crisalida cenușie, rodul trebuia să se pîngărească, după ușuratica risipă a florilor. Să sfîrșesc o dată cu amînările ; să arunc în aer punțile în urma mea ; să-mi schimb viața, caracterul și sufletul ; să pun pecetea faptei pe șirul încurcat al intențiilor.

Nu mă puteam amăgi că voi face totul eu singur, din nimic. Trebuia, în pofida suveranului meu dispreţ faţă de trecut, să mă integrez şi eu unei tradiţii, să mă încredinţez învăţăturilor altora, să profit de experienţe mai vechi. Dar în ce parte să mă întorc cu o speranţă mai îndreptăţită de a primi ajutor ?

Scopul meu imediat era : sporirea la infinit a puterii voinţei, ajungerea în situaţia ca spiritul meu să poată porunci oamenilor şi lucrurilor fără intermediul unor acte exterioare. Adică : *săvîrşirea de minuni.* Nimic altceva.

Sfinţii şi magii (sau cei care erau cîte puţin din fiecare : profeţii evrei, fachirii indieni) pretindeau că au făcut minuni. Cei dintîi fără a căuta să facă, aproape fără să vrea ; ceilalţi, supunîndu-se unei discipline riguroase şi fiind susţinuţi de doctrine secrete şi de forţe străine. Aşadar, minunile erau cu putinţă — şi exista deja începutul unei arte a miracolelor. Un început, un indiciu, un rudiment ; această artă trebuia constituită, trebuia să i se găsească regulile sigure şi să fie pusă în aplicare. Chiar dacă faptele pe care istoricii preafericiţilor şi teoreticienilor magiei le numeau miracole nu erau miracole adevărate, miracole propriu-zise, în sensul riguros şi filozofic al cuvîntului, pe mine nu mă interesau. Erau fapte extraordinare, exemple ale unei puteri ieşite din comun, manifestări ale unor oameni înzestraţi cu calităţi divine : mi-era de ajuns.

Studiindu-i, pătrunzînd viaţa acestor oameni, observînd pe ce căi ajunseseră să facă ceea ce au făcut, trebuia să aflu, pînă la urmă, secretul lor — impulsul prim şi neîndoielnic al minunilor. După aceea, totul era doar o chestiune de voinţă şi perseverenţă. O dată cunoscut drumul, străbaterea lui nu putea să fie prea grea : pe unde au trecut alţii, aveam să trec şi eu !

Sfinţii mă îndrumau spre religii : magii, spre ştiinţele oculte. Drumuri numai aparent divergente : religia şi magia se născuseră împreună, în timpurile primordiale. Sfinţii fuseseră taumaturgi (aproape toţi), iar magii (cei adevăraţi) fuseseră, trebuia să fi fost, puri şi asceţi. Cunoşteam de mult amîndouă drumurile : cel ceresc, spre paradisurile consacrate, şi cel subteran, spre infernurile blestemate.

După falimentul în scepticism al *Aufklärung*-ului, meu, mă îndreptasem cu o anumită simpatie spre credinţe — chiar spre creştinism, spre catolicism. Recitisem *Evangheliile,* fără aroganta duşmănie voltairiană din primii ani ; intrasem din nou prin biserici, şi nu numai pentru a admira arhitectura, tablourile din altare şi frescele din capele. Recitisem *Evangheliile* ca să-l caut pe Cristos, intrasem din nou prin biserici ca să-l găsesc pe Dumnezeu.

Cultul mă atrăgea — şi nu numai pentru frumuseţea ceremoniilor şi pentru muzica liturghiilor cîntate. Ceva nelămurit — nevoia de a crede, de a redeveni copil, de a mă simţi în legătură cu creştinătatea din care ieşisem — se agita uşor în mine, fără a voi să se vădească limpede. Citeam pe Sfîntul Augustin, meditam asupra lui Pascal, gustam *I Fioretti.* Ajunsesem pînă la *Introduction à la Vie Dèvote* şi la *Esercizi spi-*

rituali. Curiozitate psihologică? Dorință de informare?

În mare parte, da. Dar era și un sîmbure de voință de a crede, un dor ascuns de a face parte din uimitorul corp mistic care a dat lumii atîtea capodopere ale sufletului și faptei. Apologetica mă interesa; iar misticismul, datorită și exemplului unor prieteni, mă atrăgea. Am început să cercetez misticii vechi și moderni: de la Plotin la Novalis. Mai ales germanii (Meister Eckhart, Suso, Böhme) și spaniolii (Lullo, Sfînta Tereza, Sfîntul Ioan al Crucii). Speculativii și senzualii — și nu-i uitam pe solitari, pe anahoreți, disperații iubitori ai lui Dumnezeu, care își petrecuseră viața în continuă rugăciune, în peșterile munților. În toți găseam ceva ce se potrivea cu starea mea: elevație, contopire cu ființa, lepădarea de sine, speranță într-un destin mai înalt.

În unii mistici eterodocși — ca Novalis — regăseam cele mai explicite promisiuni a ceea ce căutam, dar nimic mai mult decît promisiuni și așteptare. Alții mă conduceau spre înălțimile rarefiate ale celei mai abstracte iubiri, dar voiau să renunț la orice cunoaștere, la conștiința mea, la persoana mea. Mă invitau la scufundarea în abis, la contopirea, nu cu oceanul mișcător al particularului, ci cu infinita indeterminare a lui Dumnezeu. E adevărat că unii dintre aceștia, topindu-se în inefabila divinitate, reușiseră să săvîrșească tocmai ceea ce voiam eu: miracole. Renunțînd la tot, chiar și la ei înșiși, la individualitatea lor, obținuseră totul. Cel ce dă totul va căpăta totul. Era o portiță spre secretul puterii divine — dar prea umilitoare pentru orgoliul meu.

Încă de pe cînd meditam asupra căutării diversului, recunoscusem că e necesar să te pătrunzi de tot, pentru ca totul să-ți dea ascultare. Cît timp ne simțim *separați*, nu avem dreptul de a da ordine lucrurilor separate de noi, și dacă totuși le dăm, nu vor fi ascultate. De fapt, misticismul era distrugere a barierelor, negație a detașării, avînt spre inseparabilul absolut și etern. Misticul nu se simte separat de lume, de ființă — de Dumnezeu. Și atunci, devenit parte integrantă a lumii, abdicînd de la exercițiul voinței sale particulare, el devine, fără să-și dea seama, un fel de voință universală, și legile cele mai rigide ale fizicienilor cedează în fața dorinței iubitoare a unui om în extaz.

Dar chiar și puterea sfinților e limitată și discontinuă, și găsim în modul de a o atinge, însuși principiul imposibilității ei. Puterea desăvîrșită ar putea fi atinsă numai prin renunțarea totală la eul propriu. Dar cînd această renunțare ar fi obținută, orice amintire a gîndirii, orice urmă de voință, orice stimul de dorință ar fi cu totul stinse, și fără putința de a mai reapare. Și atunci, poruncile ar fi de neconceput și imposibile. Cel ce ar atinge puterea supremă n-ar putea, tocmai din cauza aceasta, să se servească de ea.

Dar eu nu puteam, nu voiam să renunț la mine însumi. Ce nevoie aș fi avut de o putere al cărei preț e inconștiența? Voiam să acționez asupra lu-

crurilor particulare : să cunosc, să ştiu, să prevăd. Nu să uit de mine însumi, nu să-mi anulez gîndirea. Şi atunci m-am întors cu şi mai multă îndrăzneală spre celălalt drum : spre ocultism.

Nu era pentru prima dată că încercam să pătrund în incinta templului blestemat. Încă de prin ultimii ani al lacomului meu enciclopedism bătusem şi la uşa aceasta. Miraculosul mă ademenise întotdeauna (o, *O mie şi una de nopţi*, capodoperă a întregii poezii !) şi nici acum nu mă sfiam să-l caut în ciocăniturile unei măsuţe rotunde, sau în cuvintele fără şir ale unui medium nedresat încă pe deplin. Pe vulgara şosea principală a şedinţelor spiritiste (saloane caraghioase, babe isterice în doliu, becuri roşii, picioare şi pulpe care se întîlnesc, rîsete reţinute, tăcere chinuitoare în aşteptarea loviturilor fatale) făcusem cîteva cunoştinţe printre iscoadele lumii de dincolo. Unii — cei mai copilăroşi — nu căutau decît certitudinea unei vieţi care să continue şi după suflarea din urmă. Alţii, mai idealişti, tindeau spre o regenerare morală a lumii de aici, prin cunoaşterea legilor lumii de dincolo. Alţii, în sfîrşit, mai eroici sau mai şarlatani, te lăsau să înţelegi că toate micile performanţe fizice ale spiritismului, precum şi palavrele şi complicaţiile abracadabrante ale teosofiei nu însemnau nimic ; un început, cel mult. Făceau aluzie la doctrine superioare, la tradiţii secrete, la maeştri invizibili sau îndepărtaţi, la ezoterisme de prim ordin rezervate celor ce puteau să treacă cu bine cele o mie de probe

teribile — şi promiteau vag puterea, chiar puterea aceea pe care o căutam eu peste tot. Cu unii dintre ei am stat de vorbă pe îndelete ; am citit izvoarele tulburi ale ştiinţei lor de împrumut ; am frecventat cîteva reuniuni ce nu miroseau a tămîie ; m-am iniţiat, pe departe, în teosofie ; am încercat experienţe de respiraţie recomandate de yoga ; am cerut stăruitor să mi se spună taina ; m-am oferit ca discipol. Nu pentru că aş fi avut deplină încredere în acel talmeş-balmeş esoteric şi simbolistic din care, după părerea lor, trebuia să ţîşnească lumina (lumina care avea să ne aducă nouă viaţă, o viaţă bogată în *puteri)* dar credeam totuşi că trebuie să fie ceva adevărat în instrucţiunile lăsate discipolilor, privitoare la un regim mental (şi fizic) altul decît cel obişnuit. Rîdeam de sistemele încîlcite, de ceremoniile maimuţăreşti şi de formulele repetate mecanic ; dar presupuneam că — în mormanul acela de învăţăminte şi experimente care au obsedat orientul şi occidentul de-alungul a zeci de secole — trebuie totuşi să se ascundă ceva temeinic. Nucleul, sîmburele, primul fragment al unei arte a miracolului. Cu obişnuita mea înflăcărare, m-am apucat de cercetări, de lecturi, de meditaţii. Efecte fizice ale unor cauze spirituale s-au văzut ; dacă nu cumva minţeau toate mediumurile şi toţi ocultiştii. Telepatia era deja un indiciu al viitoarelor raporturi dintre oameni, prin suprimarea unor intermediari lenţi şi împovărători ; mişcarea obiectelor de la distanţă, aşa-zisele materializări (nerespinse de toată lumea) erau primele exem-

ple de stăpînire directă, mentală, asupra lumii neînsuflețite. Aceste miracole erau săvîrșite numai de către oameni anormali — trebuiau să devină posibile pentru toți. Erau adesea involuntare — trebuiau să devină voluntare. Apăreau arareori — trebuiau să devină comune.

Pentru a obține asemenea victorii și a le consolida, trebuia să procedez în mod metodic. Cine erau autorii acestor isprăvi miraculoase ? Sfinții, magii, mediumurile : nume diferite ale oamenilor atotputernici care săvîrșiseră, cu ajutorul a diverse credințe, minuni foarte asemănătoare. Așadar, secretul lor nu stătea în doctrine. Sfîntul îmbibat de teologie catolică, magul pătruns de teologie cabalistică, alexandrină, paracelsică, mediumul doldora de teologie spiritualistă sistem Allan Kardec, săvîrșeau, sau sperau și promiteau să săvîrșească aceleași lucruri. Deci, cauza adevărată se afla în însăși ființa acestor oameni privilegiați, care numai uneori, sau împinși de o oarecare licărire teoretică, își manifestau din cînd în cînd puterea lor. Toată chestiunea era aceasta : să studiez adînc, amănunțit, intim, viața lor, sistemul lor de viață, constituția lor, înclinațiile și anomaliile lor. Să întemeiez fiziologia și psihologia *omului puternic*. O dată împlinit acest lucru, ar fi fost ușor să obțin un fel de metodică a sublimării voinței, și ar fi fost posibil să educ și să deprind în mod artificial oamenii, pentru a acorda fiecăruia, cu certitudine, partea sa de divinitate. Eram credincios ideii mele : să mă interesez de instrument, nu de teorie ; să transform acest instrument, în loc de a modifica numai cuvintele, terminologia. Odată stabilite, în felul acesta, sarcina și drumul de urmat, m-am apucat cu rîvnă de muncă. Psihologii generale și particulare, normale și patologice ; legende despre sfinți și autobiografii ale vizionarilor ; dări de seamă asupra ședințelor spiritiste și catehisme ale inițiaților ; propedeutici magice și istorii ale taumaturgilor ; toate acestea le-am înghițit și le-am mistuit cu vechea și nerăbdătoarea mea lăcomie.

Am strîns nenumărate note ; am urmat piste false ; am inițiat experiențe, am crezut că am găsit ; am eșuat, am renunțat, am reînceput... Timpul mă zorea, tinerețea trecea ; angajamentul, cel mai solemn angajament din viața mea, era luat. Trebuia neapărat să descopăr secretul : trebuia, cu orice chip, să pun stăpînire pe el — sau să dispar. Trăiam într-o neliniște perpetuă, desfigurat, năuc, buimac. O febră neîntreruptă mă ațîța ; uneori creierul refuza să mai lucreze... Simțeam în cap ciocănituri dureroase și continue ; am leșinat de mai multe ori ; pierdeam adesea simțul direcției, tîlcul lucrurilor, al cuvintelor. Prietenii s-au speriat : i-am alungat cu cuvinte urîte. Am văzut moartea cu ochii : am căutat singurătatea ; toți mi se păreau dușmani. M-am hotărît să plec, fără să spun o vorbă nimănui. Acolo, în creierii munților, mai aproape de cer, departe de pălăvrăgeala și zarva orașului, aș fi descoperit mai repede misterul. Slăbiciunea mea creștea, devenind îngrijorătoare ; coșmaruri îngrozitoare mă urmăreau noapte de noapte : nebunia sta la pîndă gata să pună

gheara pe mine ; în jurul meu toate erau decolorate, în jurul minții mele care orbecăia plină de trudă — dureros ațintită spre imposibil.

Am plecat, singur, ca să fac ultima încercare — cu visul meu nebunesc în suflet. Aveam să cobor din nou, din munți, triumfător și teribil ca un Dumnezeu — sau n-aveam să mă mai întorc de loc.

Dar m-am întors...

L E N T I S S I M O

ACOLO JOS SÎNT VULTURII CARE MĂNÎNCĂ
INCONSUMABILELE INIMI.

MATTEO PALMIERI

COBORÎREA

M-am întors... Nu sînt în stare să mă gîndesc la întoarcerea aceea. N-am cuvinte să spun ce a însemnat în viaţa mea. O văpaie de cumplită ruşine îmi arde obrazul. Un fior de gheaţă mă bîntuie-n măruntaie. Mi se înceţoşează ochii, scrîşnesc din dinţi, inima parcă mi se opreşte, dar după aceea bate din nou, şi zvîcneşte mai tare, ca şi cînd ar vrea să acopere glasul lăuntric al remuşcărilor... N-a fost o întoarcere, ci o fugă, o înfrîngere — un sfîrşit. Am simţit că tot ce fusese mai bun în viaţa mea se consumase, că rostul meu pe lume se încheiase. Aş fi putut, după aceea, să mănînc, să dorm, să scriu şi chiar să plac (să stîrnesc interesul celorlalţi, să-mi fac un nume etc.), dar ascensiunea metafizică a fiinţei mele se terminase, eşuase. Nu se sfîrşea o perioadă a vieţii, se sfîrşea o persoană. Nu se încheia o experienţă, se stingea un suflet.

Speranţă, orgoliu, desăvîrşire, divinitate! O, vise de care m-am lăsat cu totul răpit; o, entuziasm în care m-am lăsat cu totul pierdut; o, iubiri lacome şi nerăbdătoare ca nişte primăveri în care se simte arşiţa lui august! Cel ce n-a aşteptat nopţi de-a rîndul în beznă să se deschidă porţile şi să năvălească lumina; cel ce nu şi-a lipit gura uscată de izvorul care trebuia să ţîşnească, dar care a rămas secat şi mut; cel ce nu s-a văzut pe sine mare, pe piscul celui

mai înalt munte, rival cu Dumnezeu, stăpîn peste oameni, domn peste întreg pămîntul, dincolo şi deasupra tuturor isprăvilor omeneşti, mărunte sau măreţe, josnice sau glorioase, singur cu sine însuşi, singur sub cer, acela nu va putea înţelege ce simt eu cînd mă gîndesc la întoarcerea aceea.

Coboram. Veneam de sus, din munţi, de pe culme. Dar nu coboram ca păstorul ce coboară din mărăcinişul arzător, cu legile adevărului săpate în inimă şi-n piatră. Nu coboram ca bunul păstor dintre măslinii nocturni, spre o suferinţă plină de promisiunea eternităţii, spre o moarte care era început al vieţii. Coboram singur şi orb. Nu coboram : mă prăbuşeam. Nici măcar surîsul unei nădejdi nu-mi lumina chipul. Totul se sfîrşise. Reîncepuse mediocritatea, josnicia, meschinăria — şi pentru *totdeauna*. Adio tinereţe ! Adio măreţie divină ! Adio viaţă adevărată !

Plecasem în munţi, crezînd ca un nătîng că dacă voi urca o mie sau două mii de metri voi fi mai aproape de cer. Mă retrăsesem în singurătate, închipuindu-mi că poate fi o altă singurătate decît aceea pe care spiritul puternic, refugiat în sine însuşi, poate să şi-o creeze lăuntric. Cu tîmpla culcată în iarba măruntă a poienelor de munte, cu braţele desfăcute ca un titan răstignit, nemaivăzînd altceva decît infinitul ceresc al poeziei şi al credinţei, în deplină intimitate cu cerul liber, începînd să tremur cînd stelele începeau să tremure în albastrul închis al amurgului, aşteptasem clipa, momentul, izbucnirea, explozia — revelaţia orbitoare : minunea. Dar nimeni nu răspunsese la invocaţiile mele, nimeni nu venise întru întîmpinarea mea. Lucrurile rămăseseră surde la chemările mele : totul continua să fie ca şi mai înainte. Oamenii, oricît de îndepărtaţi, mi se părea că rîd de mine. Îi auzeam cum rînjesc aproape mulţumiţi.

„Voia să fie mai mult decît noi. Să iasă din rîndul oamenilor. Se cutremura de mizeria noastră. Acuma, şi el, dacă vrea să trăiască...“

(Numai o femeie, departe, plîngea. Oare într-adevăr plîngea ? Sincer ? Poate dintr-un orgoliu trădat ?)

M-am îmbolnăvit. M-a părăsit şi puţina vigoare ce-o mai aveam. M-am întors spre case, acasă — printre cei apropiaţi, printre cei îndepărtaţi. M-am întors cum se întoarce printre prizonieri cel ce s-a crezut, un timp, graţiat. Nu mai eram cel de mai înainte. Nu eram cel ce-aş fi vrut să devin. Eram un monstru : un monstru nefericit şi rigid. Palid, sleit, îndărătnic, nu mai voiam să văd pe nimeni. Nimic nu mă mai atrăgea în lumea valorilor obişnuite. Mi-am părăsit chiar prietenii. Le-am spus că nu vreau să văd pe nimeni, că o bucată de vreme vreau să fiu singur, singur şi sălbatic ca în anii adolescenţei. M-am închis în casă. Am plecat în alt oraş. N-am mai făcut nimic : n-am răspuns la scrisori, n-am replicat la insulte, n-am dat răspuns iubirii.

Ce lucru mă mai putea atrage şi subjuga, după ceea ce încercasem ? Arta ? Gloria ? Gîndirea ? Oare nu erau acestea tocmai bucuriile pe care le părăsisem, fericirile la care renunţasem, scopurile

pe care le depăşisem fără să le ating, pentru că mi se păreau prea mărunte şi prea apropiate ?

Cel ce-a vrut totul, cum poate să se mulţumească cu puţin ? Cel ce caută cerul, cum poate să se simtă bine pe pămînt ? Cine a apucat pe calea dumnezeirii, cum poate să se resemneze cu omenescul ? Totul s-a sfîrşit, totul s-a încheiat, totul e pierdut. Nu mai e nimic de făcut. Consolarea ? Nicidecum. Plînsul ? Dar ca să plîngi trebuie să mai ai o credinţă, îţi trebuie un pic de speranţă ! Eu nu mai sînt nimic, nu mai însemnez nimic, nu mai vreau nimic ; nu mai fac nici o mişcare. Sînt un obiect, nu mai sînt un om. Atingeţi-mă : sînt rece ca o piatră, rece ca un mormînt. *Aici e îngropat un om care n-a putut să devină Dumnezeu.*

NUMAI EU SÎNT DE VINĂ

Eu nu cîrtesc împotriva ta, destinule, etern şi abstract ţap ispăşitor al slăbiciunilor omeneşti, nici nu mă agăţ de măgăria şi răutatea oamenilor, care au împiedicat înflorirea şi rodirea spiritului meu, neîngăduind triumful pe care *poate* îl meritam.

Să ne oprim puţin asupra acestui *poate*, prietene. O dată ce am fost slab, să nu fiu şi nedrept. Să dea Dumnezeu să am curajul cel din urmă : acela de a mă privi pe mine însumi în

faţă, de a citi fără întrerupere, fără scăpări din vedere şi fără şovăire în cartea memoriei mele, de a zgîndări şi de a scormoni rănile, pînă la fund, fără a mă teme de durere şi de puroi.

N-am izbutit să fac ceea ce îmi propusesem, n-am îndeplinit ceea ce promisesem, n-am ajuns să obţin puterea pe care am visat-o, dorit-o şi urmărit-o ani de zile. Pe cine să arunc vina ? Poate sînt de vină înseşi planurile, promisiunile şi dorinţele mele prea mari ? Nicidecum ! Nu există înălţimi de neatins, ci numai aripi prea scurte. Eu am aspirat spre cîteva din acele lucruri despre care se spune că sînt imposibile, şi care, de fapt, n-au fost posibile pînă acum pentru nici un om ; dar oare nu sta tocmai în asta temeiul orgoliului şi beţiei mele ? Nu m-am numărat eu însumi, de bunăvoie, cu îndrăzneală, printre căutătorii absurdului ?

Nu, nu : nu e cazul să mă văicăresc, invocînd asemenea scuze. Să scot la lumină piedicile de nebiruit, puse în cale de oameni, de mizerie, de mediocritatea vremurilor, de invidia celor din jurul meu, de dispreţul duşmanilor, de indiferenţa celor mulţi ? Şi astea sînt numai poveşti. Nu există forţă care să nu fie învinsă de una mai mare ; nu există duşman care să nu poată fi pus la pămînt de către unul mai puternic ca el ; nu există mizerie care să facă imposibilă obţinerea de bogăţii nemaivăzute ; nu există gheaţă care să nu poată fi topită, încălzită, făcută să fiarbă. Cînd cineva se apucă de un lucru trebuie să ştie tot ce-i este de trebuinţă pentru a-l duce la bun sfîrşit. Dacă nu-l ţin puterile, trebuie să şi le

sporească, înainte de a porni la treabă, sau să se pitească în umbră pentru a face ceea ce fac toți.

Nu, dragul meu : nici cu asta nu mă pot apăra. Nenorocirea este — acuma o pot spune — că cei mai slabi își propun tocmai isprăvile cele mai greu de înfăptuit, cei mai lași — acțiunile cele mai cutezătoare, iar cei cu respirația scurtă și cu picioarele slabe — cursele cele mai lungi. De ce ? Din mai multe motive : atracția contrastului, care se observă în toate lucrurile omenești ; nevoia de a se exalta și de a se ameți cu puteri imaginare și vise de mărire ; presimțirea obscură a unei scuze comode, cînd întreprinderea nu reușește, și se dă ca motiv însăși grandoarea ei. Astfel dînd impresia că faci mai mult decît ceilalți, faci de fapt mai puțin decît oricine, pregătindu-ți o frumoasă și glorioasă înfrîngere : ți-ai propus lucruri atît de mari, încît era firesc să nu te țină puterile ; cine știe ce lucruri grozave ai fi făcut dacă ambiția ta ar fi fost cît de cît mai mică !

Cunosc atît de bine aceste cochetării și portițe de scăpare ale celor ce nu izbutesc în viață, încît n-am nevoie de ele. Să nu se spună că-mi ascund nimicnicia sub strălucirea unor sofisme, sau că îmi acopăr sărăcia sufletească sub o pojghiță de sulemeneală patetică.

N-am reușit pentru că nu voiam, nici nu știam precis cum să reușesc ; iată adevărul curat, adevărul gol-goluț. N-am reușit pentru că nu am știut să obțin puterea care-mi lipsea, și pentru că n-am avut mereu în mine, clipă de clipă, ca un

focar al sufletului, visul pe care-l glorificam în cuvinte.

Credeți că nu mă doare că trebuie să-mi mărturisesc, cu atîta neîndurare, slăbiciunea vieții mele ? Dar de ce aș continua să mă mint pe mine însumi și pe ceilalți ?

De cîte ori, în loc să mă închid în camera mea, singur cu gîndurile mele, m-am lăsat copleșit de un moment de plictiseală și am ieșit afară, m-am oprit în fața vitrinelor, am urmărit luminile ce pîlpîiau deasupra capului meu, m-am urcat în tramvaiele zgomotoase și rapide, m-am așezat într-o cafenea ca să privesc ilustrațiile dintr-o revistă burgheză ; m-am întîlnit cu prietenii și, împreună, am discutat prostii, la modul răutăcios sau spiritual ; m-am dus în vizită și am băut cafele din ceșcuțe aurite, pălăvrăgind cu domnișoare străine și cu bătrîne doamne sentimentale.

Și de prea multe ori am lăsat o pagină la jumătate, la un punct mai greu, și m-am întins pe divan ca să citesc o carte la întîmplare, care să-mi dea iluzia că gîndesc, ba chiar am căutat glumele spirituale din ziare. Lenea, dulcea și otrăvitoarea lene, cea cu o sută de fețe și o sută de ispite, m-a tîrît, m-a sedus și m-a corupt aproape întotdeauna. Sub pretext că mi-e frig sau somn, sau că n-am penițe ori hîrtie, lenea m-a răpit de la lucru ; m-a făcut să amîn ani și ani de zile transformarea radicală a sufletului meu, luarea unor hotărîri decisive. Pe urmă m-am lăsat învins de trup, de senzualitate : de pîntece și de sex. Am mîncat prea mult, încît ore la rînd nu mai puteam să lucrez ; am băut atîta,

încît am ajuns în starea aceea de plăcută ameţeală cînd toate ţi se par uşoare şi îndepărtate ; şi am pierdut ore de-a rîndul, nopţi şi seri de-a rîndul în preajma femeilor, plin de patimă, fericit.

De cîteva ori teama de ridicol m-a oprit la jumătatea drumului, cînd era să mă compromit din cauza plăcerilor carnale sau a banului — consideraţiile omeneşti şi facila cazuistică burgheză m-au făcut timid, nesigur, molatic şi uituc — şi nevoia de bani a îndreptat spre alte scopuri slabele mele puteri, mi-a tulburat spiritul, l-a înjosit pînă la minciună şi compromisuri. Treptat-treptat, frumoasele ore de exaltare nu s-au mai ivit, griji noi au pus cu totul stăpînire pe sufletul meu, trîndăvia mi-a astupat urechile cu vată, ca să nu aud chemările şi remuşcările ; plăcerile mai ieftine şi scopuri mai mediocre m-au ţinut în starea aceea de visătorie îngălată şi neliniştită, duşmană a faptei, în care căutam încă să promit cu cuvîntul, dar în care marea voinţă de acţiune din unele ceasuri alese dispăruse, iar flăcările de altădată nu mai erau decît rămăşiţe de jăratic, pîlpîind, uneori, roşii de sub cenuşa întunecată.

Astfel am ajuns să-mi recunosc pe faţă neputinţa mea, să las la o parte planurile dumnezeieşti şi jurămintele eroice, pentru a povesti, cu o melancolică seriozitate prăbuşirea unui suflet. Numai eu sînt de vină şi nădăjduiesc că, pentru această sinceritate, trecuta mea laşitate îmi va fi iertată.

ZILE RUŞINOASE

Cred că sînt, adeseori, unul din leneşii cei mai ipocriţi din Italia. Dorm zece ore în şir, fără a mă trezi, fără a visa. Mă scol cu capul greu şi cu gura cleioasă ; ies în oraş ca să nu fac nimic ; mă întorc acasă pentru a mă odihni ; mănînc cu lăcomie, ca un băiat în perioada de creştere ; sorb o ceaşcă imensă de cafea, fumez cinci pînă la zece ţigări ; mă tolănesc într-un fotoliu şi-mi întind picioarele unul peste altul ; citesc ziarul de la primul la ultimul rînd, ca un pensionar betegos ; ies din nou ca să mă întîlnesc cu vreun cunoscut sceptic cu care schimb cîteva replici ironice, stupide şi amare ; intru într-o cafenea, înghit o ceaşcă de ciocolată păstoasă, mănînc cu scîrbă trei-patru prăjituri unse sau umplute cu marmeladă murdară ; frunzăresc un vraf de ziare mototolite şi rupte, şi sînt în stare să zîmbesc cu ochii mijiţi la caricaturi stupid colorate ; ies iar în stradă în lumina ca de scenă, puternică, a unor globuri electrice urmăresc o prostituată sulemenită cu alb şi roşu, ca şi cînd aş fi la prima mea dragoste ; intru într-o librărie să cumpăr pe cîteva parale nişte cărţi netăiate, pe care n-am să le citesc niciodată ; mă opresc în faţa băcăniilor pentru a contempla, cu poftă, brînzeturile grase şi cutiile de sardele ; mă duc într-o casă unde mi se serveşte ceai, şi beau vreo patru ceşti, sperînd c-o să mă stîrnească ; sau intru într-un teatru pentru

a-mi îneca tristețea ordinară în muzică — doar așa, ca să-mi omor timpul, ca să nu-mi aduc aminte ce anume aș avea de făcut și nu fac, pentru a mă înjosi, pentru a mă îndobitoci, pentru a-mi adormi remușcarea, pentru a-mi potoli conștiința... Din cînd în cînd, dacă n-am încotro, scriu o scrisoare sau zece scrisori, ca să nu mă mai gîndesc la ele, ca să mă eliberez de toți, și cîteodată, cînd mă simt într-adevăr prea plin și nespus de trist, iau pana mea neagră și mare, și pun pe hîrtie ceea ce-mi umple sufletul ; înnegresc, cu înverșunare, zece, douăzeci, patruzeci de foi albe cu expansiunile mele, cu pocăințele mele, cu rafinatele și deșartele mele absurdități.

Dar ce-ați vrea să dea un om care trăiește între somn și cafea, între masă și pat, leneș și somnoros, bun doar să sune alarma, dar luînd-o la goană în ziua adevăratei bătălii ? În schimb mă ridic din așternutul călduț și din scaunele capitonate, și strig ca o acvilă cum că spiritul a fost insultat, și plănuiesc pentru semenii mei o viață solitară, austeră, disprețuitoare, nobilă și michelangiolescă !

Nu se poate spune că nu simt ticăloșia acestei vieți de duplicitate. O simt, și o simt cu atît mai puternic cu cît, pentru a-mi adormi rușinea, mai mult mă las pradă ei și mă scufund în ea. Aflu un pic de mîngîiere în mărturisire, dar după ce închег în oglinda vorbelor imaginea mea abjectă de trădător al meu însumi, pentru ca toți s-o vadă și s-o scuipe, mă cred iertat și mîntuit, mă ridic din nou cu un aer de învingător, ca și

cînd această nenorocită exhibiție m-ar fi purificat și transformat. A doua zi o iau de la început : mă culc devreme, dorm zece ore în șir fără să mă trezesc, fără să visez ; mă scol cu capul greu și cu gura amară, și petrec pînă seara în felul pe care l-am mărturisit, înfiorat, cu o zi mai înainte. Iar cînd nu mai pot, mă apuc din nou, vai mie ? să arunc pe hîrtie cuvinte și să cînt în versuri interminabile grozăvia eroului ascetic care vede lucrurile omenești cu ochi divini, și sînt atît de abject încît nici măcar o dată nu-mi dă în gînd să pun puțin arsenic în ceaiul meu auriu, îndulcit din belșug.

CE VREȚI DE LA MINE ?

Și cu toate acestea toți mă caută, toți vor să stea de vorbă cu mine, toți se interesează de mine direct sau de la alții. Unul mă întreabă cum o duc, dacă m-am refăcut, dacă am din nou poftă de mîncare, dacă fac plimbări ; altul mă întreabă dacă lucrez, dacă am terminat cutare carte, dacă nu încep una nouă. Un neamț deșirat cu figură de maimuțoi vrea să-mi traducă operele ; o rusoaică strîmbă, tînără, vrea să-i scriu viața mea : doamna americană vrea să afle neapărat ultimele știri despre mine ; domnul american îmi trimite trăsura lui la scară, ca să mă duc să mănînc cu el și să-i fac con-

fidenţe ; tovarăşul meu de şcoală şi de palavre de acum zece ani vrea să-i citesc pe rînd tot ce scriu ; prietenul meu pictor are pretenţia să stau nemişcat în faţa lui, ore de-a rîndul, ca să-mi facă portretul ; ziaristul vrea să ştie unde locuiesc ; prietenul meu mistic vrea să afle cum stau cu sufletul ; prietenul meu om de afaceri se interesează dacă am punga plină ; preşedintele societăţii noastre dă dispoziţia să ţin un discurs ; doamna spiritualistă mă roagă să mă duc mai des să iau ceaiul la ea acasă ca să cunoască părerea mea despre Isus Cristos şi despre chiromantul sosit de curînd...

Dar, la naiba, ce sînt eu ? Ce drept aveţi voi, toţi ăştia, să-mi tulburaţi viaţa, să-mi furaţi timpul, să-mi scormoniţi sufletul, să-mi sugeţi gîndurile, să mă vreţi tovarăş cu voi, confident şi informator ? Drept cine mă luaţi ? Sînt poate vreun actor plătit ca să joace seară de seară în faţa mutrelor voastre vrednice de a fi pălmuite, comedia inteligenţei ? Sînt poate un sclav pe care l-aţi cumpărat cu bani gheaţă şi care trebuie să se închine în faţa capriciilor voastre de oameni fără griji şi să vă ofere drept omagiu tot ce ştie şi poate ?

Sînt un om care ar fi vrut să ducă o viaţă eroică şi să facă lumea mai suportabilă în propriii săi ochi. Dacă într-un moment de slăbiciune, de uitare de sine sau silit de împrejurări, azvîrl lumii vreo iritare îngheţată în cuvinte, vreun vis înfofolit în imagini, luaţi-l sau aruncaţi-l — dar nu mă mai plictisiţi.

Sînt un om liber, am nevoie de libertate, am nevoie să fiu singur, trebuie să rumeg în mine însumi ruşinile şi tristeţile mele, să mă bucur de soare şi de pietrele de pe stradă, fără să fiu însoţit şi fără să mi se vorbească, numai cu muzica inimii mele. Ce vreţi de la mine ? Tot ce vreau să spun — tipăresc, tot ce vreau să dau — dau. Curiozitatea voastră îmi întoarce stomacul pe dos ; complimentele voastre mă umilesc ; ceaiul vostru mă otrăveşte. Nu datorez nimic nimănui şi n-am de dat socoteală decît lui Dumnezeu.

GLORIA

Şi chiar dacă aş reuşi, chiar dacă v-aş azvîrli în faţă, vouă tuturora care m-aţi dispreţuit, m-aţi tulburat, m-aţi batjocorit, m-aţi hărţuit, m-aţi persecutat şi aţi ignorat opera la care am visat şi pe care am dorit-o ; chiar dacă v-aş arunca în faţă capodopera care ar face să plîngă ochii voştri uscaţi şi zgîrciţi, şi să se-nchidă gurile voastre care rînjesc obscen, şi să se cutremure trîndava voastră inimioară uitată de mult sub pieptar ; dacă, într-un cuvînt, aş reuşi să vă descumpănesc, să vă înfrîng şi să vă zdrobesc cu forţa strălucitoare a geniului meu — ce-aţi fi

voi în stare să-mi dați, ce-ați putea să-mi oferiți, în ce fel ați putea să mă răsplătiți?

Toată istoria durerii omenești e plină de recunoștința voastră. Mare scofală, într-adevăr, gloria voastră!

Cum adică! După ce-am dat ce era mai bun în mine, carne din carnea mea și sînge din sîngele meu, taina cea mai adîncă a vieții mele, voi nu găsiți alte mijloace decît tocmai acestea? Nu sînteți în stare de altceva, decît să vorbiți de mine în ziare fără a mă înțelege; să mă plictisiți cu vizite și scrisori; să mă arătați cu degetul cînd ies din casă pentru a respira sau cînd intru într-o cafenea sau într-un teatru; să mă siliți să scriu, chiar atunci cînd n-am chef, chiar atunci cînd nu pot decît să mă repet; să-mi cereți scrisori, opinii, autografe și articole din toate părțile; să mă spionați și să povestiți unde mă duc, cu cine stau de vorbă, ce fac; să-mi afișați mutra pocită pretutindeni, în cărți și ziare, la colțuri de stradă și pe cărțile poștale ilustrate; iar la sfîrșit, după ce voi muri, să vă apucați să-mi scormoniți prin hîrtii, să dați în vileag misterele vieții mele, și, la urmă, să înălțați o mizerabilă copie a trupului meu, în marmură sau bronz, în mijlocul unei piețe?

Vanitatea e mare chiar la cei mari — o știu. Dar oare nu există și suflete delicate? Oare nu există și spirite care se simt numai spirit, spirit pur, și care se simt jignite și murdărite de asemenea adorație de călugări fățarnici? Ceea ce e de preț în mine — dacă există ceva — e sufletul: atunci de ce-mi copiați și eternizați trupul? Dacă sînt mare, sînt pentru că am avut forța de a fi singur: atunci de ce-mi tot dați tîrcoale, că nu mai am loc de răsuflările și privirile voastre de vite curioase? Dacă v-am dat vreun exemplu, a fost tocmai acesta: lucrul cel mai mare pe care-l poate face cineva este să adauge viață vieții, spirit spiritului, și nu să roadă, să mestece și să mozolească operele altuia: atunci de ce vă obosiți explicînd ceea ce am spus eu, în loc să mă întreceți și să mă desființați cu alte opere?

Dacă am spus bine ceea ce am spus, pentru ce o spuneți voi din nou într-un mod mizerabil? Dacă alții nu pricep vorbele mele, merită oare să-i faceți să le priceapă? Și veți izbuti să-i faceți să le priceapă, chiar așa cum le-am însemnat și le-am gravat eu în serile cele mai spumegătoare ale inspirației mele?

Fără îndoială, asemenea lamentații sînt ridicole, mai ales în gura mea. De ce să cauți în afară răsplata pe care o ai în tine însuți? Dacă crearea operei tale, dacă viața ființelor născute din tine, dacă plinătatea imaginilor născocite de tine nu sînt de-ajuns pentru a te mulțumi și a te bucura, ce mai cauți la ceilalți oameni? Oare ei, mărunței, înghețați și mediocri, sînt în stare să-ți dea ceea ce nu ți-a dat propriul tău geniu? Creează fără să te gîndești la ei, aruncă rodul în mijlocul oamenilor pentru a-i înfricoșa sau pentru a-i îmbărbăta, iar după aceea continuă să lucrezi cît te mai țin puterile. Sau poate

16 — Un om sfîrșit — c. 2753

ești un zidar care-și așteaptă salariul în fiecare sîmbătă, după ce și-a terminat lucrul? Casele tale nu sînt case de piatră și var, ci de cuvinte și sînge: nici gloria, nici banii nu sînt în măsură să te plătească.

Nici gloria, nici banii: numai suferința cea dulce, numai gloria cea tăcută. Ah, dacă aș putea într-adevăr să-i găsesc pe cei puțini, fie chiar numai trei sau șapte sau zece inși, care citesc cu tot sufletul, nu numai cu ochii, care trăiesc împreună cu scriitorul și îl iubesc ca pe un frate, deși nu l-au văzut niciodată; care-l visează, care vorbesc despre el în timpul melancolicelor plimbări duminicale și se hrănesc cu gîndirea lui, se îmbată cu poezia lui, tremură pentru soarta lui și așteaptă fiecare cuvînt al lui cum așteaptă profeții revelarea lui Dumnezeu, atunci da!, aș fi și eu fericit, atunci m-aș simți răsplătit pentru toată tăcerea din trecut și pentru toată gălăgia fără rost de astăzi! Dacă aș putea să te strîng la pieptul meu pe tine, tinere palid și întristat, neconsolat și îndrăgostit cititor, fără pereche și cel dintîi, căruia eu, înaintea tuturora, i-am dezvăluit gustul amar al măririi și bucuria înfrigurată a poeziei! Un surîs al tău, o bătaie mai puternică a inimii tale, o privire a ta, cuprinzătoare și fericită, un vis neliniștit al tău ar fi pentru mine daruri mai plăcute și mai de preț decît toate sporovăielile papagalicești și decît toate coronițele de hîrtie aurită. N-am nevoie de aplauze, de gălăgie, de guri căscate, de laude forțate și lingușiri invi-

dioase. Nu, nu: departe de mine asemenea zgomote; păstrați-le pentru lăutarii, pentru balerinele și pentru tenorii voștri dolofani! Dați jirul la porci, dacă n-aveți nestemate pentru eroi.

ȘI CHIAR DACĂ...

Și chiar dacă aș fi obținut puterea? Chiar dacă aș fi devenit un fel de semizeu terestru, domn al cerului și al pămîntului, triumfător asupra materiei și a morții, stăpîn peste oameni și spirite? Ce-aș fi făcut cu această putere? În ce fel m-aș fi folosit de această universală suveranitate?

În timpul misticei mele pregătiri pentru autoritatea visată nu m-am gîndit aproape de loc ce va fi după aceea. Căutam mijloacele, fără să știu în ce scop le-aș fi utilizat. Voiam să fiu Dumnezeu, fără să-mi fi stabilit dinainte creația și legea. Lumea era deja creată; iar legea era de așa natură încît dacă aș fi atins-o, totul s-ar fi sfărîmat și s-ar fi desfăcut în bucăți. Și atunci?

Să poți *totul* — absolut *totul*. Ce-i de făcut? Nu se poate acționa fără să alegi. Dar cum aș fi putut să aleg pus în fața infinitelor posibilități ale voințelor mele? Pentru a alege, trebuie să preferi ceva; să-ți placă un lucru mai mult

și altul mai puțin, să ai în minte un anumit scop, să suferi pentru un ideal în care crezi. Atunci poți să distrugi ceea ce disprețuiești, poți să dai întîietate la ceea ce iubești ; poți îndrepta mersul lucrurilor spre ținta propusă ; poți modela în noroiul docil al concretului idealul tău.

Dar eu n-aveam nimic din toate acestea : nici dragoste, nici scopuri, nici visuri. Singura mea dragoste era puterea, singurul scop — puterea ; supremul vis — puterea. Dar *după aceea ?* Eram gol, — m-am simțit cu spaimă gol pe dinăuntru, ca un puț care pare un abis numai pentru că reflectă adînca depărtare a bolții cerești.

Ce e de făcut ? Răspunsul e greu de dat, chiar pentru omul cît de cît superior, împrejmuit din toate părțile de imposibilități și neputințe. El știe că trebuie să renunțe la o cale sau alta : itinerariul care rămîne e mai puțin lung, dar mai sigur. Dar pentru cel ce n-are ziduri împrejmuitoare și obstacole din nici o parte, liber în teorie, atotputernic în teorie, acest „ce-i de făcut" e de o mie de ori mai enigmatic și mai primejdios.

Ce-i de făcut ? Pentru a-mi exercita forțele, orice e binevenit. Pentru cel ce s-a ridicat foarte sus, care nu mai are nevoi, interese, iubiri și adevăruri omenești, toate se află pe același plan. Distrugerea unui popor și crearea unei specii noi sînt pentru el echivalente. A face fericit pe cel nenorocit și a prăbuși în nenorocire pe cel fericit sînt, la înălțimea aceea, unul și același lucru. Dreptatea și nedreptatea, sublimul și josnicul nu mai au nici un sens. E destul să ne ridicăm cu o singură treaptă deasupra umanului, pentru ca toate valorile omenești să se confunde și să dispară. Toate sentimentele omului sînt puse în mișcare de către neputință ; îndată ce cucerești puterea deplină, te-ai și dezumanizat, ai și devenit supraom ; dar în același timp ai devenit insensibil, mort : nu mai ai impuls, nu mai ai voință, nu mai ai direcție. Totul e la fel : un cuib de pasăre sau un oraș, un fir de nisip sau o peninsulă, un imbecil sau un geniu sînt la fel de importanți sau de ridicoli. De ce să mă sinchisesc de o parte a realității mai mult decît de alta, o dată ce totul e al meu, totul e la dispoziția mea, toate ascultă de ordinele mele ?

Mare parte din plăcerea unei reușite — transformarea sau posesiunea unui lucru — depinde de efortul necesar pentru a o face : „Ce grozav sînt ! Ce puternic sînt ! Un altul n-ar fi izbutit să facă ce-am făcut eu ! „După atîta trudă, obiectul cucerit, fie chiar și o biată jucărie — o femeie, o casă, umbra unei celebrități — ni se pare ceva de mare preț, dulcea răsplată pentru oboseala noastră victorioasă. Dar dacă putința de a acționa ar fi lipsită de oboseală, dacă ar fi de-ajuns un efort de voință, o poruncă spusă în șoaptă, o clipire rapidă din gene pentru a obține ascultarea imediată și fără margini a lucrurilor, unde mai e bucuria, unde mai e plăcerea victoriei ?

Mă gîndesc că, poate, a fost pentru mine un mare noroc că n-am reușit să mă îndumnezeiesc în modul acela material și orb în care voiam.

Aş fi fost mai nefericit decît sînt azi. Poate mi-ar fi fost de ajuns să ştiu că *aş fi putut* face totul — pentru ca să nu mai fac nimic. Aş fi rămas nemişcat pentru totdeauna — neputincios de prea multă putinţă. Şi aş fi dorit din nou, cu disperare, obositoarele zile de veghe, cînd doream, alegeam şi urmăream ceva.

Dar dacă toate aceste vorbe nu sînt decît consolări postume ale unui mare eşec? O, ticălos Adam, izgonit înainte de a intra în rai: îţi economiseşti încă mirozna şi savoarea fructelor din care n-ai putut muşca?

SÎNT UN IMBECIL?

Toată viaţa mea e bazată pe această convingere: că sînt un om de geniu. Dar dacă m-aş înşela, dacă n-aş fi decît unul din acei mulţi orbi care iau amintirile drept inspiraţie, dorinţele drept opere; dacă, într-un cuvînt, n-aş fi decît un imbecil? Ce-ar fi atît de uimitor în asta? Oare e prima dată cînd un fricos îşi închipuie că e erou, cînd un literat se crede poet, cînd un idiot îşi dă aere de om mare? Oare nu e posibil, de o mie de ori posibil, ca eu să nu fiu decît un cititor frigid, încălzit, din cînd în cînd la vetrele altora, devenit spiritual datorită spiritului altora, care crede că murmurul docil al sufletului său ambiţios e gîlgîitul unei vine de apă gata să ţîşnească şi să se reverse, pentru a adăpa pămîntul

şi pentru a oglindi cerul? Cu cît mă gîndesc, cu atît lucrul mi se pare mai verosimil şi firesc. Ce-mi dă dreptul să cred în mine şi-n geniul meu? Ceea ce am făcut? Dar eu sînt primul care neg aceasta, şi o dispreţuiesc! Fleacuri literare din toate ţările, deliruri nocturne ale unui aiurit, jocuri de îndemînare intelectuală... Nimic mai mult, nimic mai bun!

Toată credinţa geniului meu stă în lunga şi deşarta aşteptare a unei clipe de inspiraţie fulgerătoare şi triumfătoare; stă în neliniştea mea perpetuă care nu e mulţumită de nimic şi îşi bate joc de totul, cu excepţia unei lumi cereşti şi platonice pe care mi se pare c-o văd uneori printre norii lumii adevărate; stă în cîteva iluminări fugare, în cîteva izbucniri lirice firave, în cîteva imagini grăbite ce se traduc imediat în fraze fericite, care-mi trec adesea prin minte, atunci cînd gîndesc fără să privesc, atunci cînd trec seara pe cîte un pod, între rîu şi bolta deopotrivă tremurătoare de lumini.

Dar ce dovedeşte asta? Adesea nemulţumirea serveşte ca scuză celei mai clorotice slăbiciuni! Ambiţia gloriei este extrem de răspîndită chiar în sufletele cele mai sărace! Toate visurile mele fantastice nu izbutesc să se transforme într-o suflare de vînt vijelioasă care să mături lumea şi să înalţe oamenii spre îngeri şi spre stele; toate impresiile mele fără şir, toate ideile desperechiate, toate avînturile repede prăbuşite, toate ţîşnirile de o clipă, toate micile expresii care nu izbutesc să se ordoneze, să se topească într-o capodoperă, într-o lucrare deplin închegată — toate acestea

nu valorează nimic. E nevoie de cu totul altceva pentru a avea dreptul să tutuieşti un mare creator, sau pentru a te urca într-un turn ca să scuipi sau să deplîngi şirurile celor îngîmfaţi şi plini de sine. Scînteile trecătoare, văpăile deşarte, pîlpîirile înşelătoare, sclipirile învăluite, străfulgerările îndepărtate, scînteile născute şi stinse în aceeaşi clipă nu sînt flacără — sînt numai promisiuni, tentaţii, amăgiri ; sînt iasca mereu crescută a vanităţii, sînt mîngîierea sleită a spiritului neroditor, sînt spasmele agonice ale unui avorton. Nu trebuie să-ţi pui nădejdea în ele. Decît aşa ceva, mai bine nimic. Asemenea răbufniri de genialitate obosită sînt semnul ticăloşiei şi suferinţei omului mediocru — acela care nu e nici dobitoc în toată regula, nici geniu suprem, nici plantă ce vegetează ani în şir, nici suflet care creează cu furie — nici pachet de materie surdă, nici stîlp de foc în faţa popoarelor. Sînt mediocrul, infamul mediocru pe care îl urăsc din tot sufletul ; sînt acela care nu va fi niciodată nimic mai mult, nici măcar atunci cînd sîngele se va slei şi cînd plămînii se vor umfla pentru ultima oară. Poate c-am fost ceva, cîndva, cîteva clipe, poate mi-am cheltuit tot geniul ce mi-a fost hărăzit, într-o singură noapte, într-o singură partidă a unui joc pe care nu-l cunosc. Şi acuma, iată-mă aici ca jidovul care a gustat din strugurii pămîntului făgăduinţei, într-o zi de cules grăbit, şi a rămas singur, cu gura uscată, în mijlocul pustiului plin de praf — sînt ca spînzurat între cer şi pămînt, prea greoi ca să mă înalţ spre stele şi prea eteric ca să scormonesc în noroi. Sedimente de cultură, reminiscenţe poetice, furnicare de gînduri fac din mine un om inadaptabil la viaţa temeinică a valorilor practice şi mecanice, dar n-au fost suficiente pentru a mă face vrednic de viaţa unui rege al intelectului. Măcar să nu fi cunoscut de loc, nici pe departe, nici o clipă, sfîşietoarea bucurie a creaţiei ! Sau să mă fi născut şi să fi rămas, o dată pentru totdeauna, un biet imbecil fără conştiinţă, un modest cretin fără remuşcări, un idiot cumsecade fără pretenţii ! Dar nu ! Ştiu că sînt un imbecil, simt că sînt un idiot, şi acest lucru mă scoate din rîndurile idioţilor perfecţi şi mulţumiţi. Sînt superior atît cît să înţeleg că nu sînt destul de superior, şi nimic mai mult. Poate, cu trecerea anilor, imbecilitatea mea va deveni mai mare, şi atunci voi fi, dacă nu mai fericit, în orice caz mai puţin chinuit. Şi sper să devin copac sau piatră, şi să zac, în sfîrşit, în beatitudinea inconştientă a totului.

...ŞI UN IGNORANT

La urma urmelor, să spunem adevărului pe nume, oricît ar fi de dureros : sînt un ignorant ! Am ciupit de peste tot, am răscolit toate, am pipăit şi am mirosit tot ce se poate cunoaşte, m-am dat cu capul de incognoscibil, dar n-am adîncit niciodată nimic. Nu există doctrină, artă sau filozofie în care să pot spune că sînt cu adevărat stăpîn absolut. Nu am nici o specialitate ;

nu am un cîmp de preocupări, fie chiar o mică grădină de zarzavat pe lîngă casă, în care să mă simt cu adevărat *acasă,* în care să pot privi de sus pe cel ce-mi iese în cale.

În ochii multora pot să par unul din acei oameni amfibii, eunuci devirilizați, care sînt mulți — ca o injurie adusă agriculturii — „oameni cultivați". Am citit o droaie de cărți, foarte multe, poate prea multe, și totuși pot să spun că n-am citit nimic. Țin minte o infinitate de nume și de titluri, mi-e capul ca o magazie de însemnări ; dar cărțile pe care le cunosc într-adevăr bine pe dinăuntru și pe dinafară, în litera și spiritul lor, prin lecturi repetate și meditînd asupra lor, sînt extrem de puține, și mi-e rușine de asta ; cu toate că nu sînt singurul în această situație nenorocită, care-și pierde timpul scriind pe nisip cuvinte pe care le va împrăștia vîntul. Omul unei singure cărți e funebru și sinistru ; dar omul prea multor cărți e ca un canal care din tot ce trece prin el nu reține decît mîlul. Și eu sînt un astfel de om. *Mea culpa.*

Sînt un autodidact înnăscut, iar un autodidact e mare numai dacă izbutește să se maturizeze și să se împlinească. Sînt un enciclopedic, un om al dicționarelor și al manualelor, iar enciclopedicul e puternic numai atunci cînd izbutește să lege cu inelele de fier ale ideilor generale mănunchiurile de fapte, ofilite și scuturate, pe care le-a secerat ici-colo prin librării.

Pot uimi o seamă de oameni cu bibliografia ; pot susține discuții decente chiar cu specialiști. Dar după cinci minute sau cinci zile, m-am epuizat : am ajuns la fund. Am mulți saci la mine acasă, dar nu sînt plini. Din fiecare lipsește cîte o baniță iar ceea ce se află n-a fost trecut prin ciur.

Nu sînt profan în nici un domeniu, dar nici un inițiat. În adunările celor învățați nu am scaunul meu rezervat și nu port nici o etichetă pe frunte. Sînt un om fără loc precis, care poate sta oriunde atîta vreme cît nu e alungat.

Jidov rătăcitor al cunoașterii, nu m-am oprit în nici o țară ; nu mi-am luat domiciliu statornic în nici un oraș. Urmărit de demonul curiozității, am explorat ape și păduri fără nici un plan și fără răbdare : pe apucate, din zbor. Am multe amintiri, dar puține din ele au o bază. Sînt asemenea unui rege care stăpînește un mare imperiu compus din hărți geografice.

Am început de toate și n-am sfîrșit nimic. Abia am apucat pe o stradă, că am și luat-o lateral, la stînga sau la dreapta, iar de aici, pe scurtături, am nimerit pe cărări și din cărări m-am trezit pe alt drum principal.

Cînd cineva se miră de știința mea, de „erudiția" mea, îmi vine să rîd. Numai eu știu cîte găuri înspăimîntătoare se află în creierul meu. Numai eu, care am vrut să știu totul, știu cît de strîmte sînt granițele științei mele. Evenimentele antichității, limbile moarte ale marilor națiuni, științele despre lumină, mișcare și viață îmi sînt aproape neîncepute. Cunosc vocabularul și cîteva capitole, am o idee despre întreg, dar nu sînt în stare să mă descurc singur. Sînt un ignorant — un ignorant fără margini și fără putință

de vindecare. Şi ce e mai rău, e că ignoranţa mea nu e una pură şi naturală, ca a omului din pădure sau de pe cîmp, care poate merge mînă în mînă cu prospeţimea, cu liniştea şi chiar cu o oarecare ingeniozitate. Nu : eu sînt ignorantul care s-a înglodat în cărţi, sînt un şoarece de bibliotecă, sînt cel care a învăţat atîta încît şi-a pierdut spontaneitatea, fără să cîştige însă adevărata înţelepciune.

Totuşi am avut îndrăzneala de a voi să învăţ pe ceilalţi, de a mă improviza în dascăl, de a trasa pentru alţii drumuri şi poteci. Am scris cărţi pline de note şi bibliografii ; am dat sentinţe asupra cărţilor altora ; am lăsat impresia că ştiu foarte bine subiectele despre care scriu, şi temele pe care le tratez. Am o reputaţie bine stabilită de om competent, de om muncitor, de mînuitor de fişe. Cît de mare trebuie să fie ignoranţa celorlalţi, dacă pot crede despre mine asemenea lucruri ! Numai eu pot să spun cît de uşoară şi falsă e faima pe care unii savanţi reputaţi o obţin pe nedrept, cu puţină cheltuială, pe spinarea lenei oarbe a oamenilor. Eu, care cunosc şi pe faţă, şi pe dos ştiinţa mea, şi ştiu cît de rară şi subţire e pînza erudiţiei mele, şi cîtă superficialitate se află în dosul siguranţei mele, şi cîtă timiditate în dosul aroganţei, mă ruşinez de mine şi de alţii, şi simt nevoia să mă spovedesc cu voce tare, în faţa celui ce vrea să mă asculte.

Oare ce putea să iasă mare dintr-un om atît de înglodat şi împotmolit în ignoranţă ? A şti înseamnă a putea : ce e de mirare atunci că puterea mea a rămas — o, chinuitoare amintire şi remuşcare — în gunoiul dorinţelor moarte ? Pe cine ar trebui să învinovăţesc pentru această înfrîngere necesară ?

Pe mine însumi, mereu pe mine însumi, numai pe mine însumi. Dacă aş fi fost mai slab (pentru a nu visa) sau mai tare (pentru a ieşi învingător) n-aş fi ajuns în situaţia asta — de a mă umili în faţa celor pe care-i dispreţuiesc !

NU CUNOSC OAMENII

Nu sînt ignorant numai în ce priveşte lucrurile, ci şi în ce priveşte oamenii.

Care era marele plan al vieţii mele ? Să acţionez asupra speţei din care fac parte, s-o transform în adîncime, s-o ridic de la condiţia de animal la aceea de om, şi de la om la Dumnezeu, să inaugurez o nouă epocă în istoria lumii, să stabilesc hegira mistică a umanităţii. Dar ca să acţionezi asupra oamenilor trebuie să-i cunoşti ; pentru a transforma sufletele lor trebuie să fi ştiut cum să pătrunzi în ele cu simpatie şi cu iubire. Fără un contact direct şi de fiecare zi cu toţi, cu oamenii de la oraş şi de la sat, cu copiii de şcoală şi cu muncitorii din fabrici, cu femeile care speră şi cu cele care suferă, cu maimarii pămîntului şi cu cerşetorii desculţi, nu e

cu putință să determini nici o acțiune care să-i smulgă din acest fel de viață pentru a-i împinge cu sila spre mai bine. Oricine ar vrea să descopere drumurile spre inima lor, și resortul acțiunilor lor, trebuie să cunoască dinainte gîndurile lor cele mai ascunse, nevoile lor cele mai adînci, preferințele lor cele mai tainice. Psihologia poate înfățișa, în trei sute de pagini de carte sau în treizeci de cuvinte ale unei definiții, pe Omul filozofilor — omul exterior, acela care e la vedere, care se prezintă singur pentru ceilalți, pentru a se arăta și a se pune în valoare în fața tovarășilor săi, care se poate recunoaște în cîteva clipe, și se poate descrie în cîteva trăsături. Dar omul adevărat, omul real și concret, nu e paiața simetrică a filozofilor, nici imaginea travestită a cunoscuților noștri. Apostolul, profetul, mesia trebuie să cunoască omul autentic care se ascunde îndărătul cuvintelor și îndărătul măștilor ; trebuie să cunoască oamenii, nu omul — să cunoască pe omul acesta și pe omul acela, mii de oameni, unul cîte unul, cu întreaga gamă a fizionomiilor lor intime, sentimentale și mentale.

Eu nu-i cunoșteam și trebuia, prin forța lucrurilor, să eșuez. Nu te poți face ascultat de către cei pe care n-ai vrut să-i asculți. Am fost un străin pentru ei, iar ei nu înțeleg vorbele unui străin. Ei nu pot iubi pe cel ce nu s-a mistuit din dragoste pentru ei. Umanitatea e o femeie care nu se lasă mișcată decît de către cel ce-o adoră sau o înspăimîntă.

De aceea am căutat și eu să cunosc oamenii ; m-am străduit să mă amestec cu ei, să-i iau de braț, să ascult ceea ce spun, să primesc mărturisirile lor involuntare.

Am vrut să încerc de toate : am intrat în casele celor săraci pentru a strînge actele lor de acuzație ; m-am oprit lîngă cei ce săpau, trăgeau la rindea sau băteau cu ciocanul pentru a pătrunde spiritul muncii lor, pentru a ghici ideea pe care și-o făceau ei despre fericire ; am urmărit oamenii necunoscuți pe străzile pline de lume pentru a iscodi viața lor ; am vrut să mă apropii de domnii eleganți și binecrescuți, și am tremurat de frig și de ciudă în saloanele lor bine încălzite ; am stat de vorbă cu chelnerii și cu hamalii ; i-am făcut pe copii și pe mame să vorbească ; am frecventat bisericile și m-am așezat lîngă babele habotnice, îmbrăcate în negru, care șopteau în fața Maicii Domnului rugăciunile lor copilărești ; am însoțit preoți în parohii și călugări în mînăstiri ; am frecventat mereu școlile marilor discipoli, și atelierele pictorilor necunoscuți ; m-am aplecat peste registrele negutătorilor și m-am dat în vorbă cu vînzătorii ; am făcut femeile de stradă să-mi povestească viața ; și am respirat aerul gras și înecăcios al birturilor economice și al cafenelelor de mîna a doua pentru a auzi ce spun cei pe care voiam să-i îndrept pe calea cea bună.

Eu însumi am încercat să mă adaptez la viața altora : am bătut la mașină scrisori alături de copiști ; am luat însemnări cu studenții ; am ju-

puit cadavre alături de medici ; am treierat grîul cu țăranii ; am tras de căpăstrul catîrilor cu cărăușii ; am luat masa flecărind cu duci și cu marchizi, am ținut în mînă firul cu plumb al zidarilor și cazmaua salahorilor.

Dar toate au fost în zadar. Oameni, eu m-am apropiat de voi, dar nu vă iubesc. Nu pot să vă iubesc. Mă plictisiți, mă scîrbiți. Și pentru că nu v-am iubit, nici nu v-am cunoscut, și necunoscîndu-vă, nu am putut să vă salvez. Am fost singur și dăruit numai mie în mijlocul vostru, iar voi m-ați lăsat să fiu singur. Cuvintele mele nu v-au făcut să vorbiți, iar promisiunile mele nu v-au stîrnit. Bine ați făcut.

O cumplită sfîșiere e în mine, ca în toți cei care au încercat să schimbe destinul vostru. Mă apropii de voi ca să vă cunosc, și abia încep a vă cunoaște, că mă năpădește scîrba. Pentru a scăpa de această scîrbă, ar trebui să vă transform ; dar nu pot să vă transform pentru că nu știu cum anume sînteți făcuți. E un cerc vicios care pe mulți i-a sugrumat și i-a strivit. Fiecare iubește omenirea cu o dragoste fără margini, dar închis în singurătatea casei sale. Abia iese afară din casă, abia începe să aibă de-a face cu Petru sau cu Iuda, oameni care vorbesc și se mișcă pe stradă, că iubirea se schimbă în dispreț și în ură. Atunci se îndepărtează din nou, iar în pustietate îmbobocește încă o dată dragostea față de toți oamenii, chiar față de Petru și de Iuda.

Acesta e cazul meu. Oameni, eu vă iubesc, ca puțini alții. Toată viața mea lăuntrică e pătrunsă de această adîncă iubire. Aș vrea să vă văd mai mari, mai fericiți, mai curați, mai nobili, mai puternici. Iar visul meu cel mai drag era să fiu mîntuitorul vostru, adevăratul și ultimul.

Dar dragostea aceasta e geloasă, e ascunsă, e bizară. Abia încerc s-o exprim, că-mi și îngheață cuvintele pe buze ; abia fac gestul de a vă îmbrățișa, că ea se și preface în dezgust ; abia respir răsuflările voastre, că ea se și dă înapoi și se ascunde. E o dragoste cu totul intimă, numai a mea — o dragoste solitară, egoistă, neputincioasă. În loc să se aprindă mai tare în apropierea celui iubit, tocmai atunci se risipește ; în loc să se manifeste în dovezi de iubire, în cuvinte calde, ia chipul dojanei și biciul invectivei. Dragostea mea e făcută din scuipături și din bătăi. Nu puteți nici s-o înțelegeți, nici s-o acceptați.

În aceste momente de nemiloasă sinceritate, nu pot să vă învinovățesc pe voi. Vina se află în mine : sînt prea rece pentru a putea să mă contopesc într-adevăr cu voi, ca iubitul cu iubita. În surîsul meu citiți o batjocură ; în strîngerea mea de mînă e un pumn care freamătă. În zestrea celor violenți intră și omenia, iar eu n-am știut nici să vă iubesc, nici să vă biciuiesc îndeajuns.

În mine există numai intenții lipsite de forță, și trebuie să-mi sfîșii pieptul de durere fără a avea dreptul să vă cer un cuvînt de mîngîiere. Sînt un mic Prometeu care-și poartă în piept vulturul remușcării pentru că, furînd focul, n-a știut să se ardă cu el decît pe sine însuși.

17 — Un om sfîrșit — c. 2753

INSPIRAŢIA

Ah, dacă ar izbucni în mine dintr-o dată, ca o vînă multă vreme reţinută şi închisă cu forţa, maiestuosul şi adîncul torent al inspiraţiei, dacă ideile ar sălta cu ţîşnituri fantastice pînă la cer, iar imaginile, sentimentele, scumpele cuvinte hotărîtoare ar cădea ca o ploaie răcorindu-mi inima : mîngîind, trezind, înduioşînd inimile tuturor oamenilor !

Ah, dacă sufletul meu s-ar aprinde dintr-o dată, ca un cîmp de paie şi de mărăcini, ca o pădure uscată şi deasă ; dacă gîndurile ar ilumina cerul ca nişte focuri de artificii, desfăşurate, şi cuvintele ar arde ca un foc adevărat, iar ideile ar sări din fuga penei mele ca scînteile dintr-un butuc aprins pe care-l loveşti, ca să poată în sfîrşit lumina şi încălzi toate sufletele oamenilor ! De ce să-mi fie refuzată mie, tocmai mie care o doresc cu o nemărginită dorinţă, această bucurie, această fericire, această graţie ?

Ah, dacă în aceste zile, după atîţia ani de aşteptare nerăbdătoare şi de invocaţii nebuneşti, m-aş simţi năpădit de o undă neaşteptată de har supranatural, inimaginabil ; dacă — în loc să scriu aceleaşi poveşti, să înşir vorbele obişnuite, să mă tîrîi cu greutate pe urmele unor gînduri obosite şi cîrpite — mi-ar ieşi din gură adevăruri uimitoare, imagini miraculoase, armonii şi pasiuni

pe care nici un om nu le-a descoperit, găsit şi simţit niciodată ! De atîtea ori, seara, la lumina roşie şi tremurătoare a unei lumînări, sau la aceea calmă şi albă a unei lămpi ascunse, am aşteptat sosirea orei divine, aşa cum îndrăgostiţii mereu amăgiţi aşteaptă la miezul nopţii pe frumoasa care li s-a făgăduit. Şi treptat, treptat, rupeam foile încă nu întru totul acoperite de mari litere negre şi grăbite, îmi frecam ochii cu mîinile şi fixam în mod prostesc cine ştie ce lucru prostesc, schiţam, ca în vis profiluri de monştri şi de bătrîni bărboşi, şi rupeam alte foi şi mă blestemam pe mine însumi, pînă ce mă ridicam dintr-o dată şi, azvîrlind la o parte scaunul şi peniţa, mă prăbuşeam pe pat, fără a putea să dorm, fără a putea să visez, fără a putea să uit.

Tot aşa de o sută şi de o mie de ori : spiritul rămînea mereu închis şi îndărătnic, sufletul mereu rece şi mort, hîrtia mereu albă, gloria mereu îndepărtată. Geniul nu era nicăieri, ecoul nu răspundea, inspiraţia nu se trezea : întuneric, tăcere, tortură.

Ce n-aş fi făcut şi ce n-aş face ca să fiu zguduit şi trezit o clipă, ca să primesc dintr-o dată misterioasa dictare a unei revelaţii ! Să mă inspire Dumnezeu sau Diavolul, puţin îmi pasă : atîta doar ca cineva mai mare ca mine, mai sănătos ca mine, mai pătrunzător ca mine, mai nebun ca mine să vorbească prin gura mea, să scrie cu mîna mea, să gîndească cu gîndirea mea !

DATORIILE MELE

Dar Dumnezeu nu vrea să vorbească prin gura mea: n-am să scriu o carte sfîntă. Iar diavolul, care se simte atras de literatură, mă trage cu ghearele în inima spaimelor.

Şi totuşi mi-e teamă ca nu cumva cineva să vorbească prin gura mea. Nu mă cunosc încă pe mine însumi. Atît de mult m-am ciopîrţit, că sufletul meu e acum împărţit şi fărîmiţat, fără viaţă, cu toate fibrele lui la vedere şi încîlcite, ca în planşele de anatomie. Nu mă cunosc. Nu-mi recunosc vocea. Atunci cînd vorbesc, nu ştiu dacă cuvintele îmi aparţin chiar mie, sau vreun sufler răutăcios stă ascuns în spatele meu.

Simt că sînt un *datornic*. Toţi oamenii sînt datornici, dar numai foarte puţini îşi recunosc datoriile, şi cei mai mulţi nu înţeleg să le plătească. Istoria spiritului omenesc e plină de poliţe protestate. Noi îi mîncăm pe cei bătrîni, ca sălbatecii din Pacific, şi nu întotdeauna sîntem în stare să-i digerăm. Şi totuşi, vărsăturile care urmează unor asemenea prînzuri le recunoaştem drept ale noastre.

Mă simt datornic. Aş putea să spun, în sens opus, ca sfîntul Pavel: „Sînt dator grecilor şi romanilor, evreilor şi păgînilor". Aş putea să adaug încă o jumătate de duzină de popoare, şi socoteala încă n-ar fi încheiată. Sînt ca oamenii vîrstei de aur: nu deosebesc ce e al tău de ce e al meu. N-am furat cu gîndul de a

fura. Plagiatele nu-mi plac; numai cei foarte săraci şi cei foarte bogaţi le pot săvîrşi. Dar am respirat, am absorbit, am molfăit şi am înghiţit tot ce mi-a căzut în mînă, iar acum nu mai pot face separaţia bunurilor. Sînt îmbibat tot de teoriile altora, îndopat de cărţi, saturat de articole, îngrăşat cu vorbe şi cu imagini. Sînt fiu al culturii şi al celorlalţi oameni, deşi aş vrea să fiu numai eu însumi.

Această indeterminare mă roade: aş vrea să ştiu cine anume sînt, care e contribuţia mea personală la tot ce-am făcut. Aş vrea să fac daruri celorlalţi oameni, după ce i-am furat; aş vrea să adaug şi eu ceva la civilizaţia care m-a hrănit. Aş vrea să mă regăsesc pe mine însumi: să fac socotelile şi să plec cu bagajul meu propriu, chiar dacă acesta nu cîntăreşte decît un dram. Îmi pun numele pe cărţile mele: dar aş vrea să ştiu ce-mi aparţine cu adevărat şi ce am luat cu chirie. Am impresia că m-am plămădit atît de mult împreună cu alţii, încît nu-mi mai pot găsi mădularele proprii. Cînt în cor şi nu izbutesc să-mi aud timbrul vocii.

Sînt scîrbit. Devălmăşia aceasta mă plictiseşte; iar bănuiala că am furat mă tulbură. N-aş vrea să am datorii faţă de nimeni; şi aş face bucuros orice, numai să nu datorez recunoştinţă creditorilor mei. Vreau să fiu *eu*, eu singur, diferit, independent, fără legături, unic şi legitim proprietar al meu şi al lucrurilor mele. Sînt un Robinson fără insulă.

În schimb, atunci cînd recitesc ce am scris, mă tem întotdeauna să nu mă trezesc într-o casă

străină. Cutare cuvînt l-am luat poate de la un scriitor antic ; cutare imagine poate fi o reminiscență de la altul ; cutare idee e poate o altă față sau o continuare a unei teorii care nu-mi aparține ; cutare tip mi-a fost poate sugerat de un roman pe care l-am citit ; de un personaj în carne și oase ; cutare vorbă de duh am împrumutat-o poate din discuția cu un prieten. Umbrele celor duși și ale celor prezenți mi se adună în jur, iar eu aș vrea să pot arunca în față fiecăruia averea ce-i aparține, împreună cu cîștigurile și cu dobînzile. Alții n-au astfel de scrupule : îi invidiez.

N-aș vrea să iau nimic nici măcar din realitate ; aș vrea să fiu ca păianjenul care-și trage toate firele operei din pîntecele său. Urăsc albina, iar mierea ei îmi miroase a lucru furat. Aș vrea să fiu datornicul meu însumi și numai al meu. Nici măcar înfățișarea cerului, chipurile oamenilor, plantele din păduri și casele din oraș n-ar trebui să-mi dea nimic. Nu mă pot lipsi de ele, și totuși mi-e rușine cînd le regăsesc în mine, în scrierile mele. Mi se pare că fără cer, fără chipurile oamenilor, fără copaci și fără case n-aș putea să spun nimic, și asta mă întristează. Aș vrea să fac gol în jurul spiritului meu, pentru a vedea de ce e în stare dacă e lăsat în seama lui însuși. E o dorință absurdă, o vrere ridicolă, o încercare imposibilă : mulțumesc din suflet ! Dar nu pot să nu mă simt așa : antidatornicul prin excelență, pînă la nebunie. Dar se-ntîmplă și mai rău : uneori mi-e frică să nu datorez chiar ceea ce numesc inteligența mea

unor lucruri absolut străine ființei mele, și fizice pe deasupra. Dacă devin mai tăios după două cești de cafea ; dacă fac asociații de idei cu mai multă ușurință după ce am golit un ceainic întreg ; dacă devin vesel și paradoxal după cîteva pahare de vin spumos ; dacă mă simt mai nobil pe o culme înaltă de o mie de metri ; dacă o muzică de cafenea, o fanfară militară sau o cadență simfonică mă fac mai sensibil și-mi stîrnesc gînduri, imagini și fraze pe care n-aș ști să le evoc cînd e liniște, o rușine neghioabă îmi cuprinde sufletul, și am cruda bănuială că eu nu sînt decît o mașină cerebrală care produce ceea ce s-a băgat în ea, care are nevoie de combustibil și de esențe pentru a lucra, și că nu eu sînt cel ce gîndește, ci cafeneaua, ceaiul, vinul, oxigenul și sunetele gîndesc și visează în mine. E, poate, o spaimă stupidă : sînt oameni care beau și ascultă ceea ce beau și ascult eu, și totuși nu fac ceea ce fac eu. N-are a face. Aceste lucruri negre sau galbene pe care le vîr în trupul meu au un efect anumit asupra mea : dacă nu le-aș lua, n-aș scrie ceea ce scriu și n-aș gîndi în felul acesta. Aceste substanțe fizice și străine sînt o parte din inspirația mea, sînt colaboratoarele operei mele, iar lucrul acesta mă face să turbez și să mă scîrbesc. Să fiu datornic lui Shakespeare e deja destul de plictisitor, dar să datorezi ceva unei infuzii de cafea portoricană sau sandomingiană sau de ceai de Ceylon e prea umilitor.

Nu știu cîți oameni cunosc chinul blestemat de a nu se regăsi pe ei înșiși. Grecii, cu al lor

„cunoaşte-te pe tine însuţi“, şi Ibsen, cu „fii tu însuţi“ mă irită într-un chip de necrezut. Cum să fac să mă cunosc pe mine însumi, dacă nu sînt în stare să mă regăsesc în această multitudine de oameni care mă înghesuie şi pătrunde în mine din toate părţile? Cum să ajung să fiu într-adevăr eu însumi, dacă nu sînt în stare să mă recunosc, dacă nu ştiu care e sîmburele ireductibil, rămăşiţa ultimă a personalităţii mele?

Nu caut un om, nu caut Omul: mă vreau pe mine însumi, numai pe mine însumi. Dar nu ştiu cine sînt, unde mă aflu şi ce gîndesc cu adevărat. Sînt silit să trăiesc cu eul acesta înfăşat, îmbrăcat şi îndopat de alţii — să trăiesc pentru vecie, ca un necunoscut. Iar lucrul acesta este unul din cele mai aspre chinuri ale vieţii mele nespus de aspre.

BUFONUL

Înainte de a muri de foame şi de frig, ca o pisică a nimănui, am să încerc toate meseriile. Mă voi duce să adun zdrenţe de pe stradă, cu un coş în spinare; mă voi aşeza la uşa bisericilor şi a cafenelelor ca să cer un ban de pomană; am să mă fac paznic de closete publice; am să fac ursul să joace la bîlciurile de ţară şi, dacă chiar nu-mi rămîne nici o scăpare, am să mă fac avocat stagiar. Dar există o meserie

pe care n-o voi face niciodată, dar niciodată, chiar dacă mi s-ar porunci cu pistolul în piept.

Aceea a scriitorului bufon, a scriitorului care scrie pentru a distra lumea, pentru a face să treacă timpul celor plictisiţi şi vagabonzi, ticăloasa meserie a unui om care cît e anul de lung născoceşte poveşti, inventează intrigi, caută aventuri, reîmprospătează amintiri, redactează romane, improvizează nuvele şi înjghebează comedii pentru a-i face să rîdă ori să lăcrimeze pe cei ce-l plătesc şi-l aplaudă.

Degeaba mai vorbesc despre frumuseţe aceşti înveselitori publici, care se prefac a fi nemulţumiţi de plebe, în timp ce seara, pe întuneric, primesc pe furiş preţul distracţiilor lor. Vrînd-nevrînd, ei sînt curtezanii gloatei suverane care vrea să uite viaţa urîtă din timpul zilei; bufonii cu simbrie ai poporului; menestrelii ascultători ai burgheziei care, între ora siestei şi ora plimbării, vrea să facă lectură. Cel ce vinde ficţiuni literare e un servitor al celui ce are bani şi se plictiseşte — un fel de mijlocitor care oferă viaţă închipuită unuia care n-are destulă viaţă adevărată în el însuşi. Ce deosebire este, ca rezultat, între o ţigară şi o povestire, între o dramă şi o carafă de vin? Fumînd şi citind îţi alungi plictiseala aşteptării — ascultînd o comedie şi îmbătîndu-te în lege începi să trăieşti într-o altă lume, să visezi ceea ce nu există.

Există o deosebire: arta. Admit că s-ar putea spune lucruri extrem de frumoase şi în felul acela, că s-ar putea crea opere care vor rămîne, cine ştie cît timp, în amintirea oamenilor. Dar,

pînă la urmă, în toate acestea există, în fond, ideea că mai înainte de orice trebuie să distrezi oamenii şi să-i veseleşti, că e bine să le poveşteşti orice pentru a-i împiedica să adoarmă, pentru a-i face să respire mai repede, pentru a ajunge mai sigur la inima lor şi a-i face să înţeleagă, prin contrabandă, cîte un mare adevăr.

Dar ce nevoie am eu să fac plăcere oamenilor ? Nu vreau să fiu bufonul nimănui ! Şi susţin că toată liota asta de scriitori de romane, de poveşti, de povestiri, de comedii şi de drame, sînt simpli bufoni, oameni care trăiesc pentru a gîdila imaginaţia celorlalţi, după cum cîntăreţii le mîngîie urechile, iar femeile — trupurile.

Aproape toţi oamenii sînt copii, chiar şi la şaizeci de ani, şi au nevoie de asemenea distracţii ; au nevoie de născociri şi de aventuri, de pitoresc şi de patetic. Scriitorii, chiar dacă ei înşişi nu erau copii, le-au făcut pe voie şi s-au aşezat în patru labe, cîntînd din trompetă călare pe mătură. Îmi pare rău că printre ei se află oameni ca Homer, Cervantes, Shakespeare, Dostoievski pe care-i iubesc foarte mult. Şi ei sînt bufoni ca şi ceilalţi ; ce să vă fac ? Şi eu, cînd îi citesc şi mă distrez ascultîndu-i, sînt un băieţaş prostuţ care are încă nevoie de poveştile mămichii.

Îmi dau seama singur că sînt greu de mulţumit, plicticos şi puritan. Cine s-a mai gîndit vreodată că cei ce ne-au luminat copilăria şi ne-au însoţit cu droaia lor de personaje vorbitoare în amurgurile melancolice şi ispititoare ale adolescenţei şi ale tinereţii ar fi nişte bufoni ?

Chiar şi eu, atunci cînd nu sînt apucat de turbarea asta obscură care mă face să scuip numai osînde şi ofense, mă îndoiesc de cuvintele mele, şi încep să cred că am fost nedrept, smintit şi plin de răutate. Şi totuşi nu e aşa. Gîndiţi-vă ce înseamnă un bufon : un om care-i distrează pe oameni. Cum îi distrează ? Adesea făcîndu-i să rîdă de nenorocirile celorlalţi, sau în orice caz, slujindu-se de rele şi de nefericiri nu pentru a stîrni mila şi oroarea, ci pentru a aţîţa curiozitatea. Cazul vrednic de milă a doi îndrăgostiţi morţi înainte de a se bucura de dragoste e un leac pentru a căsca de zece ori mai puţin pe ceas ; disperarea unei mame, trădarea unei soţii, cruzimea unui răzbunător, tristeţea unui dezamăgit, nebunia generoasă a unui exaltat, sfîrşitul cumplit al unui nevinovat : nu există ruşine sau năpastă pe lume pe care povestitorul de profesie să nu şi-o însuşească, pentru a o oferi apoi domnişorilor şi domnişoarelor care n-au destulă imaginaţie în viaţa de toate zilele, şi taţilor şi mamelor care rîd cu poftă pe socoteala lui Don Quijote şi varsă o lăcrimioară peste întîmplările Regelui Lear. Întreaga lor artă, care uneori e foarte mare, are ca scop să atragă şi să încînte pe leneşii cititori sau spectatori, în aşa fel încît aceştia să fie într-adevăr transportaţi în afara micii lor vieţi personale, plicticoasă, josnică şi umilitoare. N-aveţi decît să luaţi cuvîntul bufon în sensul cel mai nobil, mai mare şi mai eroic pe care-l doriţi ; dar lăsaţi-mă să îi numesc aşa pe toţi aceia care în nădejdea unei re-

compense — fie o ramură de laur, fie un epigraf glorios, fie aplauze, fie zece mii de lire, bani gheață — scriu ceva cu scopul de a procura oamenilor o petrecere plăcută.

Vi se pare asta o faptă vrednică de niște oameni care au conștiința demnității lor în această lume înfricoșătoare și adorabilă ? Credeți că cei ce văd puțin mai departe decît aceste viețăți-copii, și care cunosc ce sfîrșit ne așteaptă dacă nu vom ști să învingem cu curaj destinul, creînd o viață mai pură în fața amenințării neantului, credeți, zic, că tocmai ei ar trebui să încurajeze asemenea copilării și asemenea jocuri ale oamenilor, și să-i facă să se oprească în fața teatrelor de carton unde se mișcă marionetele viselor, ca să asculte peripețiile imaginare ale unor fantasme imaginare ?

De ce să avem atîta deplasată compătimire față de ei, de ce să cheltuim atîta geniu pentru a-i adormi și a-i amuza, cînd ar fi cu mult mai frumos și mai periculos să-i trezim cu urlete, să le punem în față întunericul, să-i lăsăm să spînzure cu capul în jos în abis, și astfel să-i silim să se înalțe, să se descopere pe ei înșiși, să devină mai îndurerați, dar mai înalți, în fața universului care acum abia-i mai poate suporta.

Ce atîtea povești, ce atîtea basme, ce atîtea tragedii ! Cine se plictisește n-are decît să joace cărți sau să se arunce în mare ! Iar geniul să nu mai fie utilizat pentru a cadorisi cu lecturi distractive pe cei ce n-au de lucru, ci pentru a pregăti un pămînt care să cunoască numai

durerile spiritului, populat de oameni care să nu se gîndească să uite, ci să-și aducă aminte și să făgăduiască.

PUȚINĂ CERTITUDINE

Nu cer nici pîine, nici glorie, nici compătimire. Nu aștept îmbrățișări de la femei, bani de la bancheri sau elogii din partea celor „geniali". De asemenea lucruri mă lipsesc, le cîștig sau le fur eu singur. Dar cer și implor, cu umilință, în genunchi, cu toată puterea și pasiunea sufletului meu, puțină certitudine ; doar una, o credință sigură, oricît de mică, un atom de adevăr ! Vă rog și vă conjur, pe tot ce aveți mai drag și mai de preț, pe viața voastră, pe dragostea voastră de azi, pe ideea voastră cea mai îndrăgită, să-mi spuneți dacă se află între voi vreunul care să aibă ceea ce caut eu, dacă e cineva care să fie *sigur,* care să *cunoască,* și să *știe,* care să trăiască și să se miște întru adevăr. Iar dacă există, și nu greșește și nu se amăgește, și dacă e la fel de generos pe cît e de norocos, să-mi spună și mie ce cunoaște și ce știe, să-mi destăinuiască sub jurămînt, și să-mi vîndă pe cît vrea și cum vrea, *adevărul* său.

Am nevoie de puțină certitudine — am nevoie de ceva adevărat. Nu mă pot lipsi de asta ; nu mai pot trăi fără asta. Nu cer altceva, nu cer

nimic în plus ; ceea ce cer e mult, e un lucru extraordinar : o știu. Dar îl vreau cu orice chip, cu orice preț, trebuie să-mi fie dat, dacă există cineva pe lume căruia îi pasă de viața mea.

Aceasta e tot ce-am căutat în viață. Încă de copil, n-am trăit decît pentru asta. Am bătut la toate ușile, am căutat în ochii tuturor oamenilor, am întrebat buzele lor, și am sondat mii și zeci de mii de inimi în zadar. În zadar m-am aruncat în vîltoarea vieții, de era să mă înec și să vărs, în zadar, mereu în zadar mi-am prăpădit ochii cu cărțile vechi și cu cele mai recente, și mi-am lăsat mintea să vuiască de urletele filozofilor rivali ; în zadar, mereu în zadar am stîrnit ecourile lăuntrice și am pregătit cu umilință căile revelației. Nimic n-a venit și nimeni n-a răspuns.

Nimeni n-a răspuns în așa fel încît să aline orice dorință și orice nevoie de a mai întreba ; nimic n-a venit ca să-mi liniștească inima mea nerăbdătoare și să-mi îndestuleze sufletul acesta, însetat, ca un deșert. Nu, toate încercările și eforturile au fost zadarnice : mulți pereți s-au prăbușit, multe ziduri au crăpat, unele încetul cu încetul, ca nisipul care se macină, altele cu zgomot mare, ca și cînd o nouă lume ar fi ieșit din pîntecele celei vechi. Dar dincolo de fiecare perete era doar golul, dincolo de fiecare zid era doar bezna, iar ecoul era atît de ciudat că fiecărui *da* plin de speranță îi răspundea un *nu* obosit și fără margini.

Nimeni n-ar putea să spună că n-am avut curaj. Încă-mi aduc aminte nopțile lungi, senine,

petrecute sub cerul liber, cu iluzia infinitului în suflet, sub cerul și stelele care te umplu de sfințenie și-ți curăță gîndul de culorile animalice ale zilei...

M-am aplecat peste lentila microscopului : și ce-am văzut ? Ceea ce văd zi de zi cu ochii liberi : ființe mici într-o lume mică înghițindu-se una pe alta.

Au venit și oamenii credinței și cei însărcinați să păstreze credința. Toate discursurile lor n-au izbutit să așeze în mine credința care se află în cuvintele lor, iar unde erau cuvintele, spiritul meu blestemat descoperea amăgire, orgoliu, iluzie, neștiință, prefăcătorie, trîndăvie, calcul și tot ceea ce vrea să facă din Dumnezeu o slugă a omului.

Nici cu filozofii n-am avut noroc : cei mai buni erau grămătici care tot ascuțindu-și coasele, făceau să cadă recolta uscată la pămînt înainte de-a o cosi, iar alții erau poeți alături cu drumul, energumeni lipsiți de grație, care desenau zi și noapte, în cetăți imaginare unde nimeni n-ar putea să trăiască, fațade lungi, înalte și bogate, îndărătul cărora nici urmă de odăi.

Nici un adevăr din nici o parte. Vreau să zic un adevăr din acelea care te face să cazi cu fața la pămînt, ca un trăsnet divin, și luminează cu o strălucire de nestins tot ce e în afară și înlăuntru ; omul și imaginea lui. Dar din nici o parte nu mi-a venit nici o certitudine. În fiecare lucru am văzut și reversul lui, și reversul reversului ; toate ideile erau diamante și prisme, și hermeși cu patru frunți și sfincși cu o mie de

răspunsuri la zece întrebări. Despre nici un lucru nimeni n-a putut să zică: e așa, și nu altfel. La nici o problemă nu se poate răspunde într-un singur fel, și numai în unul singur. Fiecare om care vorbește are dreptate în felul său; iar cel ce i se opune are și el dreptatea sa, și o are chiar și cel ce se opune primului și celui de al doilea și unui eventual al patrulea. Rînd pe rînd se cuvine să încuviințăm: chiar și nebunul își are argumentele sale, și trebuie ascultate cu înțelepciune.

Eu — sceptic? Nu — din păcate. Nici măcar sceptic. Scepticul e norocos; lui îi mai rămîne o credință — credința în imposibilitatea certitudinii.

El poate fi liniștit și, dacă-i convine, dogmatic. Dar eu nu. Eu nu cred nici măcar în deșertăciunea oricărei căutări, și nu sînt sigur nici măcar de inexistența certitudinii. Între lucrurile cu putință se află și următorul: ca adevărul să existe, și cineva să-l cunoască. Ce-are a face că eu nu l-am găsit și că nu-l cunosc? De azi înainte nu mai vreau să trăiesc așa: nu mai vreau să mă zbat, ca acuma, între îndoială și negație, chinuit de o dorință mereu vie, zdrobit de o înfrîngere mereu repetată. Vreau ca cineva să mă ajute, și ca omul care a ajuns să se liniștească să-mi dea și mie ceva din pacea lui.

Dar nu vorbe, vai! nu amăgiri, nu palavre, nu speranțe de copil sau trăncăneli muierești. Vreau o certitudine sigură — chiar dacă e numai una! Vreau o credință nestrămutată — chiar dacă e numai una! Vreau un adevăr adevărat, oricît de mărunt, oricît de meschin — doar unul! Dar un adevăr care să mă facă să pun degetul pe substanța cea mai intimă a lumii; sprijinul ultim, cel mai solid; un adevăr care să se împlînte singur în cap, și să nu mai permită perceperea a ceea ce îl contrazice; într-un cuvînt, un adevăr care să fie o *cunoaștere*, o cunoaștere adevărată, desăvîrșită, definitivă, autentică, absolută.

Fără acest adevăr nu mai pot trăi; dacă nimănui nu i-e milă de mine, dacă nimeni nu-mi poate răspunde, voi căuta în moarte beatitudinea luminii depline sau pacea neantului veșnic.

VREAU RĂUL!

Sînt clipe cînd mi se pare că o duc bine, că sînt fericit; cînd am curajul ieftin de a uita întreaga josnicie și grozăvie a vieții mele. Atunci mă tolănesc binișor, pe tăcute, fățarnic, în trîndăvia, în obișnuința, în viața leneșă, îmbelșugată, calmă, a voastră a tuturora, tovarăși pe care vă urăsc. E ceva rușinos, și mă apucă un fel de silă mărturisind-o.

Eu nu sînt făcut pentru bucurie, nu trebuie să caut plăcerea: vai mie cînd cad în brațele călduțe și adormitoare ale fericirii! Dacă vreau să rămîn credincios rațiunii de a fi a sufletului meu — jurămîntului pe care l-am făcut născîn-

du-mă a doua oară — pactului pe care l-am încheiat cu viaţa şi cu moartea, nu trebuie să mă abandonez şi să mă dedulcesc la poşirca lăptoasă a îndestulării comune.

Prea multă rînduială, prea multă pace, prea multă tihnă există acuma în viaţa mea. In timp ce fiii omului n-au unde să-şi odihnească oasele, eu am o casă cu cinci camere, într-un vechi palat, alături de nişte grădini mereu înverzite, şi bate soarele-n ele, şi înăuntru sînt paturi bune pentru dormit, fotolii largi ca să te aşezi, farfurii adînci din care să mănînci. Sînt sărac şi totuşi nu-mi lipseşte nimic. În fiecare zi supa abureşte pe masă, iar pîinea bine coaptă crănţăne între dinţi. Există pe lume un pic de zîmbet chiar şi pentru cel ce vrea să fugă de el ca un fiu blestemat.

Azi toată viaţa mea e bine rînduită şi aranjată. Mă culc devreme, dorm pînă dimineaţa, stomacul mistuie, prietenii mă iubesc, femeile mă caută, copiii şi bătrînii îşi scot pălăria cînd trec. Toate merg bine, nimic nu lipseşte. Toate merg bine şi nimic nu lipseşte pentru cel ce priveşte numai din afară, şi-i judecă pe ceilalţi luîndu-se pe sine ca măsură. Dar nu pentru asta am venit pe lume, nu pentru asta am acceptat să trăiesc, nu pentru asta douăzeci de ani la rînd mi-am martirizat şi flagelat sufletul, aşa cum un călugăr nebun îşi martiriza şi flagela pieptul şi spatele. Am rămas pe lume pentru că lumea e şi mai înfricoşătoare decît neantul ; am acceptat viaţa pentru că viaţa e şi mai dureroasă ca moartea ; m-am străpuns, m-am jupuit şi m-am zdrobit

pentru că numai în durere apare adevărul, numai în spasme nasc odraslele minţii ; pentru că în adîncul disperării se află singura voluptate care nu-ţi face greaţă.

Nu vreau să fiu nici mulţumit, nici liniştit, nici fericit, nici bogat. Chem asupra capului meu toate nenorocirile ; invoc nenumărate necazuri pe drumul vieţii mele. Să-mi clănţăne dinţii-n gură de boală ; să-mi fluiere vîntul prin casă de sărăcie ; dragostea să mă înşele ; prietenii să mă părăsească ; viermii să-şi lase balele pe mine ; frigurile şi sminteala să-şi dispute capul meu ; duşmanii să mă urmărească şi să mă lovească ; dragii mei să-mi moară în jur, dintr-o dată, fără un geamăt... Toată durerea lumii vie asupră-mi : numai în felul acesta se va vedea dacă sînt un om sau o zdreanţă, dacă mă susţine un suflet sau numai un schelet. Părul încărunţeşte, obrajii se scofîlcesc, fruntea se brăzdează, lacrimile se pornesc ; n-are importanţă ! Numai în singurătatea disperată cresc florile pe care le caut eu — florile care nu se ofilesc niciodată, care nu se scutură niciodată, care-şi păstrează mireasma mereu.

SFÎRŞITUL TRUPULUI

Nu numai sufletul e deprimat, ci şi trupul e stricat şi pe sfîrşite. Prea mult timp am cîntat : spirit ! spirit ! iar la el nu m-am gîndit

de loc şi l-am încălecat, ca pe o mîrţoagă îndărătnică, împintenînd-o şi smucind-o de zăbală. Speram s-o îmblînzesc ; socoteam că o voi învinge, că o voi înşfăca de piept şi că o voi stăpîni fără a-i arunca măcar o privire ; iar acum se răzbună ; simt că sfîrşitul e aproape şi că acest schelet cu oase lungi, îmbrăcat în puţină carne, dă semne de destrămare, de întoarcere a ţărînii în ţărînă.

În primul rînd ochii. I-am prăpădit încă de copil, citind la lumina unei lumînări sau la aceea, mai liniştită dar mai slabă, a unui opaiţ cu untdelemn, care aproape întotdeauna, spre miezul nopţii, se stingea încet-încet, lăsîndu-mă în întuneric, în faţa mucului scîrbos care fumega încă din cîteva fire roşii. I-am jertfit în zilele de iarnă, în amurgurile leneşe (ce ciudă cînd trebuie să laşi la jumătate o pagină care te captivează şi să te ridici din scaunul cald pentru a căuta chibriturile !), în sălile întunecoase ale bibliotecilor învechite — încăpăţînîndu-mă să citesc cît încă mai puteam să ghicesc forma literelor ; cît încă mai puteam să scriu aproape pe pipăite, pe hîrtia neliniată ! Iar dimineaţa, adesea, cînd zorile abia pătrundeau printre obloane, înhăţam din nou cartea lăsată seara, de nevoie, şi citeam, culcat, pînă ce scîrba de căldura animală a aşternutului mă izgonea în frigul străzii şi la treburile obişnuite.

La lumina săracă şi roşie a nopţii, şi la lumina puţină şi vie a zorilor, ochii se forţau : pupilele se dilatau peste măsură, pleoapele se înroşeau. Apoi, tot timpul zilei, simţeam un fel de amorţeală şi lacrimi de-a lungul obrajilor. Atunci nu-mi păsa ; dar acum, de la o vreme, nu mai izbutesc să desluşesc ce se află pe vîrful unui munte, şi chiar de la numai cîţiva paşi nu recunosc o faţă prietenească şi familiară. Nu mai văd : nu văd decît de-aproape şi cu ajutorul unor lentile puternice. Pentru mine lumea şi-a pierdut culorile cele mai vii şi contururile ei tăiate cu precizie. Văd totul nelămurit, ca printr-o ceaţă uşoară, uşoară deocamdată, dar răspîndită peste tot şi continuă. Seara, din depărtare, toate figurile îmi apar şterse : un bărbat cu glugă poate să-mi pară o femeie ; o mică flacără liniştită — o dîră lungă de lumină roşie ; o barcă alunecînd pe fluviu — doar o pată neagră deasupra torentului. Chipurile sînt pete clare ; ferestrele — pete întunecate pe case ; copacii — pete obscure şi compacte care se înalţă din umbră, şi cel mult trei-patru stele de mărimea întîia strălucesc pe cer pentru mine.

Şi dacă s-ar opri totul aici ! Dar mi-e frică să nu orbesc. Mi-e frică să nu văd din ce în ce mai puţin, iar la urmă nimic ! Îmi închipui, cu spaimă, ce-ar deveni viaţa mea ! Toată puterea mea stă în inteligenţă, nu am prieteni decît printre cei morţi, nu am altă plăcere decît aceea a cărţilor. Să nu mai pot citi ? Să nu mai văd frumoasele litere rotunde, elzevire, cursive, care mi-au dat atîtea bucurii, care m-au învăţat tot ce ştiu, care au transmis altora o umbră din ceea ce era mai puţin josnic în mine însumi. Să aştept bunăvoinţa altora, să citesc cu ochi străini ; să depind de alegerea, răbdarea, compătimirea

altora. Iar în preajma mea întuneric — numai întuneric! Negru şi întuneric din toate părţile — pentru totdeauna! Eu, cu gîndirea mea, *singur* în mijlocul întunecimilor, pînă la moarte! Nu cred cu toată seriozitatea în asta, dar mă gîndesc din cînd în cînd, ca la un lucru sigur, demult stabilit — o chestiune de zile sau de ani. Încerc să trăiesc această nenorocită viaţă pe care mi-o prevăd; uneori, dacă strada e pustie, închid ochii şi continui să merg — ezit, nu merg drept; simt alături de mine reliefurile şi tencuiala zidurilor, iar sub picioare, lespezile care fac să răsune paşii. Aş putea oare să ajung aşa pînă acasă? Dar deodată aud un zgomot: o trăsură, un trecător. Deschid ochii: lumea nu e pierdută. Încă mai văd: sînt salvat! Reînchid ochii şi, prin întuneric şi plin de bucurie, îmi urmez calea şi ajung la ţintă.

Dar e în zadar: voi orbi cu siguranţă, o simt. Încă de pe-acum spaţiul s-a rupt pentru totdeauna în cîteva locuri. Mici pete întunecate dănţuiesc şi se învîrtesc înaintea mea, şi nu există nici o lentilă care să le facă să dispară. Cînd se vor lărgi şi se vor contopi împreună, pentru mine, peste minunata lume a soarelui şi a culorilor, se va lăsa cortina neagră şi definitivă a orbirii — şi toate se vor sfîrşi.

Dacă nu voi muri orb, am să mor paralizat: nervii sînt ferfeniţă şi ei, iar creierul e beteag. De cîtva timp am semne clare: dureri şi amorţeli la un picior, involuntare tremurături în degete, junghiuri mari în cap. Uneori simt că ceva mi se topeşte în craniu. Dacă vreau să gîndesc,

totul se amestecă şi se înceţoşează, şi mi se pare că toate obiectele aleargă ameţitor, rămînînd în acelaşi timp înaintea mea; ideile dispar dintr-o dată, fără să reuşesc a le întoarce îndărăt, şi cîte un cuvînt idiot, cîte o imagine nesemnificativă apar şi se înfig cu putere şi nu mai vor să se întoarcă în întunericul inconştientului. Aerul mă apasă ca şi cînd aş ţine pe creştet bolta cerească, iar în cap simt un gol şi o durere şi nu pot să reflectez; nu sînt în stare să lucrez, nu mai vreau să ştiu nimic. O cumplită oboseală de om trîndav, o lipsă de poftă spirituală, ca unuia care a băut tot şi a vomitat tot, o ură faţă de orice idee şi faţă de orice chip uman mă fac de dispreţuit şi de compătimit în propriii mei ochi.

Nu numai o dată am leşinat — acasă şi în altă parte. Iar apoi, poftim interminabile zile de convalescenţă, de odihnă silită, de nespuse umilinţe, de turbare neputincioasă, de eforturi fără nici o direcţie. Nimic nu reuşeşte să mă galvanizeze: nici cafeaua, nici ceaiul, nici vinul, nici cuvintele bune ale prietenilor, nici mîngîierile femeilor. Savurez dezgustul şi mă scufund în neant: vreau doar atît — să vină noaptea şi somnul adînc, nesfîrşit, animalic, pînă-n plină zi.

Din cînd în cînd, rătăciri: toane, dezechilibru, idei fixe: iar mai înspăimîntătoare ca toate e o învălmăşeală, o apăsare, o greutate în cap care nu e numai durere de cap, ci şi boală a spiritului, anemie a sufletului, ruşine mută a odihnei pe care o urăsc, dar care mi-e necesară. Uneori mi se pare că n-am să mai pot apuca firul gîndurilor, şi se încinge un adevărat dans curgător,

repede, plin de urlete, de idei răvășite, de figuri imposibile, de fărîme, de fraze: un dans care mă tîrăște și mă face să uit de mine însumi în tumultul propriilor mele creaturi — vălmășag de lumini care apar și dispar într-o mare de întuneric — apoi oboseala amorțită a unuia care nu mai are nimic de făcut într-o lume care nu mai e a sa, și vrea doar să mănînce ca să ajungă din nou la vigoarea sănătății trupești. Într-o bună zi, criza nu va trece — iar o parte a trupului va rămîne înțepenită, pentru totdeauna, și creierul nu va mai lucra, nu va mai gîndi, nu va mai vedea ceea ce vede; nu-și va mai aminti ceea ce a văzut: nu va mai fi în stare să pătrundă gîndurile celuilalt, să lege și să exprime gîndurile proprii. Va fi trecerea nătîngă și înceată a cîtorva imagini banale, desprinse din ansamblu; ceva alb, ziduri văruite, șorțuri candide, și cerul fără taine, liniștitul du-te-vino al unui ospiciu cumsecade, al unui ospiciu cu plată. Sau poate urletele furioase, spaimele cumplite și nopțile pline de arătări și de țipete, în întunecimile minții și ale încăperii? Sau poate stingerea lentă și inconștientă — cînd nu mai înțelegi, cînd nu mai pricepi, cînd nu mai știi nimic, niciodată — cînd nu-ți mai dai seama nici măcar că nu mai înțelegi... Și apoi, sfîrșitul...

A L L E G R E T T O

CÎT TIMP VA FI ZIUA, VOM STA CU FRUNTEA SUS ȘI NIMIC DIN CEEA CE PUTEM FACE NU VOM LĂSA SĂ FIE FĂCUT DUPĂ NOI.

GOETHE

MOARTEA

Dar cine-a spus că eu trebuie să mor? Să mor? Aşadar, şi eu, la rîndul meu, va trebui să încetez dintr-o dată să mai respir, să văd, să mă mişc, să sufăr? Va trebui să fac la fel cu ceilalţi? La fel cu toţi? Toţi oamenii mor. Foarte mulţumesc: oare acesta vi se pare un motiv suficient? N-are decît să moară cine vrea să moară: eu sînt eu, n-am nimic cu ceilalţi.

Nici vorbă! Aici trebuie să fie o greşeală, o cumplită neînţelegere. Ce motiv ar exista ca să dispar şi eu, în mod stupid, ca oricare altul? Oare nu ştiţi că eu port în mine lumea întreagă? Nu vă daţi seama că dacă mor nu mai există nici ploaia care cade şi bate-n frunze, nici soarele minunat şi fierbinte care ne prăjeşte pielea, nici pajiştea verde şi albă care face valuri de umbră cînd o atinge vîntul, nici imensa boltă albastră, nici boul paşnic şi bălan, nici madonele înrămate cu aur din fundul bisericilor întunecoase, nici cîntările pline de dor ale fetelor părăsite, nici giuvaierurile care scînteiează-n vitrine, seara, sub lumina roşietică a becurilor electrice?

Lumea întreagă, cu toate frumuseţile şi ororile sale, cu ideile şi trupurile sale, întreaga lume se află aici, înlăuntrul meu, şi ar fi nimicită dacă aş muri.

Cum aşa? Să ajung şi eu, ca şi ceilalţi, un trup înţepenit, un stîrv puturos, un cuib de

viermi, un pumn de pulbere, o mînă de ţărînă ? E oare cu putinţă să-mi închipui despre mine aşa ceva ? Se poate oare ca lumea să moară o dată cu mine ? Şi e oare drept ca tot ceea ce port în creierul şi în inima mea, ca toată această nemărginită mişunare de gînduri şi amintiri, de imagini şi chinuri să se sfîrşească, să se oprească pentru totdeauna ? Cum aş putea să-mi închipui că lumea continuă să existe, o dată ce nu sînt în stare s-o gîndesc decît cu gîndul *meu* ?

La o parte, deci, amăgitori vicleni şi răutăcioşi, fiare înfometate de morţi ! Eu nu pot să mor — nu vreau să mor : nu voi muri niciodată.

Credeţi oare că ţin la viaţă pentru că sînt fericit, mulţumit, satisfăcut, plin de huzur şi de bani ? Nici vorbă de aşa ceva ! Sînt cel mai nenorocit şi mai mizerabil om din lume : nu sînt iubit, nu sînt bogat, nu am prieteni, nu sînt frumos, nici puternic. Puţine plăceri am cunoscut în viaţă ; rareori m-am bucurat ; adeseori am plîns ; aproape întotdeauna am suferit. Şi totuşi nu vreau să mor. Nu, categoric nu : vreau să mai trăiesc, să trăiesc mereu.

Degeaba mi se făgăduiesc alte vieţi în alte lumi ; o viaţă mai frumoasă, mai calmă, mai luminoasă. Eu cunosc lumea aceasta, pămîntul acesta, viaţa aceasta urîtă, agitată, întunecată şi pe aceasta o vreau, pe aceasta o doresc, pe aceasta o cer pentru totdeauna. Vreau chiar această viaţă pe care o trăiesc, nenorocită, plină de lipsuri, melancolică, tristă — această viaţă dureroasă a mea. Să văd doar cerul, chiar printr-o jumătate de fereastră, să aud cîntînd o pasăre

dimineaţa, primăvara ; să văd cum rîde un copil sau o femeie ; să pot scrie cîteva cuvinte pentru cine mă iubeşte ; să pot urmări umbra neliniştită a unui copac pe zidul albit de razele lunii într-o noapte de august.

TOCMAI PENTRU ACEASTA

Este greu, cred, să se găsească un alt om care de-a lungul vieţii sale să fi dat un faliment mai mare ca mine. Nu mai am nimic de pierdut. Toate firele şi toate punctele de sprijin care-i mai susţin pe alţii, pentru mine sînt tăiate ; şi cele care coboară din cer, şi cele care ne piron pe pămînt. Am atins fundul de iad al răului ; am renunţat, a trebuit să renunţ ; am părăsit şi am fost părăsit.

Ştiinţa nu-mi este de-ajuns ; oamenii mă scîrbesc ; femeile şi mai mult ; de literatură mi-e greaţă ; inspiraţia nu vine ; gloria îmi face rău ; viaţa mea e murdară şi plicticoasă ; trupul mi se destramă, iar dorinţa mea, singura şi cea mai mare, dorinţa puterii supreme, nu mai e, acuma, nici măcar o dorinţă. Toate tablele de valori s-au risipit în aceste zvîrcoliri lăuntrice ; toate speranţele şi-au pierdut culoarea în întunericul acestor ani ; ancorele posibile de salvare nu sînt decît nişte cîrlige care mă ţin legat de pămînt, de o viaţă lipsită de orice promisiuni şi ispite. Repre-

zentaţia s-a sfîrşit ; culisele au fost întoarse cu faţa la perete, luminile s-au stins, cîntăreţele şi-au scos vestmintele de regină şi au plecat cu trăsura, îmbrăcate în negru ; instrumentele sînt aici, părăsite şi fără glas, lîngă partiturile închise, care nu se vor mai deschide niciodată. Ultima serbare s-a sfîrşit cu ultima notă care vibrează încă în aer pentru a da tonul acestei tăceri prea găunoase. Nu mai există decît două drumuri : imbecilizarea totală sau nimicirea.

Şi totuşi mai simt în mine o mare poftă de viaţă. Nu vreau să mor. Vreau să-mi refac şi să-mi reîncep viaţa. Vreau să găsesc alte raţiuni de a trăi. Chiar de-aş trăi suspendat în gol, fără nici o susţinere de sus, fără nici un reazim din spate, fără cîrji la subsuori — numai să mai trăiesc, să trăiesc mereu, să trăiesc în adevăratul sens al cuvîntului, să trăiesc cu ochii şi cu mîinile, cu creierul şi cu ficatul, să mai trăiesc încă zece, douăzeci, treizeci de ani, pînă ce voi fi în stare să-mi agonisesc bucata mea de pîine în cuptorul lumii şi să-mi rostesc cuvîntul în corul disonant al tuturor oamenilor.

Nu vreau să mor, nici de tot, nici pe jumătate ; nici ca suflet, nici ca trup. E în mine ceva mai puternic decît toate înfrîngerile ; e o stîncă înfiptă în mijlocul inimii mele, care rezistă în faţa tuturor furtunilor care au bîntuit-o în ultimii ani. E un animal care vrea să mănînce, sînt două picioare care vor să umble, e un cap care vrea să gîndească, o mînă care vrea să scrie. Dar pentru ce anume ? În numele cărei credinţe ? În vederea cărui scop ? Animalul nu ştie, animalul

nu e intelectual, animalul nu e religios : animalul nu pricepe nimic, dar nu vrea să se dea bătut. Dacă steagurile au fost coborîte, rămîn încă zidurile ; dacă cuvintele nu mai corespund cu faptele, la dracu cu toate cuvintele şi trăiască faptele ! Faptul rezistă şi există, faptul e ceva ce nu poate fi respins, e atotputernic, faptul nu vrea să moară.

Nu numai sîngele nu vrea să ştie de oprire. Eul meu propriu, care treptat-treptat a închis toate ferestrele spre posibil şi trebuie să renunţe acum la cea din urmă, la aceea care dă spre imposibil, nu vrea să plece. Stă în întuneric, fără vlagă şi fără pofte, dar nu vrea să se suprime. Aşteaptă într-una. Nu speră nimic, dar aşteaptă. Dacă s-ar ivi un rău şi mai mare, l-ar accepta, dar nu vrea să se arunce peste pragul de unde începe neantul, fără speranţa durerii măcar.

Eul cel mai adînc este cu totul strivit şi martirizat, dar îi place chiar acest martiriu, pentru că îi dovedeşte că există, că se opune la ceva. Faptul de a fi urmărit în felul acesta de către destin îi dă certitudinea că se află în el ceva ce poate fi luat la ţintă, îi dă conştiinţa importanţei sale în univers. S-a coborît pînă în adîncul genunii. Nu mai poate să se mişte : trebuie să-şi sape groapa acolo sau să se ridice din nou spre lumină. Altă soluţie nu există. Şi atunci omul sfîrşit se ridică şi începe un nou capitol.

Dar acest nou capitol nu seamănă de loc cu celelalte. Lucrurile pe care le-am negat rămîn negate : visurile părăsite nu le chem îndărăt ;

ambiţiile pe care le-am dispreţuit le resping şi acuma, pe oamenii de care mi-a fost silă îi ţin şi astăzi departe de mine ; scopurile care mi-au orbit o clipă ochii rămîn mereu îndepărtate. Dar ce importanţă are ? Un nou drum începe, secretul e cunoscut. O ultimă posibilitate de mărire mi se prezintă, şi n-o resping. Numai de dragul ei deşertul înfloreşte în tăcere iar ochii, ruşinaţi sub pleoapele roşii, scînteiază. Pot încă să fiu un erou. Am nevoie de propria mea stimă ca să nu fiu silit să mă nimicesc — şi tocmai acest *nimic* mă salvează.

Pentru mine nu mai există nimic. Sînt nihilistul desăvîrşit. Nu mai cred în nimic ; sînt scepticul desăvîrşit. Numai cred în nimic : sînt ateul deplin, definitiv, complet ; ateul care nu îngenunchează nici măcar în faţa credinţelor laice, raţionale, filozofice şi umanitare care au luat, cu stîngăcie, locul credinţelor antice. Ştiu că din toate eforturile noastre nu va rezulta nimic ; ştiu că sfîrşitul tuturora e nimicul ; ştiu că răsplata oricărei lucrări va fi, la sfîrşitul secolelor, nimicul şi iarăşi nimicul. Ştiu că tot ce am construit va fi distrus ; că din arderile noastre nu va mai rămîne nici măcar cenuşa ; că idealurile noastre, chiar atinse şi depăşite, se vor prăvăli în veşnicul întuneric al uitării, în golul nefiinţei. N-am în inimă nici o speranţă, nici una ; nu pot să fac altora sau mie însumi nici o promisiune, nici una ; nu pot prevedea nici o răsplată pentru faptele mele ; nici un rezultat al gîndurilor mele. Viitorul, acest vrăjitor al omenirii, această cauză perpetuă a tuturor efectelor, nu e pentru mine decît perspectiva goală a nimicirii.

Şi totuşi, în faţa acestui spectacol înspăimîntător, a acestei deznădejdi cumplite, a acestei goane spre abis, nu-mi întorc faţa, nici nu dau îndărăt. Consimt să mai trăiesc încă. Tot ce voi face va fi *inutil*, dar *tocmai pentru aceasta* mă simt îmboldit s-o fac. Nimicul — nimicul eului meu propriu, al operei mele, al lumii întregi — e punctul de sosire al tuturor eforturilor mele, dar *tocmai pentru aceasta* voi continua să mă străduiesc, pînă ce ţărîna mă va chema în întunecata ei odihnă.

Vreau să reneg întreg trecutul meu utilitar. Toţi oamenii caută o recompensă, o plată pentru ceea ce săvîrşesc. Chiar faptele care par mai spirituale — acte de creaţie, acte de credinţă, de iubire — îşi aşteaptă evaluarea, cer — mai curînd sau mai tîrziu — să fie plătite. Nimeni nu face ceva pentru nimic. Chiar şi religiile, chiar şi artele, chiar şi filozofiile sînt întemeiate pe cîştig. Operele umane — fără nici o excepţie — sînt poliţe care vor să fie plătite. Scadenţa va fi mai lungă sau mai scurtă, dar ziua socotelilor tot vine odată. Dacă oamenii ar şti cu siguranţă că unele acte ale lor nu vor fi plătite nici mai curînd, nici mai tîrziu, nimeni n-ar mai face nimic.

Eu însumi, în trecut, am fost cel mai avid după asemenea cîştiguri. Voiam să mi se dea totul pentru puţin ; voiam ca pentru cîţiva ani de singurătate, de căutare, de asceză să mi se dea ca plată atotputernicia veşnică. Nu căutam spiritul de dra-

gul spiritului, ci spiritul din care să fac pîrghia materiei, instrument al posesiunii terestre.

Dar acum, cînd toate au scăzut în ochii mei, acum cînd cunosc doar insolvabilitatea radicală a infinitului şi inutilitatea oricărei oboseli, acum desfiinţez în mine pe omul interesat, utilitarist, pe hrăpăreţ, pe rapace, pe jidov, pe cămătar, şi consimt să trăiesc tocmai pentru că viaţa e fără simbrie, şi continui să gîndesc tocmai pentru că gîndirea nu va putea să fie niciodată salariată.

Omul disperat găseşte chiar în fundul disperării sale noul temei pe care să se înalţe de-asupra văii plîngerii ; omul care nu mai are încredere în nimic şi în nimeni regăseşte în tragica vacuitate a spiritului său forţa de a crede în sine, în clipa prezentă a eului său şi a lumii sale. După orgia durerii, răsare din nou, din chinuri, posibilitatea bucuriei : o dată ce nu mai aştept nimic, nu voi mai avea dezamăgiri, nu voi mai avea deziluzii în faţa faptelor trădătoare.

Omul *singur,* absolut *singur,* absolut despuiat, care nu cere nimic, care nu vrea nimic, care a atins culmea dezinteresului prin clarviziunea eroică, nu prin renunţare oarbă, se întoarce spre lumea care — pentru el — e despuiată ca o livadă arsă, ca un oraş devastat, spre lumea care nu mai are obiective, aziluri sau refugii, şi-i zice : Cu toate că nu-mi promiţi nimic, sînt încă de partea ta, îmi unesc încă forţele cu tine, te însoţesc şi te oglindesc de-a lungul drumului tău.

Cît timp aşteaptă ceva din partea universului, omul e un negustor care umblă să primească, care schimbă bani şi face troc, şi se înfurie cînd

dă greş, şi se sinucide dacă nu i se dă ce e al lui, dacă poliţele nu-i sînt plătite, dacă încasările sînt mai mici decît cheltuielile. Dar omul care a renunţat la orice răsplată şi lucrează pentru ceea ce e sortit pieirii *ştiind* că totul va pieri, acela e singurul om vrednic, cu adevărat vrednic de a locui împăcat în acest univers. El singur e *nobil* în faţa samsarilor care-l înconjoară chiar dacă aceştia au scris pe firmele prăvăliilor lor numele cele mai pure, mai ideale, mai metafizice.

El face, dar nu pretinde ca alţii să facă pentru el ; el dă, ştiind că nu va primi niciodată ; el aspiră spre înălţimi ştiind că nu le va atinge ; el se oferă pe sine însuşi, întreg, şi ştie că nimeni nu-i va da preţul ce i se cuvine. Dar tocmai în aceasta stă tragica sa măreţie ; în aceasta stă dezumanizarea sa care-l menţine încă printre oameni. Celelalte bucurii îi sînt refuzate : el n-are, aşa cum au cei crezători în viaţă, în umanitate şi în adevăr, consolări, promisiuni şi miraje care să-l susţină şi să-i facă drumul mai puţin anevoios. El nu poate conta decît pe puterea sa, iar sentimentul acesta — că e atît de puternic încît se poate lipsi de tot restul lumii — îl umple de o amară dar sănătoasă voluptate. Ce mare curaj e să trăieşti cînd crezi cu tărie că idealurile tale vor deveni realitate, că un paradis oarecare — terestru sau ceresc, cum o fi — te aşteaptă pentru a te răsplăti pentru eforturile tale ! Adevărata nobleţe a omului, eroismul său cel mai mare constă în a şti să trăiască chiar atunci cînd toate temeiurile vieţii sînt distruse în el, chiar atunci

cînd vălurile și cîrjile care fac cu putință viața tuturora, au fost aruncate la o parte.

Prin această noblețe, prin această măreție, prin acest ultim și disperat curaj, scap în același timp de moarte și de mediocritate.

REÎNTOARCEREA LA PĂMÎNT

Așadar, trăiesc din nou. Dar *singur*, cumplit de *singur*. Trebuie să-mi refac viața pe noi făgașuri — o viață cu totul a mea, o adevărată viață nouă. Nu am alți tovarăși decît pe mine însumi. Nu e nici o mînă care să mă susțină cînd o întind pe-a mea, în salturile urcușului. Pămîntul e plin de glasuri, dar e vorba doar de „evangheliile" cu care am prînzit și am cinat, și care nu-mi mai spun nimic. Sînt pentru ceilalți — pentru cei neeliberați.

Totuși, pentru a mă îndrepta, am nevoie să-mi înfig rădăcinile undeva. Nu mă am decît pe mine însumi, dar e bine ca acest eu însumi al meu să fie legat mai strîns de o parte a universului. Nu sînt un om metafizic și absolut, suspendat într-o atmosferă de concepte. M-am născut într-un anumit loc, aparțin unei anumite rase, am îndărătul meu o istorie, o tradiție. A aduna și a concentra propriul meu eu înseamnă a mă pune în contact cu pămîntul meu de baștină, cu poporul meu, cu cultura din care, vrînd-nevrînd, am apărut.

Trebuie s-o iau din nou de la început, să renasc — să mă întorc, adică, la matricea dintîi, la patria mumă. Cît timp am fost doar un maniac al celebrității, patria mea era lumea sau, ca să fiu mai precis, biblioteca mea. Dar astăzi, cînd vreau să-mi refac oasele și să-mi pun din nou în mișcare sîngele, trebuie să mă întorc la rădăcinile cele mai adînci ale ființei mele concrete.

În scopul acesta am vrut să reînnoiesc cunoștința cu țara mea și, regăsind-o, mi-am descoperit și mai bine sufletul. Doctorii recomandă anumitor bolnavi aerul locurilor natale. Printr-o întîmplare fericită, convalescentul din mine s-a întors să-și umple pieptul cu aerul de la țară și s-a simțit bine. Cît timp am fost scufundat în cultura teoretică universală am rămas om de casă și de oraș. Am părăsit natura sau, dacă m-am dus la țară, n-am văzut-o, n-am îmbrățișat-o, n-am iubit-o. Căci chipul ei de o neasemuită frumusețe nu se vede decît de sus, departe de sulimanurile făinoase ale orașului. Acum am regăsit, în munți, acest chip rumenit de soare, împalidat de lună, albit de zăpezi, împrospătat de flori, brăzdat de vînt — de loc îmbătrînit, mereu tînăr, mereu același, cu un surîs care nu înșeală.

N-are nici un rost să-mi storc eul propriu amorțit, ca să fac din el un zeu al Atenei sau un colos scandinav. Cît timp sînt creier, și numai creier, stau de vorbă cu chinezul și cu misticul arab, cu profesorul neamț și cu eseistul englez, cu iacobinul și cu sofistul grec. Sînt din

toate timpurile şi din toate neamurile : înţeleg şi sînt înţeles. Cuvintele mele sînt jetoane internaţionale pe care le pot cheltui în orice piaţă.

Dar cînd mă ghemuiesc cu totul în mine, cu sufletul şi trupul, cu creierul şi inima, şi vreau să mă împlînt într-o rasă şi să mă înfig într-un secol, simt foarte bine că sînt de aici, numai de aici şi din timpul acesta. Orice aş face, sînt un om născut în Toscana, între toscani, între privelişti, şi valori toscane — om născut în Toscana din 1881, care a împlinit douăzeci de ani în primul an al secolului douăzeci, şi care scrie în acest an o mie nouă sute doisprezece. Sînt un toscan — nu numai italian. Adevărata patrie a fiecărui om nu e de fapt regatul sau republica din care face parte. Italia e prea mare pentru fiecare italian : patria naturală nu poate fi decît mică. Chiar în Franţa, ţara cea mai unificată din cîte au fost, pentru omul din Bretania cel din Provenţa este un străin, iar normandul şi lorenul rămîn normanzi şi loreni chiar în inima Parisului.

Eu mă simt profund toscan. Veneţienii sau napolitanii îmi sînt străini : nu mă simt bine cu ei, îmi dau seama că nu sîntem din aceeaşi rasă. Nu e de-ajuns să scrii în aceeaşi limbă şi să te conduci după acelaşi cod, pentru a spune că ai aceeaşi patrie.

Chiar printre toscani mă simt adesea străin şi departe. Dar cînd zic Toscana înţeleg, înainte de toate, ţara toscană, munţii, dealurile, rîurile — orizonturile acestui ţinut care începe cu trandafiriile turnuri ale Apuanilor şi sfîrşeşte jos în vasta şi solitara Maremma, între marile culmi

ale Apenninilor şi răsuflarea verde a mării Tireniene. Înţeleg cerul acesta nespus de frumos chiar atunci cînd e urît, paloarea forţată a măslinilor, lăncile negre ale chiparoşilor, ghirlandele încărcate ale viţelor de vie sus, pe coline, văile pustii şi pietroase unde cresc numai scaietele albastru şi ginestra galbenă.

Prin Toscana înţeleg, apoi, pe marii toscani şi geniul lor. De la străbunii etrusci, culcaţi ca de veghe în mormintele lor, paşnici şi subtili ca nişte prezicători ; de la etruscii care au adus din Orient iubirea pentru viitor, mistere, şi arte ; de la etruscii care i-au învăţat pe romani ce înseamnă civilizaţia şi au înscris între graniţele lor locul ce avea să fie Italia cea mai rodnică în oameni mari — pînă departe, departe la vigoarea lui Dante, la uscăciunea lui Machiavelli, la grozăvia lui Michelangelo, la curiozitatea lui Leonardo, la pătrunderea lui Galileo. În toţi aceştia se simte o undă de realism robust de tip popular, sobrietatea, sănătatea, limpezimea, măreţia fără trufie şi emfază, austeritatea fără nimic bigot sau rigid. Există un geniu toscan care provine de aici, cu toate caracteristicile sale, care se deosebeşte de toate celelalte genii italiene sau străine, şi cu care mă simt în deplină armonie.

A mă regăsi pe mine însumi a însemnat, deci, a regăsi Toscana în natura şi tradiţia ei. Nu numai drumurile din jurul Florenţei, strîmtorate între ziduri cenuşii şi grilajuri boiereşti, ci potecile păstorilor sus pe spinarea Apenninului, în intimitate cu cerul, cu pădurile la picioarele

mele. Nu numai înălțimile citadine de pe Vial de' Colli sau dell'Incontro, ci cocoașele de pe Pratomagno și culmile de pe Alpe della Luna. Mi-am găsit un colnic ascuns și necunoscut care se află în același timp în inima și la marginile Toscanei. E învecinat cu izvoarele Tibrului, aproape de pădurea unde a suferit Sfîntul Francisc, de castelul unde s-a născut Michelangelo, de tîrgul unde s-a născut Pier della Francesca. La cîțiva pași de casa mea a sosit, cînd era tînăr, Carducci, republicanul. Iar dacă urc și mai sus, zăresc marea Romagnei și înălțimile Umbriei.

Pe acest colnic pietros, unde vîntul nu-și află niciodată odihnă, spiritul meu și-a regăsit liniștea și pe sine însuși. În acest cerc de munți întunecați și colțoși, pe această pajiște săracă în flori și cu pietre țepoase, la umbra unor ceri aspri și nebăgați în seamă, în murmurul acestui fluviu îngust dar limpede care va ajunge la Roma murdar și mare, sub acest cer cu adevărat ceresc, transparent și delicat chiar atunci cînd e presărat cu nori, am resimțit adevărata mireasmă a pămîntului, gustul aerului, aroma pîinii, căldura molcomă a focului de butuci și vreascuri. Viața m-a cucerit din nou, încetul cu încetul, prin frumusețea simplității sale. Am redevenit copil și primitiv, sălbatic și agrest. M-am legat din nou de strămoșii mei țărani, de bunii săteni de rînd care au mînat vacile și au secerat grîul prin aceste părți. M-am împăcat în toată legea cu bătrîna mea familie. Acestui fiu risipitor, care s-a înfruptat la toate banchetele intelectuale ale Europei, bătrîna casă i-a

pregătit un colțișor, alături de vatra cu totul înnegrită de fum, la masa de brad care cunoaște mămăligile galbene, șuncile sărate și pîinișoarele rumenite în cuptor.

În primele zile, sentimentul regăsirii era atît de mare încît simțeam nevoia de a aduce în casă cîte-o bucățică din această regiune frățească și părintească pe care o recunoșteam și o iubeam tot mai mult pe zi ce trecea : o piatră țuguiată ca un munte, o gogoașă desprinsă de pe frunza unui stejar, o ghindă netedă și frumos modelată, un mănunchi de flori de cîmp, o bobiță de chiparos, un spic de porumb. Toate aceste nimicuri sărace, simple, grosolane, nefolositoare, fără valoare, îmi dădeau o plăcere copilărească : le simțeam înrudite cu mine, simbol al pămîntului meu și al tradiției lui.

Între timp, mă apropiam din nou de literatura mai-marilor și pămîntenilor mei. După primii ani de lecturi universale și înfometate, nu mă mai întorsesem aproape de loc spre ei. Mă îmbibasem de culturi exotice ; aproape nu citisem cărți italiene ; iar dintre cărți preferam celor lirice pe cele teoretice, iar celor de fantezie pe cele doctrinale. Dar acolo sus, după întoarcerea la patria mea de azi, am simțit nevoia de a mă întoarce și la patria din trecut. Încetul cu încetul, la umbra fagilor și a cerilor, în mirosul de izmă și-n vîntul Verniei, am recitit cărțile care erau ale mele prin naștere și renaștere : Dante și Compagni, Boccaccio și Sacchetti, Machiavelli, și Redi, Gino Capponi și Giosuè Carducci. Aceste cărți, pe care le citisem din dato-

rie şi din curiozitate, aceste cărţi care mă plictisiseră în şcoală şi care apoi m-au lăsat indiferent, pe care le privisem pînă atunci ca pe o retorică literară sau ca pe nişte documente istorice, mi se deschideau acum în faţă — prietenoase şi frăţeşti, căpătau o altă culoare, împrăştiau o altă mireasmă, se reînsufleţeau în toată vigoarea lor primitivă. Această proză bătrînă îmi întinerea spiritul. Aceşti oameni vechi, viguroşi şi neconformişti îmi apăreau în cîte o privinţă mai moderni decît mine. Simţeam că sînt din aceeaşi casă, că fac parte din aceeaşi familie, că vorbesc limba lor sau că pot să înţeleg, cu amintirile mele, chiar ceea ce poate să pară mai straniu şi vulgar în ochii unor străini.

A fost ca o călătorie a unui exilat prin locurile copilăriei sale. Toate mi-au ieşit înainte parcă pentru prima dată şi mi s-a umplut sufletul de lucruri care păreau noi, dar pentru care locul era mai demult pregătit, iar cadrul potrivit. Gurile Infernului, fluviile de lumină ale cerului, Florenţa zbîrlită toată de turnuri şi lănci, tinerii libidinoşi, voioşi şi agresivi, bătrînii puţintel înţelepţi şi puţintel canalii, prinţii vicleni şi virili, răutatea naturală a oamenilor, mişcarea stelelor în infinit şi a mustului în căzi, istoria înfrîngerilor şi a speranţelor, Valdarno şi Maremma, Casentino şi Mugello — toată această frumoasă ţară a Toscanei cu oameni şi grădini, cu ceruri, şi izvoare, de la agitaţia Comunei la asprele represiuni din '59, mi-a reintrat

în inimă şi mi s-a alipit de carne, ca o mamă de fiul mult aşteptat care s-a întors.

Nu mă cucerea numai substanţa plină de miez a acelor cărţi, ci mai presus ca orice arta măiastră cu care erau alcătuite, minunata limbă în care erau scrise. Nici o podoabă, nici o emfază, nici o dantelărie inutilă, niciodată prostul-gust sau moliciunea — ci lucrul viguros, obţinut cu puţin, numai desen şi relief, din bronz sau din piatră, nu din frişcă sau miere. Incizii adînci, fie chiar grosolane, dar hotărîte, limpezi şi fără un rînd de prisos. Limba bogată, mereu nouă, vie prin prescurtările şi abilităţile ei expresive, fără umpluturi şi diluări — familiară şi populară fără a-şi pierde solemnitatea şi maiestatea. Şi aici, ca şi în munţii ţinutului, sărăcie aparentă, simplitate viguroasă, bucurie aspră — măreţie şi libertate.

Toscana astfel refăcută e Toscana *mea*, şi totuşi e Toscana cea mai adevărată şi mai ilustră — nu aceea a florentinilor corciţi, a moşiilor ca nişte grădini, sau a scriitoraşilor amabili, dulcegi şi scopiţi care, de la o mie şase sute încoace, au împuţit şi şi-au trădat patria. Eu, dimpotrivă, vreau să rămîn credincios acestei măreţe Toscane regăsite — căci pentru a mă reface pe mine însumi am fost silit să mă reconstitui din locul şi clipa cînd m-am născut.

La început, toată lumea era în mine. Mai tîrziu, m-am regăsit singur şi aproape fără viaţă. Pentru a-mi recăpăta forţele a trebuit să pun din nou mîna pe bucata de lume care-mi era mai apropiată şi mai înrudită. Acum, după ce

am supt din nou la sînul primei mele mame și i-am auzit din nou graiul — acum cînd îmi simt trupul înviorat de sînge și limba mai deslegată, pot să pornesc iar la drum spre adevăratul meu destin.

CINE SÎNT ?

Dar care este destinul meu ? Cine sînt eu ? Acum, cînd nu mă mai bizui decît pe propriile mele forțe refăcute și regăsite, și pe disperata mea exaltare, nu mă pot lăsa în grija unor năluciri dinafara mea. Mi-am încredințat cauza neantului, Unicului feroce. Universul e împărțit în două : eu — și restul.

Acum sîmburele meu lăuntric trebuie să dea viață totului, trebuie să însuflețească și să preschimbe tot ceea ce mă înconjoară, trebuie să mă ajute să-mi suport preajma. În acest ultim și hotărîtor război nu-mi pot găsi nici un aliat.

Între noi doi, deci, univers, potrivnic ! M-am ridicat cu greu în picioare, cu totul amorțit de atîtea prăbușiri, dar mereu drept de la brîu în sus ; gata la orice provocare, gata să scuip peste această bolgie unde blînzii Abeli îi înghesuie fără milă pe Cainii care nu ascultă de legile invizibile ale speciei. Viața egoistă e ceva aspru de tot : nu se bucură de sprijinul unor ziduri prietenoase, nici de adăpostul unor golfuri liniștite, nici de strîngeri de mînă calde, cordiale. Dar eu nu caut bastoane pentru a mă sprijini, ci pentru a lovi, iar cînd mă simt slab mă închid în mine însumi ; și, decît să vărs lacrimi de dragoste în fața celui pe care-l disprețuiesc și care mă disprețuiește, mai bine, mă distrez insultînd în persoana mea întreaga rasă omenească. La naiba și cu dragostea care ne face slabi !

Așadar, cine sînt eu ? În ce constă capitalul meu, numai al meu, nemoștenit de la nimeni, nefurat de la nimeni, cîștigat gologan cu gologan în atelierele experienței, cu truda sufletului meu, și care constituie acuma puțina mea substanță — adevăratul meu eu, într-un cuvînt ?

Mulți au încercat să mă definească, să mă descrie, să mă limiteze — prieteni și dușmani, Am ascultat, am tăcut, am zîmbit. Ajuns la jumătatea vieții probabile, după cîteva încercări și o îndelungată carantină de singurătăți, cred că mă cunosc mai bine decît mă cunosc alții.

Nu sînt un om de acțiune, nu sînt un filozof. Îmi place istoria, dar nu voi fi niciodată ministru ; mă atrag teoriile, dar nu voi înjgheba niciodată un sistem. Nu sînt nici un negustor, nici un sfînt. Vreau bani pentru a-mi păstra libertatea, dar n-am curajul de a renunța la toate celelalte pentru a-i obține cu orice preț ; îi invidiez pe marii oameni care au știut să renunțe, dar nu cred în mituri și în paradisuri. Numai două atitudini, din cîte există în mine, îi pot interesa pe ceilalți — în învălmășeala de sănătate și boală, de filistinism și răutate care mă interesează numai pe mine.

Pentru a spune totul în două cuvinte, eu sînt un poet şi un dărîmător, un fatezist şi un sceptic, un liric şi un cinic. Cum pot convieţui şi cum se pot împăca aceste două suflete, ar fi prea greu de descris. Dar într-adevăr acesta e fondul sufletului meu.

Cîteodată, sînt un biet sentimental care se înduioşează cînd, noaptea, în singurătate, străbate vag prin obloanele închise un simplu acord de vals vienez chinuit la un pian ; un copil care se topeşte de emoţie privind un biet cer uniform, de culoarea ceţii, pe care nu-l mîngîie nici un nor negru sau alb ; un nefericit care poate să simtă o dragoste imensă pentru un bătrîn necunoscut, pentru un prieten mort, pentru o floare ruptă, pentru o casă mohorîtă.

Alteori, dimpotrivă, devin lupul lui Hobbes cu colţi care simt nevoia să muşte şi să sfîşie. N-am nimic sfînt : nici măreţia celor morţi, nici gloriile consolidate de secole, nici adevărurile confirmate de experienţe milenare, nici sanctitatea legilor, nici asprimea codurilor, nici dogmele morale, nici legăturile celor mai adînci sentimente. Vreu să răstorn din temelie toate lucrurile, să dărîm credinţele, să arăt urîtul care se ascunde îndărătul tuturor faţadelor impunătoare, petele care există în orice soare, temeiurile meschine ale oricărei măreţii, bazele josnice ale tuturor instituţiilor venerate, orbirea celor înţelepţi, ticăloşia moraliştilor, dreptatea celor răi, voluptatea răului, măreţia neantului. Îmi place să zgîrii, să rod, să jignesc, să cumpăr, să ridic vălurile, să despoi cadavrele, să zmulg măştile.

Devin netemător şi neruşinat, nu respect pe nimeni : în învălmăşeală mă simt în elementul meu ; îmi place să tulbur, să stîrnesc spaima, să fiu şi să par rău.

Dar după o asemenea furie mistuitoare iese la iveală fantezistul care-şi imaginează isprăvi imposibile, care deformează realitatea, care proiectează în oglinda comodă a imaginaţiei instinctele sale cele mai sălbatice, dorinţele sale cele mai nesăbuite, care-i face mai mari decît sînt în realitate pe oamenii pe care-i iubeşte şi pe oamenii pe care-i urăşte, luînd din viaţa însăşi elementul real pentru a-l exagera în vis.

Atunci mă asediază poveşti absurde, proiecte stranii, aventuri de necrezut, nebuni şi nelegiuiţi care n-au trăit niciodată şi vor să trăiască în mine, iubiri imaginare şi iraţionale, morţi ciudate, neverosimile. Sînt silit să creez o lume nouă care mă tulbură şi mă nelinişteşte pe mine însumi, în lungile răstimpuri cînd sînt, ca şi ceilalţi, burghez şi realist ; o lume care conţine în sine fragmente şi străluciri de adevăruri profunde, dar care nu e lumea vie şi adevărată pe care noi toţi credem că o cunoaştem. În lumea aceasta mă mişc în totală libertate ; dau creaturilor mele chipul pe care-l doresc eu, le fac să vorbească în felul meu, le fac să moară brusc de bună voie, din motive care oamenilor în carne şi oase li s-ar părea ridicole.

Într-un cuvînt, am rămas *omul care nu acceptă lumea,* iar unitatea şi armonia sufletelor mele opuse constă tocmai în această atitudine încăpăţînată. Nu vreau să accept lumea aşa cum

e, şi de aceea încerc s-o refac cu ajutorul fanteziei sau s-o transform prin distrugere. O reconstruiesc prin artă sau încerc s-o răstorn prin teorie. Sînt două eforturi aparent deosebite, dar armonioase şi convergente.

Aşa cum sînt şi cum voi rămîne de-acum înainte, simt că sînt o valoare, că am un drept aparte, că sînt în slujba oamenilor. Numai imbecilii înglodaţi pentru toată viaţa în imbecilitate se pot declara mulţumiţi de lume. Cine încearcă s-o urnească din loc, s-o însufleţească, s-o înflăcăreze, s-o înnoiască şi s-o sporească are dreptul — nu la recunoştinţă, de care puţin îmi pasă acum ca şi mai înainte, ci la libertatea de a se exprima şi de a exista. Pentru a trăi, fiecare om are nevoie de credinţa că nu e cu totul inutil. Eu nu cer şi nu vreau alt sprijin — dar de o asemenea certitudine mizerabilă am şi eu nevoie, la fel cu cei slabi. Trăiesc şi acţionez ştiind foarte bine că viaţa mea întreagă şi toate faptele mele se vor cufunda în neant, dar vreau ca ceilalţi să-şi dea seama că am dreptul să stau în mijlocul lor şi să-i jignesc, întrucît fac ceva ce le poate fi de folos lor înşile.

Într-o lume în care fiecare se gîndeşte la hrană şi la bani, la distracţii şi la putere, e nevoie ca, din cînd în cînd, cineva să împrospăteze viziunea lucrurilor, să scoată la iveală extraordinarul care se ascunde în lucrurile ordinare, misterul din banalitate, frumuseţea din gunoi. În mijlocul unei imense şi atotputernice caste de sclavi ai opiniei şi ai tradiţiei, de pedanţi parazitari şi sofisticaţi, de predicatori ai vechilor legende, de paznici de temniţe morale, de papagali încăpăţînaţi ai tuturor normelor învechite şi ai tuturor locurilor comune, e nevoie de un om care să-i trezească din noapte, de un străjer al inteligenţei pure, de un săpător cu muşchi zdraveni, de un incendiator de bună-credinţă care să ardă şi să dărîme, pentru a pune în loc lumina pieţelor, arborii libertăţii recucerite, zidirile viitorului.

Sînt unul din aceşti oameni care acceptă cea mai ingrată sarcină şi rolul cel mai primejdios. Iar pentru binele şi răul pe care-l fac am dreptul să respir, să mă încălzesc, să umblu, să înalţ fruntea, să fiu liber, să exist conform legii mele.

JUSTIFICARE STILISTICA

Eu nu scriu pentru bani, nu scriu ca să mă împăunez, nu scriu ca să fac codoşlîc cu fete modeste şi cu bărbaţi graşi, nu scriu nici ca să-mi anin la pălăria neagră cu boruri mari caraghioasa ramură de laur a faimei cetăţeneşti. Scriu numai ca să-mi descarc sufletul — în sensul cel mai ordinar care vă poate trece prin minte vouă, delicate imaginaţii de baritoni fără ocupaţie ! Luaţi aminte, nu zic pentru *a mă elibera,* cum zice pletosul vostru erou eponim, sublimul filistin Goethe Wolfgang, consilierul intim al ducelui

de Weimar şi al sufletului prometeilor reabilitaţi.

Prin tragicele frivolităţi ale unui Werther, el se elibera de măruntele disperări ale unei voite îndepărtări, iar produsul acestei eliberări ajungea pe măsuţele de noapte ale unor frumuseţi sentimentale şi veştejite, şi la căpătîiul viitorilor sinucigaşi, ca o jucărie mortală înzorzonată cu toate acordurile unei literaturi mediocre.

Eu, în schimb, mă descarc, şi numesc descărcarea cu cele mai plebeiene şi mai greţoase sinonime: o numesc scuipatul care ţîşneşte din gîtlejul meu inflamat şi care zboară ca prin farmec în nenumăraţi stropi pe toate feţele pe care mă simt vrednic să le pălmuiesc ; o numesc fierea vărsată pe care mi-a distilat-o din sînge spectacolul vieţii noastre ; o numesc scursoare a puroiului din umflăturile, din rănile şi din buboaiele personalităţii mele imorale, expusă a se molipsi de la cele mai aglomerate spitale. Nu, domnilor ! Nimic delicat — vă avertizez ! — nu va ieşi din pana care-mi alunecă pe hîrtie.

Aş vrea ca în locul cernelii palide ce curge din vîrful ei despicat de oţel să se scurgă sînge negru şi fierbinte, ca acela ce picură din pieptul eroului într-o încăierare nocturnă ; aş vrea ca fierul să sfîşie şi să consume hîrtia pe care trece, ca şi cum ar fi înroşit în foc ; iar din brazdele pîrjolite să se înalţe spre nasul dornic al cititorului un fum acru şi binefăcător.

Onorat public, eu nu sînt dintre cei ce scriu cu aerul umil şi prevenitor al servitorilor care ţin paltonul şi blana. Există şi inşi care se aşează

în faţa cititorului imaginar aşa cum un fals napolitan se sprijină de zid cu ghitara atîrnată de-a curmezişul pieptului şi cu gura patetic căscată sub ferestrele unei pensiuni de vilegiaturişti generoşi ; alţii, în schimb, se întind la picioare ca niste Magdalene despletite care scot din sticluţe balsamuri şi alifii pentru toate zgîrieturile şi bătăturile sufleteşti ; altii mi se par nişte tineri seminarişti în stihare albe care agită la altar cădelniţele de alamă duminica în timpul slujbei.

Eu sînt dintr-o altă rasă. Nu m-am născut în suflarea paşnică a unui bou sau măgar, iar bunii păstori n-au venit să-mi ţină tovărăşie în cea dintîi zi a vieţii mele. M-am născut revoluţionar, şi nu sînt de loc sigur că atunci cînd am ieşit pe însîngerata poartă maternă n-am intonat, în loc de obişnuitele ţipete de uimire, vreun crîmpei dintr-o *Marseillaise* stînjenitoare. Orice guvern ar avea lumea, eu voi fi mereu în opoziţie. Expresia naturală a spiritului meu este protestul ; atitudinea spontană a trupului meu e aceea a asaltului la baionetă ; figura mea preferată e invectiva şi insulta. Pe buzele mele, orice cîntec de iubire se transformă în refren de revoltă ; cele mai cordiale efuziuni sînt retezate dintr-o dată de un hohot de rîs, de un rînjet, de o mînioasă ridicare din umeri. Ah, dacă fiecare cuvînt al meu ar fi un glonte de carabină şuierînd prin aerul liber ; fiecare frază — o flacără ; fiecare capitol — o baricadă bine apărată ; fiecare carte a mea — un bloc de stîncă

uriaş şi greu în stare să spargă căpăţînile pă-roase ale unui întreg popor !

Există cuvinte albe, fragile şi înmiresmate ca iasomia ; există altele dulcege şi lipicioase ca za-hărul roşu din acadelele copiilor săraci ; altele pufoase, călduţe şi vicioase ca şi cărnurile aman-telor de patruzeci de ani ; apoi altele atît de paradisiace, gingaşe şi delicate, încît numai pe-nele de gîscă ale bătrînilor sfinţi nemîncaţi le pot aşterne pe hîrtie, ca pe nişte fluturi tremu-rători alcătuiţi din reflexe de praf ; există, în fine, altele atît de comune şi lipsite de gust, în-cît proza compusă cu ajutorul lor se sfărîmă în-tre degete ca un miez de pîine uscată.

Dar cuvintele pe care le aleg şi le prefer eu nu sînt de genul acesta : ale mele trebuie să fie tari precum cremenea ; zgrunţuroase, aspre şi neplăcute ca pietrele care cad din surpături şi se desprind din galeriile minelor ; trebuie să fie sincer şi firesc nude, aşa cum au ieşit mai întîi din gurile duhnind a vin ale plebei creatoare. Cu asemenea cuvinte grosolane şi primitive vreau să fac o proză robustă, compactă, solidă şi trai-nică, sănătoasă, care să-i facă de ruşine pe par-fumierii şi pe liberţii celor mai literare litera-turi. Iar cînd vor fi golit de scuipatul, de puro-iul, de fierea şi de sîngele stricat, cînd voi fi descărcat de toate faţă de toţi, atunci voi deveni şi eu suav, precum crinii din vale, iar dimineaţa voi asculta plin de reculegere ciripitul păsărele-lor ce sar pe olanele mişcătoare ; şi mă voi emo-ţiona de legănarea clopotelor în clopotniţele scunde şi coşcovite ale bisericilor uitate, şi mă

voi duce pe aleile grădinilor, afară din oraş, cu capul aplecat ca să nu strivesc cumva vreo uriaşă furnică strîngătoare. Atunci veţi auzi ţîşnind din inima mea eliberată un cîntec atît de plin de voluptate, atît de încărcat de duioşie, de o dra-goste atît de tînguitoare şi delicată, încît nici unul dintre voi nu-l va mai putea asculta fără să-şi amintească clipa cea mai luminoasă şi mai pasionată a tinereţii sale, fără să sufere de o prea sfîşietoare blîndeţe.

NU SÎNT SFÎRŞIT

Aşadar, în Italia umblă zvonul că sînt un om secătuit, epuizat, *sfîrşit* ? Se spune chiar că am fost doar un foc de paie şi că vîntul de pri-măvară a spulberat pînă şi ultima rămăşiţă de cenuşă ?

Încetişor băieţi ! Puţină răbdare, vă rog. Nici vorbă de sfîrşit ! Păi nici măcar n-am început ! Ia închipuiţi-vă că tot ce-am făcut pînă acum — şi cît ! — a fost doar o prefaţă, o introdu-cere, un indice anticipativ, un anunţ, o procla-maţie şi, dacă vreţi, chiar o revărsare de must şi de spumă menită să ajute maturaţia interioară. Ce e mai bun vine de-acum înainte : abia astăzi mă nasc.

Focul de paie era foc de bucurie, era un foc bengal, joc de artificii copilăresc, lucru de haz,

făcut ca să mă distrez ; dar astăzi mă simt în stare să stîrnesc un incendiu care să nu se mai poată stinge !

Nu ştiu ce vreţi să faceţi cu groapa pe care aţi săpat-o pentru mine (poate veţi ascunde în ea, mai curînd sau mai tîrziu, fetuşii voştri avortaţi), dar vă sfătuiesc să aruncaţi la coş epigrafele. Nu există lespede de marmură care să mă facă să-mi plec capul : condamnările voastre la moarte îmi stîrnesc un chef, o poftă de rîs, de dans, de lucru, pe care de mult timp n-o mai cunoşteam.

Nu ! V-o spun încă o dată : nu e bine să confundaţi tăcerea cu moartea, reculegerea cu sfîrşitul şi pregătirea cu sinuciderea. Am treizeci de ani, dar părul mi-e încă blond şi cîrlionţat ; mai am încă destui dinţi ; am mîinile zdravene ; picioarele sprintene. Îmi simt mereu sîngele bătînd ca un ciocan la încheieturile mîinilor şi la tîmple ; ideile îmi clocotesc încă în cap ; mintea încă nu m-a lăsat ; ba chiar s-a făcut mai limpede şi mai hotărîtă. Mai am încă ceva de spus, mai am încă timp în faţa mea : acasă am întotdeauna hîrtie albă din belşug, hîrtie netedă, albă, tăiată pe care peniţa alunecă uşor şi repede ; şi am încă peniţe de oţel şi sticle de cerneală pline, neîncepute. Nu-mi lipseşte nimic ; ceasul meu n-a venit încă, nu era acela, dar poate e pe cale să bată. Nu mă predau, nici nu mă retrag. Sînt mereu aici, în persoană, gata să răspund despre toate tuturora.

Am atîtea lucruri de spus ! N-aveţi idee cîte impresii şi cîte descoperiri vreau să comunic altora înainte de a muri. Nu pot să condamn şi să

suprim toată această parte a fiinţei mele, care e cea mai bună, care este singura ce le justifică pe toate celelalte. Am datorii faţă de mine însumi, faţă de oameni, faţă de spirit. Simt că, în ţara mea, în lume, reprezint un curent de idei care nu e bine văzut, care nu e răspîndit şi înţeles ; simt că întrupez ostilitatea şi duşmănia împotriva unor moduri de a gîndi şi de a scrie care sînt ruşinoase, dăunătoare, neputincioase. Şi-atunci, vreţi să stau nemişcat şi mut, şi să mă retrag în chilia unui contemplator taciturn sau în odaia călduţă a unui om aşezat, căruia puţin îi pasă de mersul lumii o dată ce cina lui e asigurată ?

Mai bine moartea decît un asemenea sfîrşit ! Eu trebuie să exprim ceea ce port în mine ; datoria mea este să fac în aşa fel încît alţii să nu mai spună anumite lucruri, să nu le mai gîndească şi să nu le mai scrie aşa cum le-au scris. Nu-mi pasă că toate acestea nu vor folosi la nimic — nu mă interesează. V-o spun sincer : nu mă interesează de loc. Am depăşit şi stadiul acesta. Sacrificiu mare şi demn, tocmai pentru că e absurd. Nici o acţiune raţională n-a fost numită vreodată sacrificiu. Eu mă simt destul de puternic pentru a-mi risipi forţele făcînd pe Tantal, şi destul de bogat pentru a arunca pe fereastră ceea ce e bun. Nu numai că nu sînt sfîrşit, dar sînt inepuizabil ; văpaia mea este ca aceea care-i învăluie pe cei trufaşi în infernul dantesc : de nestins. Şi mi se pare că tinereţea mea trebuie să fie eternă — ca a zeilor Eladei.

Mi se pare, am spus ; dar nu cred că e aşa. Va veni şi pentru mine ziua în care solzii de aur ai lucrurilor vor cădea ca fîşiile de in pictate care înfăşoară mumiile milenare ; va veni ziua în care soarele mi se va părea doar o lumină mai mult pe cerul apăsător, iar întoarcerea primăverii va fi numai o nouă pagină de almanah ; florile vor distila zadarnic din pămîntul murdar cele mai dulci culori pentru a se întrece cu cerul, trilul privighetorilor din serile calde nu va mai fi decît unul din multele zgomote ale nopţii, iar cînd soarele va coborî spre fluviu, nu voi mai urca scările dealurilor pentru a-l saluta cu privirea în tăcere. Femei blonde, fragede, cu priviri îmbietoare, bine făcute, vor trece pe lîngă mine, iar carnea mea nu va fi înfiorată de dorinţă : nu-mi mai sînt destinate mie, nu mă mai gîndesc să plac. Şi toată viaţa mea va fi parcă pierdută într-o tînjeală de indiferenţă, într-o ceaţă de amintiri cenuşii şi aproape la fel, fără zvîcnetul vreunei dorinţe şi fără fulgerarea vreunei acţiuni. Se va întîmpla şi cu mine ceea ce se întîmplă cu toţi.

Dar mai înainte de a ajunge la sfîrşitul acesta vreau să umplu cu suflarea mea toate trîmbiţele universului, să împlinesc toate sarcinile, să-mi satisfac toate răzbunările şi să-mi las scrise şi încrustate cuvintele şi voinţa mea. Abia am început. Copilul se naşte la nouă luni, dar omul începe la treizeci de ani. Floarea a înflorit, dar fructul mai trebuie să se coacă, înainte de a putrezi.

CĂTRE NOUA GENERAŢIE

După treizeci de ani se vede într-adevăr cît valorezi, pentru că apar cei mai tineri. Pînă pe la treizeci de ani trebuie să te baţi cu cei în vîrstă, iar lucrul acesta e mai uşor. Sîntem judecători şi călăi în numele forţei eruptive a nematurităţii care vrea şi ea un pic de soare ca să înflorească. Duşmanii s-au ajuns, sînt celebri, sînt obosiţi şi ascund, sub tăcerea lor amară şi sub zîmbetul acru, seninătatea laşă a satisfacţiei. *Stau jos* şi nu vor să se scoale. Aşteaptă, ne suportă, sau dacă se tem cu adevărat ne fac ochi dulci şi ne momesc prin cordialitate.

Dar cînd apar ceilalţi, cei noi, cei proaspeţi, cei dintîi urmaşi, băieţii care aveau zece ani şi încă umblau la şcoală cînd noi aveam douăzeci şi dădeam primele lovituri, atunci începe ziua încercărilor şi a evaluării. Tinerii aceştia s-au nutrit din noi, au mers pe urmele noastre, ne-au urmat o bună bucată de drum, dar acum e timpul schimbării şi al majoratului. De aceea, ei simt nevoia să se revolte împotriva celor mai apropiaţi lor, şi se pregătesc să ne atace, aşa cum noi i-am atacat pe cei mai mari ca noi. Chiar dacă nu ne atacă în public, ne judecă între ei ; pentru ei, noi sîntem deja obiect de istorie şi de evaluare. Se şi simt superiori nouă, sînt siguri că ne-au depăşit sau că sînt în stare să ne întreacă dintr-o singură mişcare. Între noi şi ei nu mai există acea afectuoasă încredere

care ne-a legat de cei ce au aceeaşi vîrstă cu noi, care ne-a încurajat în aceleaşi competiţii şi care ne-a făcut să înţelegem treptat slăbiciunile şi lipsurile operei noastre. Noii veniţi nu vor să ştie de nimic : ei aparţin unui alt timp, au trecut prin alte climate, au alte iubiri ascunse, alte legături, alte aversiuni. Ne ies în cale cu răceală, în numele dogmelor zilei, consemnate în formule de circulaţie ieftină ; sînt cruzi ca nişte copii şi necuviincioşi ca nişte borfaşi. Sînt dintr-o altă rasă, vorbesc o altă limbă. Putem să stăm împreună cu ei, să lucrăm cot la cot, să vorbim şi să ne surîdem, dar nu ne înelegem. O simt : în vinele noastre nu curge acelaşi sînge. Simt cum atîrnă deasupra capului meu sentinţa lor dispreţuitoare, osînda lor arogantă.

Dar uite că eu nu vreau să fac pe mortul şi pe omul superior, aşa cum au făcut cu noi o seamă din cei mai vîrstnici. Nu vreau să mă prefac că nu-i cunosc, nu vreau să-mi ascund capul sub vrafuri de cărţi sau să mă înfăşor în toga cezarică a asasinatului mulţumit de sine. De loc. Eu sînt eu, iar ei sînt ei. Să facem socotelile. Nu mi-e frică de cei noi, după cum nu mi-a fost frică de cei vechi. Sînt gata să dau pe faţă toate cărţile mele şi să mă apăr cu dinţii şi cu ghearele, cu cuvîntul şi cu mintea, ca un sălbatic şi ca un civilizat. Nu dau îndărăt. Nu mă dau bătut. Am mai spus-o : nu sînt sfîrşit. Titlul acestei cărţi este greşit : nu e mare pagubă. În ea se află un om care e gata să-şi vîndă scump pielea şi care vrea să termine cît mai tîrziu cu putinţă.

Nu-i dispreţuiesc pe tineri şi nu-i urăsc. Pentru unii dintre ei am făcut tot ce-am putut. Nu i-am îndepărtat. I-am tratat cu asprime atunci cînd am crezut că sînt vrednici să afle adevărul din gura unui om. I-am aşteptat, i-am dorit, i-am pîndit la pragul celor douăzeci şi cinci de ani, pentru a vedea de ce sînt în stare, ce aveau în ei. I-aş fi vrut mai violenţi, mai personali, mai puţin gravi şi mai puţin fonografe. Dar n-are importanţă : aşa cum sînt, îi respect şi îi stimez. Nu-i condamn dacă fac lucruri mediocre sau dacă scriu prostii : trebuie să faci multe lucruri proaste pentru a ajunge să faci cîte unul mulţumitor. Nu ajungi la douăzeci de ani cu capodopera gata în sertarul biroului. Sper c-o vor realiza, şi atunci vor putea să treacă peste mine fără remuşcări.

Dar nu vreau nici să mă umilesc în faţa lor. Nu vreau să dispar înainte de a fi rezistat pînă la ultima suflare. Dacă printre ei se află vreunul care crede că mă poate pălmui şi călca în picioare înainte de vreme, fără nici o justificare, să ştie că se va găsi în faţa unui om înarmat şi viu, şi nu în faţa unui hoit ciung. Ca să distrugi trebuie să şi faci ceva, iar pentru a învinge e nevoie să sîngerezi din toate rănile.

Înainte, băieţi ! Aş fi fost în stare, poate, să folosesc mai bine aceşti treizeci de ani ai mei — douăzeci de ani de viaţă cerebrală, zece ani de lectură. Totuşi am făcut ceva. Am luat parte la mişcări de idei şi le-am iniţiat ; am întemeiat reviste, am publicat o jumătate de duzină de cărţi, am risipit idei neghioabe sau profunde, cum vor fi — în dreapta şi-n stînga. Sînt cineva,

reprezint ceva, am un trecut, şi voi avea — cu orice preţ un viitor.

Dar voi? Voi ce-aţi făcut, ce faceţi? Ia să vedem: articole, recenzii, critici — critici-recenzii-articole. Sînteţi deştepţi, desigur, şi culţi; dar deocamdată, dacă nu mă înşel, sînteţi încă cu toţii agăţaţi de case străine, trăiţi pe spinarea celor ce au realizat ceva, vă înălţaţi punîndu-vă sub tălpi volumele altora. Între voi se află unii care au făcut artă sau vor face: foarte bine. Să judeci e greu, dar să faci e şi mai greu. Vom vedea.

Pînă atunci, eu nu vreau să fiu expediat în doi timpi şi trei mişcări. Nu vreau să fiu pus sub călcîi fără să protestez. Pentru voi, anume pentru voi, mai ales pentru voi, am scris această istorie dramatică a spiritului meu.

Iată-mă: m-am deschis şi m-am despicat: mi-am scos la vedere viscerele şi nervii ca în planşele de anatomie. Dacă doriţi, puteţi face cunoştinţă cu ceea ce e mai adevărat în mine, ca să evitaţi judecăţile pripite. În această carte nu se află biografia mea, ci desfăşurarea exactă a evenimentelor mele interioare. Explicaţia şi cheia întregii mele opere se găsesc aici. Nu e operă de artă; e o mărturisire făcută mie însumi şi celorlalţi. Din ea veţi învăţa să cunoaşteţi pe mizantropul sentimental şi pe ofensatul care a izbutit, slavă Domnului, să se facă antipatic atîtor oameni. Vă dau pe mînă spiritul meu, vă pun la dispoziţie probele şi contraprobele. Pentru acestea şi pe baza acestora vreau să fiu judecat.

Voi continua să fac, să lucrez, cu voi, alături de voi, dar o perioadă din viaţa mea s-a încheiat, şi vreau să se ţină seama de această dezordonată revărsare a mea în cincizeci de capitole.

Mă prezint în faţa ochilor voştri reci cu toate durerile, speranţele şi slăbiciunile mele. Nu cer milă, nici îngăduinţă, nici laude, nici mîngîieri, ci numai trei sau patru ore din viaţa voastră. Iar dacă, după ce m-aţi ascultat, veţi continua să credeţi — în ciuda vorbelor mele — că sînt într-adevăr un om sfîrşit, va trebui cel puţin să recunoaşteţi că sînt sfîrşit pentru că m-am apucat de prea multe lucruri, şi că nu mai sînt nimic pentru că am vrut să fiu totul.

1912

CUPRINS

TEMPESTOSO

ALLEGRETTO

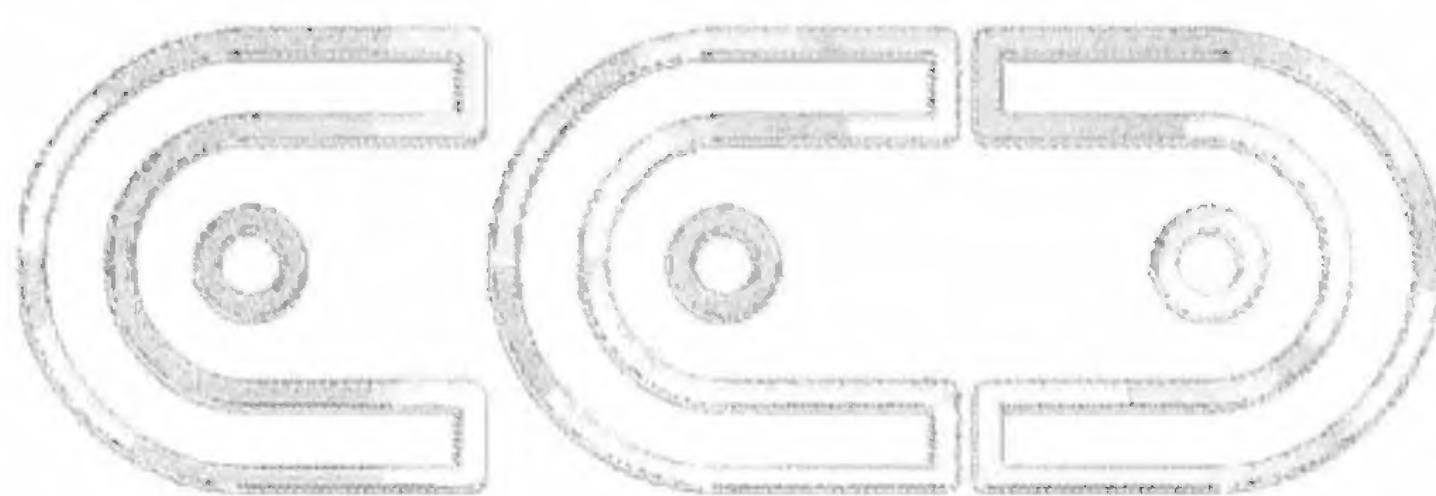

TIPARUL EXECUTAT DE:

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ „13 DECEMBRIE 1918"

Coli tipar: 10; comanda nr. 2753

Scanare și prelucrare digitală

de

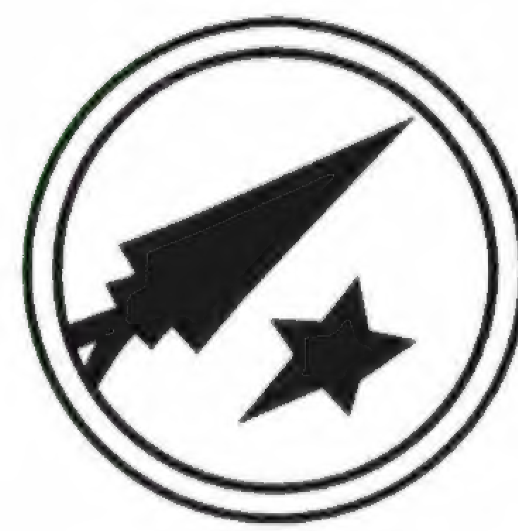

Anonim

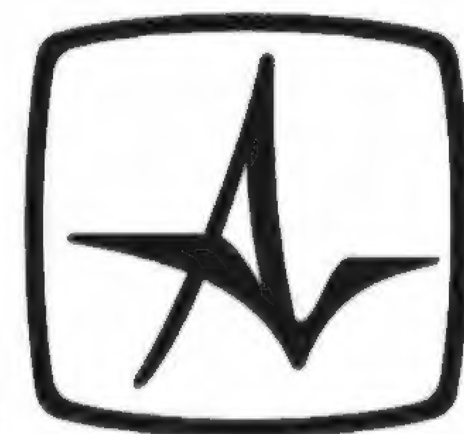
și

CAT Graur

Antwerpen

2023

